



**EHDONALAINEN VAPAUTTAMINEN
OSANA VANKEINHOITOTYÖN
KEHITTÄMISTÄ KOSOVOSSA 1999-
2010**



Hokkanen, Marko

Melkko, Anu

LAUREA-AMMATTIKORKEAKOULU
TIKKURILAN ALUE YKSIKKÖ

Ehdonalainen vapauttaminen osana vankeinhoidon kehittämistä
Kosovossa 1999-2010

Hokkanen, Marko
Melkko, Anu
Rikosseuraamusalan
koulutusohjelma
SRV07SA
Opinnäytetyö 2010

Hokkanen, Marko
Melkko, Anu

Ehdonalainen vapauttaminen osana vankeinhoitotyön kehittämistä Kosovossa 1999-2010

2010

83

Työn tarkoitus on esitellä Kosovon ja Suomen ehdonalaisen vapautumisen järjestelmiä, niiden lähihistoriaa, kehittymiseen vaikuttaneita tekijöitä ja merkittävimpiä eroja. Jotta työssä esitetyt asiat saavat paremman perspektiivin kerromme lyhyesti Kosovossa vallinneista olosuhteista ja vankeinhoidon yleisestä kehityksestä. Luomme katsauksen tekijöihin ehdonalaisen vapauttamisen taustalla. Näitä ovat muun muassa rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät, vankimäärän säätely, kustannussäästöjen hakeminen ja progressiivijärjestelmän historia.

Työ perustuu ehdonalaisen vapauttamisen kehitysprosessin esittelyyn Kosovossa ja työn kehittämisen teoria toimii viitekehysenä. Kehitysprosessin kuvaus pohjautuu omakohtaiseen mukanaoloon; molemmat kirjoittajat ovat työskennelleet Kosovon vankeinhoidon kehittämisen parissa viimeisen vuosikymmenen ajan. Kosovon konfliktin ja NATO:n väliintulon jälkeen vuonna 1999 tyhjistä aloitettu vankeinhoidon uudelleenrakentaminen eteni varsin nopeasti. Samaan aikaan vankimäärä nousi räjähdysmäisesti tuomioistuinten ja poliisin toiminnan tehostuessa. Henkilökunta oli vaikeuksissa kasvavan vankimäärän kanssa kun samalla rakennettiin sekä infrastruktuuria että hallintoa. Henkilökunnan tilanteen helpottamiseksi ja motivointikeinoksi vangeille käynnistettiin ehdonalaisen vapauttamisen kehittäminen ja käyttöönotto. Kehitysprosessin kuvaamisen ohella haluamme kiinnittää huomiota Suomen ja Kosovon ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmien eroihin.

Yksi työn aikana esiin tulleista avainkysymyksistä, on, miksi Suomessa ei ole merkittävästi keskusteltu ehdonalaisen vapauttamisen automaatiosta ja mahdollisista vaihtoehtoisista toimintamalleista. Pidämme ongelmallisena suomalaista ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmää erityisesti siinä mielessä, että täytäntöönpanoviranomaisella on kohtuuttoman suuri valta määrätä suoritettavan vankeusrangaistuksen pituudesta. Kun tähän vielä lisätään uutena elementtinä koevapaus, on alun perin tuomioistuimen mittaamasta rangaistuksesta muodostunut täysin eripituinen rangaistus. Koevapauden myöntämisprosessi on mielestämme sinällään käyttökelpoinen kokonaisuus, koska siinä on pohjalla perusteellinen suunnittelu ja kartoitustyö ennen päätöksen tekoa.

Avainsanat: ehdonalainen vapautuminen, Kosovon vankeinhoito, kehittäminen

Hokkanen, Marko
Melkko, Anu

Conditional Release as a part of development of correctional work in Kosovo 1999-2010

2010

83

The purpose of this thesis was to present prisoners' Conditional Release systems in Kosovo and Finland, the past developments, some of the key factors that have influenced the development and the most significant differences between the two systems. In order to provide better perspective and view for the current situation, a part of the presentation describes and draws a picture of general environment in Kosovo and the circumstances to the recent developments of Correctional Services in Kosovo. Specific attention is paid to some elements that have input for the system when granting a prisoner conditional release, such as effecting the individual criminal's behaviour, adjusting the number of prisoners in the prisons, budgetary savings and the methodologies of progressive regime's.

This thesis was based on the Conditional Release system's development process in Kosovo. This process was linked to the developmental work research that served this study as a theoretical framework. The description of this development process is based on the writers own involvement to progressively improve the Correctional Service in Kosovo over the last decade. After the conflict and NATO intervention in Kosovo 1999 the correctional service was to be created and established almost from nothing. The rebuilding of the service took place relatively fast. Meantime the prisoner population increased rapidly as the work of the Police and Courts became more effective. The correctional staff were in a difficult position due to the ever increasing number of prisoners and also the ongoing rebuilding of institutions and services. To ease the pressure from the staff and to provide prisoners some benefits the process to create and implement the Conditional Release system for the prisoners was initiated. The attention is drawn to the differences between the systems in both Finland and Kosovo in addition to describing the development process.

One of the key questions that the study has revealed, is why there has not been serious consideration of changing the automatically granted conditional release and to consider alternative procedures in the Finnish Corrections. The Conditional Release system is seen as a challenging tool for the execution of the sentences since it extends the authority of the prison management to decide the length of the time to be served in the prisons in Finland. Taking into consideration recently implemented supervised probationary freedom the original prison sentence determined by the court is just an irrelevant figure on the verdict. However, the process of assessing the prisoner's readiness for the probationary freedom is a most workable and useful tool for the preparation of the prisoner for his/her release.

Keywords: conditional release, correctional service in Kosovo and development

SISÄLLYS

1	<i>Johdanto</i>	7
2	<i>Työn kehittäminen</i>	8
2.1	Mitä on toimintatutkimuksen toiminta ja tutkimus?	9
2.2	Toimintatutkimuksen tulosten arvioiminen	10
3	<i>Rikollinen käyttäytyminen ja siihen vaikuttavat tekijät</i>	10
4	<i>Rikoksen uusimisriski</i>	14
5	<i>Tutkimusongelma ja tutkimusmenetelmät</i>	16
6	<i>Kosovon vankeinhoito</i>	19
6.1	Kosovon vankeinhoidon lähihistoria	19
6.2	Kosovon yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen vaikutuksia	23
7	<i>Poikkeusolosuhteet</i>	24
8	<i>Kuntouttava toiminta</i>	28
9	<i>Progressiivijärjestelmän historiaa</i>	31
10	<i>Ehdonalaisen vapautumisen lähihistoria ja lähtökohdat Kosovossa</i>	36
11	<i>Lakiuudistus 2004 ja siitä seuranneet muutokset ehdonalaiseen vapauttamiseen</i>	41
11.1	Käsittelyä edeltävät toimenpiteet	41
11.2	Päätöksentekoeelin	42
11.3	Vangin ehdonalaisen vapautumisen käsittely	43
11.4	Käsittelyn jälkeiset toimenpiteet	45
12	<i>Ehdonalaisen vapautumisen historia Suomessa</i>	47
12.1	Ehdonalaista vapautta koskevien säännösten muuttaminen 1930 ja 1940 - luvuilla	49
12.2	Ehdonalainen vapauttaminen 1970-luvulta tähän päivään	51
13	<i>Jälkitoimenpiteet ehdonalaisesti vapautetuille</i>	53
14	<i>Esimerkkitapaus</i>	55
14.1	Vankilahenkilökunnan raportit	57
14.2	Päätös	59
14.3	Valvonta	60
14.4	Valvonnan loppuraportti	62
14.5	Esimerkkitapauksen pohdintaa	63
15	<i>Tämän päivän haasteita</i>	64
16	<i>Vertailu</i>	66
17	<i>Pohdinta</i>	67
17.1	Vaikutuksia	67

17.2	Ehdonalainen vapauttaminen ja yhteiskunta	70
18	<i>Yhteenveto</i>	76

1 Johdanto

Jo ensimmäisen Ammattikorkeakouluopiskelusyksyn aikana meille oli selvää, että opinnäytetyömme aihe tulee liittymään jollain tavalla tai tasolla Kosovoon. Olemme molemmat työskennelleet Kosovon vankeinhoidon parissa sangen pitkän aikaa. Yhteenlaskettu työskentelyaikamme Kosovossa on noin 17 vuotta. Tämä aika on ollut hyvin merkityksellinen meille molemmille ammatillisen kehityksemme ja oppimisen kannalta.

Rakensimme sodan runteleman Kosovon vankeinhoitoa sen avainpaikoilta vuodesta 2000 näihin päiviin saakka. Alussa sanonta ”mikään ei toimi” tuli tuttuakin tutummaksi - sen mukaisesti mikään ei toiminut. Myös vankeinhoidon jälleenrakennus aloitettiin tyhjästä. Järjestelmällisen ja pitkäjänteisen työn tuloksena perusinfrastruktuuri valmistui pala palalta ja vankeinhoito kehittyi varsin mallikkaasti muuhun yhteiskuntaan verrattuna (www.inprol.org/ Rule of Law Lessons Learned from the UN Mission in Kosovo (UNMIK)).

Opinnäytetyössämme tarkastelemme yhtä Kosovon vankeinhoidon hyvin merkittävää prosessia, vankien ehdonalaisten vapautuksen päästämistä. Kuvaamme ympäröiviä olosuhteita, jotta lukija saa oikean perspektiivin asioihin, kerromme, kuinka ehdonalaisten vapauttamisen prosessi käynnistyi, kuinka se eteni, millaisia vaikeuksia se kohtasi ja millaisia vaikutuksia toimivalla järjestelmällä oli ja on. Vertailukohdaksi otamme ehdonalaisten vapautumisen historiaa ja käytäntöjä Suomessa. Opinnäytetyön ytimeksi muodostuu ajatus ehdonalaisten vapautumisen olemassaolosta, sen vaikutuksista vankeinhoitoon ja kysymys: miksi ehdonalaisten vapaus?

Liitämme kokonaisuuteen työn kehittämisen näkökulman, kuvaamme prosessia kronologisesti etenevänä toiminnan muutoksena. Rikollisuuteen vaikuttavien tekijöiden eli staattisten ja dynaamisten tekijöiden tiedostaminen on ollut osana ehdonalaisten vapautumisen kehitysprosessia alusta saakka eri teorioineen. Tavoitteena on ollut vangin motivoiminen kuntoutukseen, jonka tavoitteena taas luonnollisesti on, että vanki vapauduttuaan integroituu yhteiskuntaan uudelleen.

2 Työn kehittäminen

Toimintatutkimuksen historia juontaa juurensa 1900-luvun alkuun jolloin amerikkalainen John Dewey esitteli toimintatutkimukselle tyypillisiä ajatuksia. Tuohon aikaan ei kuitenkaan vielä käytetty sanaa toimintatutkimus. Yksiselitteistä vastausta sille, milloin toimintatutkimus sai nimensä, ei ole, mutta 1940-luvulla John Collier käytti tätä sanaa kirjoittaessaan intiaanireservaatissa tehdyistä kokeiluista.

Toimintatutkimuksen isähahmoksi on poikkeuksetta nimetty amerikkalainen sosiaalipsykologi Kurt Lewin. Hän käytti toimintatutkimus -käsitettä useissa kirjoituksissaan 1940-luvun lopulla ja teki siten asiaa tunnetuksi. Hän myös luonnosteli sen perusideat. Toimintatutkimus sai aluksi jalansijaa varsinkin Columbian yliopistossa, mutta joutui 1950-luvun lopulla kritiikin kohteeksi. Kritiikki kohdentui lähinnä siihen, etteivät toimintatutkimuksen perustelut täyttäneet tieteen tunnusmerkkejä.

1970-luvulla toimintatutkimus alkoi elpyä erityisesti Englannissa, missä sitä käytettiin opettajien työn kehittämisessä. Keskeisenä ajatuksena oli, että opettajat tulisivat tietoisiksi niistä piilevistä ajatuksista ja uskomuksista, joiden varassa he työskentelevät ja tätä kautta rakentaisivat itselleen uutta teoriaa.

1980-luvulla Donald Schön julkaisi teoksensa *"The reflective practitioner"*. Schön loi teoreettisen pohjan reflektiiviselle asiantuntijakoulutukselle tarkastelemalla ammattilaisen toiminnan ja ajattelun välistä suhdetta. Hänen näkemyksiään reflektiivisestä ammattilaisuudesta on käytetty laajalti eri alojen koulutuksessa.

Toimintatutkimusta on käytetty enimmäkseen kasvatustieteellisessä tutkimuksessa, sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa. Erityyppiset yhteisöjen kehittämisprojektit ovat olleet laajin soveltamisalue. Viime vuosikymmenen lopulla kiinnostus toimintatutkimusta kohtaan on lisääntynyt ja se on levinnyt työelämän tutkimuksen alueelle. Toimintatutkimus on laajentunut myös muihin tieteisiin, kuten hoitotieteeseen, lääketieteeseen, terveystieteeseen ja ympäristötieteeseen. Se on saanut entistä enemmän tilaa sekä yleisissä että erityisalojen metodioppaissa. Siitä on käyty keskustelua yhteiskuntatieteellisten lehtien artikkeleissa ja sille on omistettu kokonaisia teemanumeroita.

Toimintatutkimus on kasvatustieteen kannalta hyvin kiinnostava lähestymistapa, ja se on siksi saanut erityisen vahvan aseman juuri kasvatustieteessä. Näyttää siltä, että toimintatutkimus on saavuttanut tarvittavan jalansijan tieteen maailmassa, ja sen käytännönläheinen arkitoiminnan ja reflektiivisen ajattelun yhdistämisen idea on löytänyt kosketuspintaa yleisistä teorioista ja filosofisista viitekehyksistä (Heikkinen ja Jyrkämä 1999, 26-30).

2.1 Mitä on toimintatutkimuksen toiminta ja tutkimus?

Heikkinen ja Jyrkämä (1999, 25) lainaavat Kurt Lewinin toteamusta kiteyttämään toimintatutkimuksellista lähestymistapaa:

"Tutkimus, joka ei tuota muuta kuin kirjoja, ei riitä".

Tämä toteamus kiteyttää toimintatutkimuksen perusvaatimuksen: käytännönläheisyyden. Heikkisen ja Jyrkämän näkemyksen mukaan tutkimuksen tulee tavoittaa tavallisia ihmisiä ja heidän jokapäiväistä toimintaansa; tiede ei saa hautautua yliopistoihin. He myös katsovat, että toimintatutkimus ei ole vain arkista toimintaa, vaan se tarjoaa siihen uudenlaista ymmärrystä.

Uudella tavalla ymmärretty prosessi voi syntyä myös siten, että tehdään näkymätöntä näkyväksi. Näin toimintatutkimus pyrkii tavoittamaan sosiaalityön vaikeasti lähestyttävää hiljaista tietoa. Toimintatutkimuksella ei pyritä lopullisiin ratkaisuihin tai tavoittamaan kokonaisia prosesseja, vaan tyydytään siihen, että sillä tavoitetaan jokin prosessin vaihe.

Hannu L. T. Heikkinen ja Jyrki Jyrkämä (1999, 25) ovat havainnollistaneet toimintatutkimuksen kriteerejä kysymällä, "Mistä tiedän, olenko tekemässä toimintatutkimusta?". Heidän mukaansa toimintatutkimuksen kriteerit täyttyvät, jos vastaaja toimii yhteisössä, jossa työtä reflektoidaan ja kehitetään, analysoidaan toiminnan historiallista taustaa, kehitetään vaihtoehtoja ongelmien ratkaisemiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi sekä tuotetaan toiminnasta uutta tietoa ja teorioita.

Tämä määritelmä on varsin väljä ja kattaa työn kehittämisen peruseriaatteet. Tutkimuksissa joudutaan kuitenkin määrittelemään vielä tarkemmin tutkimusmetodologiaa ja käytettyjä menetelmiä, jolloin toiminnan kehittäminen ja tutkimuksen rooli ovat tietoisien tarkastelun ja raportoinnin kohteena (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 25).

Toimintatutkimukseen liittyy piirteitä erilaisista tutkimusperinteistä. Vaikka se tavallisesti saatetaan mieltää laadulliseksi lähestymistavaksi, se voi hyödyntää myös kvantitatiivisia menetelmiä. Toimintatutkimus onkin ymmärrettävä pikemminkin tutkimuksellisenä lähestymistapana, tutkimusorientaationa, jossa hyödynnetään erilaisia kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmiä. Tutkimusaineistoa voidaan kerätä kyselyllä, haastattelulla tai vaikkapa havainnoimalla. Myös asiakirjoja tai muuta kirjallista materiaalia voidaan käyttää tutkimusaineistona.

Tutkimushankkeisiin voi liittyä toimintatutkimuksen piirteitä, vaikka ne eivät olisikaan puhtaasti toimintatutkimusta. Laajassa mielessä mikä tahansa ihmisen sosiaaliseen toimintaan kohdistuva tutkimus voidaan ymmärtää toimintatutkimukseksi, jos se käy vuoropuhelua

kohdeyhteisönsä kanssa ja vaikuttaa sen toimintaan. Toiminta-, tapaus- ja arviointitutkimus ovat joskus lähellä toisiaan. Tutkimushankkeessa saattaa olla piirteitä vaikkapa tapaustutkimuksesta, vaikka se pääasiassa olisi toimintatutkimusta (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 55).

2.2 Toimintatutkimuksen tulosten arvioiminen

Toiminnan kehittämishanketta ei pidä arvioida toteavan tutkimuksen kriteerein, vaan vertaamalla tuloksia hankkeen omiin tavoitteisiin. Näistä tärkein on tavallisesti toimintaa nyt vaivaavien ongelmien poistaminen tai lievittäminen. Lisäksi usein toivotaan, että mukana olevat samalla oppivat välttämään myöhemmin samantapaisia ongelmia. Joskus on tavoitteena myös koota ja kehittää toiminnan teoriaa. Jokaisen tällaisen päämäärän toteutumista on arvioitava omalta pohjaltaan.

Kehittämishankkeen alkaessa on tavoitteeksi yleensä nimetty tietyn ongelman poistaminen. Hankkeen päättyessä on siis arvioitava, onko tämä tavoite saavutettu; tosin useinkin hankkeen tavoitteita on yhteiskokouksissa moneen kertaan muutettu siitä, miten ne aluksi nähtiin. Joka tapauksessa toimintatutkimuksen luonteeseen kuuluu, että yhteisö itse arvioi hankkeen tuloksellisuuden ja sen, onko hankkeesta saatu riittävästi hyötyä.

Ehdonalaisen vapauttamisen hankkeelle alussa asetettuja tavoitteita olivat muun muassa, vankiluvun laskeminen, vankien motivointi parempaan käytökseen vankeusaikana, motivointi rikoksen käsittelyyn ja konkreettisen työkalun luominen henkilöstölle raportointijärjestelmää tehostamaan. Järjestelmää on hienosäädetty koko kehityskaaren ajan, raportointitapoja on tehostettu, päätäntäelimen kokoonpano on muutettu, henkilöstöä koulutettu ja valvontajärjestelmän toimivuutta parannettu.

3 Rikollinen käyttäytyminen ja siihen vaikuttavat tekijät

Ehdonalainen vapauttaminen järjestelmänä on jo noin 170 vuotta vanha (Anttila 1954, 24-25). Ehdonalaisen vapauttamisen syyt olivat järjestelmän alussa erilaiset ja ne kehittyivät ja muuttuivat vuosikymmenien saatossa. Ehdonalainen vapauttaminen pidettiin järjestelmänä käytössä, joskin syyt järjestelmän ylläpitämiseen muuttuivat. Rikoksen uusimiseen vaikuttavien teorioiden pohjalta on vankeinhoitoon viimevuosikymmenten aikana tuotu erilaisia ohjelmia. Aluksi näillä ohjelmilla pyrittiin helpottamaan vangin vapautumisen jälkeistä integroitumista yhteiskuntaan. Myöhemmin tavoitteeksi muotoutui vangin rikosten uusimisriskin vähentäminen. Tähän tavoitteeseen tähdäten alettiin kehittää erilaisia kuntoutusohjelmia. Viime vuosina on myös kiinnitetty huomiota muun muassa

kuntoutusohjelmien tutkittuihin ja todistettuihin vaikutuksiin, jotta ne voitaisiin katsoa kuntoutusohjelmiksi.

Vankeinhoidon tavoitteet siirtyivät etenkin Kosovossa mitattaviksi ehdonalaisen vapauttamisen kautta, kun taas Suomessa muutos tapahtui automatisoitumisen suuntaan. Molemmille suuntauksille löytyy teorialat joilla puolustetaan käytössä olevaa järjestelmää. Suomessa koevapaus on tuotu uutena muotona vankilan jatkolle, jota on lähdetty käyttämään kutakuinkin samojen kriteereiden pohjalta kuin Kosovossa punnitaan ehdonalaista vapauttamista. Asteittaista vapauttamista etenkin pitkäaikaisvangeille suositellaan muun muassa Euroopan vankilasäännöissä.

Käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteissä sodan jälkeen tapahtunut kehitys johti lukuisiin tutkimuksiin, joissa pyrittiin selvittämään erilaisten rikollisiin kohdistuvien interventioiden aikaansaamia tuloksia. Vuonna 1974 amerikkalainen kriminologi Robert Martinson kollegoineen laati näistä tutkimuksista yhteenvedon ja sen pohjalta artikkelin. Artikkelin pohjalta syntyi pian kriminologien keskuuteen tunnus ”nothing works”. Tämän ”mikään ei toimi” -tunnuksen mukaan saaduista kuntoutustuloksista ei ole ollut mitään hyötyä. Martinson ei väittänyt, ettei mikään toimisi, mutta hänen näkemyksensä mukaan psykoterapialla tai koulutuksella ei voida vaikuttaa rikoksentekijän voimakkaaseen taipumukseen jatkaa rikollista käyttäytymistä. Hoito ja ohjelmat olivat hänen mukaansa virheellisiä, koska ne perustuivat pitkälti ”hoito” -ajatukseen ja kielsivät rikoksen normaaliuden yhteiskunnassa ja samalla ne kielsivät sen, että suurin osa rikoksentekijöistä on persoonaltaan normaaleja yksilöitä (Martinson 1974, 49).

Myös Suomessa vankeinhoitoa ja sen lainsäädäntöä uudistettaessa 1970-luvulla tausta-ajatuksissa heijastui tuolloin maailmalla vallinnut ajattelutapa ”nothing works”, jonka mukaan vankeusrangaistuksen aikana ei voida vaikuttaa uusintarikollisuuteen vähentävästi. Kuitenkin 1970-luvun lopulta lähtien kansainvälisessä kriminologiassa alkoi ilmestyä tutkimuksia, joissa kyseenalaistettiin ”nothing works” -ajattelua. Syntyi jonkinlainen uuspositivismin aalto, mikä todensi tutkimuksissaan, että ”sopivalla” kuntoutuksella saadaankin tuloksia aikaan. Sopivan kuntoutuksen suunnittelussa ja etsimisessä on huomioitava rikoksentekijän uusimisriski, kuntoutustarpeet ja hänen vastaanottavuutensa. Samalla esitettiin kuitenkin vahvoja epäilyjä, että harvoin rangaistusjärjestelmiin liittyvillä kuntoutustoimilla saavutetaan merkittäviä tuloksia. Kuitenkin puheet siitä, ettei mikään toimisi, alkoivat vähetä (Laine 1994, 20-22).

Kuntoutusajatus palasi kriminaalihuoltoon ja vankeinhoitoon 1990-luvulla. Muutosten taustalla oli kansainvälinen tutkimustieto rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttamisesta. Tutkimuksen edelläkävijämaita 1980- ja 1990 -luvuilla olivat Kanada, Englanti ja Ruotsi. Tutkimustieto

todettiin laadukkaaksi; niinpä suomalaisessakin kriminaalihuollossa ja vankeinhoidossa alettiin puhua ”what works” -ajattelusta ”nothing works” -ajattelun sijaan.

Vuonna 1994 kanadalaiset tutkijat D.A. Andrews ja James Bonta kuvailivat rikoksenuusimista vähentävien kuntoutusohjelmien neljää merkittävää periaatetta. Ensimmäistä he kutsuivat *riskiperiaatteen*, jonka mukaan vaikuttavassa kuntoutusohjelmassa jokaisen rikosentekijän uusimisriski tulee arvioida yksilöllisesti ja sovittaa tarjottu toiminta riskin mukaiseksi. Toisena on *tarveperiaate*. Tarveperiaateen mukaan rikosentekijöillä on kahden tyyppisiä tarpeita, kriminogeenisiä ja ei-kriminogeenisiä. Vaikuttamalla kriminogeenisiin tarpeisiin on mahdollista vähentää uusimisriskiä, sen sijaan ei-kriminogeenisiin tarpeisiin vaikuttaminen ei todennäköisesti vaikuta uusimisriskiin. Kolmas on *vastaanottavuuden periaate*, joka tarkoittaa kuntoutusohjelman tyyliä, toteutustapaa ja opetusmetodia. On todettu, että kognitiivis-behavioraalinen kuntoutus on muita hoitoja tehokkaampi, mutta se ei yksin riitä, vaan samalla tulee huomioida riski- ja tarveperiaate. Neljäs on *ammattillisen harkinnan periaate*, jota tarvitaan aiemmin mainittujen kolmen periaatteen lisäksi silloin, kun muut periaatteet eivät ota tarpeeksi huomioon rikoksen tekijän tilannetta. Usein tällaisia tilanteita tulee eteen seksuaalirikollisten kanssa, kun objektiiviset asteikot määrittävät riskitason alhaiseksi, mutta ammatti-ihmisten tiedossa olevat tekijät nostavat riskiä (Andrews & Bonta 1994, 175-178).

Nyttemmin Andrews on esittänyt viidennenkin periaatteen, *toteutuksen johdonmukaisuuden*. Tämän periaatteen mukaan ohjelma toteutetaan ennalta määritettyjen periaatteiden mukaan, ja toteuttamisesta vastaavat asiasta innostuneet ja siihen paneutuneet työntekijät (Järvenpää & Kempas 2003, 56).

Näiden peruseriaatteiden lisäksi oli osoitettu, että rikosentekijöiden kanssa tehtävässä työssä on tuloksekasta pyrkiä muuttamaan heidän käyttäytymistään, opettamaan ja kehittämään heille uusia taitoja, muuttamaan niitä ajatuksia, jotka ohjaavat käyttäytymistä, käyttää mallioppimista sekä harjoitella ja kerrata opittua käytännössä

What Works -tyyppisellä työskentelyllä tarkoitetaan rikosseuraamusalalla vallitsevaa professionaalista ideologiaa, jossa toimeenpanossa käytettävien ohjelmien ja interventioiden toimivuutta ja vaikuttavuutta seurataan ja tutkitaan. Ajatuksen lähtökohtana on usko siihen, että rikolliseen käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa oikein suunnitelluilla ja toteutetuilla interventioilla.

Viime vuosina What Works ajatus on siirtynyt taka-alalle ja tällä hetkellä puhutaan niin sanotusta Evidence Based metodista. Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen, vankien kanssa toimeen tuleminen ja vaikuttaminen yleiseen turvallisuuteen ovat lähtökohtana ohjelmia valitessa. Ohjelmien vaikuttavuuden tulee perustua tutkimustuloksiin ja sen tulee nojautua hyväksytyihin metodologisiin standardeihin. Ohjelman läpiviemisen ja tulosten tulee olla

mitattavissa, ja sen tulisi lähinnä vaikuttaa yksilötasolla (Elyse Clawson, Brad Bogue, Lore Joplin 2005, 5).

Kriminogeenisillä tekijöillä tarkoitetaan niitä tekijöitä, jotka aiheuttavat rikollista käyttäytymistä, vaikuttavat rikolliseen käyttäytymiseen tai ylläpitävät sitä. Kriminogeeniset tekijät jaetaan staattisiin ja dynaamisiin tekijöihin. Staattisia ovat sellaiset tekijät, jotka ovat pysyviä ja jo olemassa olevia tai tapahtuneita, joita ei siis enää voida muuttaa. Dynaamisia tekijöitä puolestaan voidaan muuttaa, ja niihin voidaan vaikuttaa. Tutkimusten mukaan juuri dynaamisiin kriminogeenisiin tekijöihin vaikuttamalla voidaan vähentää tai estää uusintarikollisuutta ja vaikuttaa siihen (Bonta 1997, Andrews & Bonta 1994).

Staattisia kriminogeenisiä tekijöitä ovat mm. ikä, sukupuoli, aiempi rikollisuus ja nuorena alkanut monimuotoinen epäsosiaalinen käyttäytyminen. Näiden staattisten kriminogeenisten tekijöiden on osoitettu ennustavan jossain määrin myös rikollista käyttäytymistä tulevaisuudessa.

Dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä puolestaan ovat mm. rikollista käyttäytymistä tukevat arvot, asenteet, uskomukset ja ajattelumalli, epäsosiaalinen ja rikosmyönteinen lähipiiri, eräät persoonallisuuden ja temperamentin piirteet (impulsiivisuus, riskihakuisuus, itsekeskeisyys ym.), epäsosiaalinen käyttäytyminen, ongelmat perhe-elämässä, opinnoissa, työelämässä ja vapaa-ajalla (koulutuksen vähäisyys, ammattitaidottomuus) sekä hallitsematon päihteiden käyttö. Nämä ovat ihmisen elämässä olevia muuttuvia ns. dynaamisia tekijöitä, joihin voidaan vaikuttaa ja joita ihminen voi muuttaa. Rikosten uusimisriskiä arvioitaessa tätä kutsutaan ns. dynaamiseksi riskien arvioinniksi (Järvenpää & Kempas 2003, 48-49).

Valikoitumisteorioiden mukaan yksilökohtaiset ominaisuudet, kuten temperamentti ja persoonallisuus voivat aiheuttaa rikolliseksi ajautumisen joillakin tietyillä yksilöillä. Yksilön rikoskäyttäytymisen taso pysyy suhteellisen vakaana elämänkaaren läpi. Luonteenpiirteet, kuten kielteinen tunne-elämä ja heikko itsekontrolli, korreloivat rikosalttiuden kanssa. Heikon itsekontrollin omaava henkilö on impulsiivisempi, haluaa saada tarpeensa tyydytettyä välittömästi, ottaa herkästi riskejä ja hakee jännitystä elämäänsä. Tämä ilmenee usein jo lapsuudessa ja nuoruudessa häiriökäyttäytymisenä ja siirtyy aikuisiän rikolliseen käyttäytymiseen. Ongelmia ilmenee myös ei-rikollisina käyttäytymistapoina sosiaalisissa suhteissa (Kivivuori 2008, 90-91). Valikoitumisteoriat eivät kuitenkaan poissulje sosiaalisten olojen vaikutusta rikosalttiuteen. Yksilö, joka on muita alttiimpi tekemään rikoksia, voi päästä sosiaalisten suhteiden avulla pois rikosuraltaan (Kivivuori 2008, 95-96).

Kivivuori toteaa teoksessaan: ”Voidaan sanoa, että tutkimuksen edistyminen kriminologiassa on johtanut eri teoreettisten suuntausten lähentymiseen ja niin sanottuun vertikaaliseen integraatioon, jossa eri selitystasot osoittautuvat yhteensopiviksi”. Näin ollen voidaan puhua

orastavasta suuresta yhtenäisteoriasta, joka koostuu (1) evoluutiokriminologiasta, (2) temperamentti- ja persoonallisuuspiirteiden vakauden ja niiden laukaisemien valikoitumisprosessien tutkimuksesta, (3) käyttäytymisgenetiikasta, (4) sosiaalisten syysuhteiden yksilöalttiuden huomioivasta tutkimuksesta ja (5) rutiinitoimintojen teoriasta. Yhtenäisteoria huomioi ympäristön vaikutuksen yksilöön, mutta myös sen, että yksilöt hakeutuvat tai päätyvät ominaisuuksiensa johdosta ympäristöihin, joissa sosiaaliset syysuhteet ovat vahvasti ohjaavia (Kivivuori 2008, 364).

Kognitiivisten kykyjen merkitys rikoskäyttäytymisessä on todettu useissa tutkimuksissa riippumatta siitä, tutkitaanko ilmi- vai myös piilorikollisuutta. On todettu, että erityisesti puutteet kielellisissä kyvyissä aiheuttavat alttiutta väkivaltaisiin reaktioihin. Kognitiivisten kykyjen puutteet hankaloittavat myös omien tekojen seurausten arviointia. Tästä syystä rangaistuksen pelotevaikutus on heikko yksilöille, jotka ovat alttiimpia tekemään rikoksia. Kognitiivisten kykyjen puute aiheuttaa rikoskäyttäytymistä myös välillisesti koulunkäyntiin liittyvien vaikeuksien kautta. Heikot kognitiiviset kyvyt irtaannuttavat normaaleista instituutioista ja altistavat rikoksille. Ne saattavat myös altistaa tällaiset henkilöt muiden rikosaktiivisten henkilöiden vaikutteille - heidät on ikään kuin helpompi yllyttää rikoksiin (Kivivuori 2008, 96).

Tuoreimmat tutkimukset korostavat kontingenssin roolia rikosurien muotoutumisessa. Sattumien merkitys ihmisen elämän ohjaamisessa olisi merkittävä. Yksikin tapahtuma voi aiheuttaa rikosuralle tai sieltä pois joutumisen (Kivivuori, 2008, 360).

4 Rikoksen uusimisriski

James Bonta (1996) on jakanut uusimisriskiarviot kolmen periaatteen mukaan seuraavasti:

- Ensimmäisen sukupolven riskinarviointi, jossa asiantuntija arvioi koulutuksensa perusteella uusimisriskin - arviot vaihtelevat tekijän mukaan, subjektiivisuus, koska arviointikriteerit ja arviointiprosessi epäselviä.
- Toisen sukupolven riskinarviointi, joka sisältää aikaisempiin rikoksiin liittyviä objektiivisia kriteerejä, näiden on kokemuksen perusteella todettu vaikuttavan uusimisriskiin. Ovat subjektiivisia arvioita tehokkaampia mutta ottavat huonosti huomioon kriminogeenisiä tarpeita.
- Kolmannen sukupolven arviointivälineet, jotka ottavat huomioon toisen sukupolven tiedon lisäksi myös kriminogeeniset tarpeet (Järvenpää & Kempas 2003, 60-61).

Kriminologiassa pidetään nykyisin uusimisiriskin ennustettavuuden kannalta merkittävinä tekijöinä staattisia tekijöitä, joiden perusteella uusimisiriskiä yleensä arvioidaankin. Rikoksen uusimisiriskiä pyritään sen sijaan pienentämään dynaamisiin tekijöihin vaikuttamalla. Riskiaste on pystyttävä määrittelemään ja pyrittävä vaikuttamaan intensiivisesti näihin korkean riskin omaaviin henkilöihin. Pienen riskin omaaviin kohdistetaan ainoastaan vähimmäistason toimia. Näin on mahdollista saada aikaan merkittäviä tuloksia ja vähentää uusintariskiä.

Uusintarikollisuus sen sijaan saattaa nousta, jos pieneen riskiin käytetään intensiivisiä toimia ja suureen riskiin minimoitomia (Andrews & Bonta 1994, 175). Uusimisiriskin suuruutta ennustavat hyvin staattiset kriminogeeniset tekijät kuten ikä ja aikaisempi rikollisuus. Dynaamiset tekijät puolestaan aiheuttavat rikollista käyttäytymistä ja muuttuessaan pienentävät uusimisiriskiä. Näitä ovat esimerkiksi: *työllisyys, perhesuhteet, seura, päihteiden käyttö, toiminta yhteisössä, persoonallisuus ja tunne-elämä sekä asenteet* (Järvenpää & Kempas 2003, 48-49).

Suomessa vankeuslain 2 § määrittelee vankeuden täytäntöönpanon tavoitteeksi vangin valmiuksien lisäämisen rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä rikosten tekemisen estämisen rangaistusaikana. Uusi vankeuslaki (2006) toi siten kriminogeeniset tekijät huomionarvoisiksi myös vankeuden sisällön toteuttamisessa. Lain mukaan kaikille vangeille on tehtävä rangaistusajan suunnitelma riski- ja tarvearvion pohjalta (Vankeuslaki 23.9.2005/767).

Vankeusasetuksen 18 § määrittelee rangaistusajan suunnitelman sisällön. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on otettava huomioon seuraavat seikat:

1. vangin aikaisempi rikollisuus, vangin tekemän rikoksen tai tekemien rikosten laatu ja tuomitun rangaistuksen pituus
2. vangin sosiaaliset olosuhteet, yksilölliset tarpeet ja voimavarat
3. arvio vangin työ- ja toimintakyvystä
4. tekijät jotka lisäävät todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin
5. tekijät, joilla todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin voidaan vähentää; sekä
6. turvallisuuteen vaikuttavat tekijät (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509)

Suomessa laaditaan rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa (ent. aluevankilan sijoittajayksikkö) riski- ja tarvearvio niille vangeille, jotka tarvitsevat erityisen suunnitelmallista toimintaa valmiuksien saamiseksi rikoksettomaan elämäntapaan. Riski- ja tarvearvion tavoitteena on selvittää yksilöllisesti vangin rikokseen johtaneet ja myötävaikuttaneet tekijät. Lisäksi pyritään selvittämään, mitkä tekijöistä ovat niitä, jotka ylläpitävät rikollista käyttäytymistä ja mitkä tekijät ovat uusimisiriskin kannalta keskeisimpiä. Tavoitteena on löytää rangaistusajan suunnitelmassa huomioon otettavat ongelmat, joihin vaikuttamalla pyritään auttamaan vankia rikoksettomaan elämään (Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004, 6).

Uusimisriskiä arvioitaessa huomioidaan sekä staattiset että dynaamiset tekijät. Dynaamisiin tekijöihin, joihin on mahdollista vaikuttaa, keskitytään vankeusaikana toteutettavassa rangaistusajan suunnitelmassa. Vankeinhoitolaitoksen toiminnoissa korostetaan toimenpiteiden vaikuttavuutta What works-ajattelun mukaisesti. Arvioinnissa huomioidaan staattisten ja dynaamisten tekijöiden lisäksi myös muita tekijöitä, kuten vapautumisolosuhteet, ongelmien hallintakeinojen ja kohtaamisen todennäköisyys sekä vapauttamissuunnitelman realismi (Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004, 7).

Luotettavin arvio uusimisriskistä saadaan kun arvioinnissa käytetään staattiset ja dynaamiset riskitekijät. Tämän takia arvioinnin on tapahduttava eri toimijoiden yhteisenä prosessina, jotta vältetään epätarkoilta arvioinneilta. Arvioinnin ei pidä olla itsetarkoitus, vaan siitä on ilmeistä aidosti pyrkimys vangin tukemiseen ja eteenpäin auttamiseen. Parhaaseen tulokseen arvioinnissa päästään, kun tiedonkeruu jo tutkintavankilassa ja myöhemmin arviointi sijoittajayksikössä tapahtuu moniammatillisissa tiimeissä. Vangin on myös osallistuttava aktiivisesti rangaistusajan suunnitelmansa tekemiseen, jotta vangin oma motivaatio saadaan nousemaan toteutusvaiheeseen, sillä vangin oma motivaatio on edellytys elämäntapojen muutokseen (Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004, 8-15).

Kosovolaisessa järjestelmässä vangeille, joiden vankeusrangaistus on pitempi kuin yksi vuosi, tulee järjestää mahdollisuus osallistua koulutukseen tai työohjelmiin vankeuden aikana, ja heille laaditaan myös vankeusajan suunnitelma. Se tulee tehdä ensimmäisten 28 päivän sisällä, jolloin vanki on sijoitettuna tulo-osastolle ja niin sanotulle perustasolle (basic regime). Vankeusajan suunnitelma laaditaan yhteistyössä vangin, sosiaalityöntekijöiden, työnohjaajien ja valvontahenkilöstön kanssa. Sen tarkoitus on luoda tarkka, yksinkertainen, saavutettavista tavoitteista koostuva suunnitelma, joka antaa vahvan ja johdonmukaisen tarvekuvan vangille. Vankeusajan suunnitelmalla pyritään vaikuttamaan positiivisesti vangin sosiaaliseen ja ekonomiseen uudelleen integroitumiseen yhteiskuntaan, vangin kehittymiseen asettamaan päämääriä ja saavuttamaan niitä sekä lisäämään vangin ammatillisia taitoja, jotta hän sijoittuisi paremmin työelämään ja tätä kautta olisi hyödyllisempi yhteiskunnalle (KCS 2006, Sentence Planning Policy).

5 Tutkimusongelma ja tutkimusmenetelmät

Euroopan Neuvoston suosituksen mukainen määrittely ehdonalaiselle vapaudelle on, että vankeusrangaistukseen tuomittu vanki vapautuu ennen aikaisesti yksilöllisiin vapautumisen jälkeisiin olosuhteisiin. Tämä määritelmä ei sisällä armahdusta. Ehdonalainen vapaus on yhdyskuntaseuraamus (Euroopan neuvosto (2003) 22).

Miksi ehdonalainen vapaus? Ehdonalaista vapautumista on perusteltu aikakaudesta riippuen kunkin ajan henkeen sopivilla syillä. Perusteluina on käytetty muun muassa vankien motivoimista parempaan käytökseen vankilassaoloaikana, vankien progressiivista kuntouttamista ja vankipäivien vähentämisen kautta syntyviä säästöjä. Työssämme pohdimme näitä motiiveja sekä sitä kautta Suomen ja Kosovon ehdonalaisen vapautumisen käytäntöjä ja niiden periaatteiden eroavaisuuksia.

Kun pohdimme opinnäytetyömme aihetta, oli selvää, että se liittyy jotenkin Kosovon vankeinhoidon kehittämiseen. Ehdonalaisen vapauttamisen valikoituminen lopulliseksi aiheeksi johtuu paljolti siitä, että työskentelimme järjestelmän parissa intensiivisesti Kosovossa. Kosovon järjestelmän alkutaipaleella omakohtainen vankeinhoidollinen identiteettimme koki perustavanlaatuisia mullistuksia. Ajatusmaailmaamme tuli muuttua, jotta voisimme hyväksyä vankilan ja vangin perheen läheisemmän kanssakäymisen. Suomalainen vankeinhoitaja ei yleensä ole vuorovaikutuksessa vangin omaisten kanssa muulloin kuin vangin ja omaisen vankilatapaamisen aikana. Kosovon ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmä luotiin lähes tyhjästä, ja kehittämisprosessia refleктоimme alitajuisesti jatkuvasti Suomen vastaavaan järjestelmään. Tästä seurasi mieltä askarruttava kysymys, miksi näin erilaiset toimintatavat, kun päämääränä on vangin ehdonalainen vapauttaminen. Siitä muodostui toinen tutkimusongelma, johon toivoimme saavamme lisäselvitystä.

Ajatuksenamme on saada tämän työn lukija edes hetkeksi pohtimaan, miksi Suomessa ehdonalainen vapauttaminen on automaatio, eikä sitä juurikaan ole kyseenalaistettu viime vuosikymmeninä.

Aineistoa työhön kertyi sekä omien kokemusten pohjalta että päivittäissä työssä saatuina toimintaohjeina. Monet laitostason toiminta-ohjeet loimme itse, kuten eri ammattiryhmien vastualueet ja raportointiaikataulut. Kuvaamme työssämme sitä prosessia, joka on tapahtunut Kosovossa ehdonalaisen vapauttamisen käyttöönotossa ja kehittämisessä viimeisten kymmenen vuoden aikana. Näin ollen tämä työ itsessään on enemmänkin raportti tapahtuneesta työnkehittämisprosessista.

Työnkehittämisen näkökulmasta katsottuna tämän työ perustuu omakohtaiseen prosessissa mukana oloon. Molemmat kirjoittajat toimivat Kosovon vankeinhoidon johtotehtävissä, kun ehdonalaisen vapauttamisen kehitystyö aloitettiin. Meillä oli mahdollisuus vaikuttaa ehdonalaisen vapauttamisen ohjeistuksen sisältöön kommentein ja korjausehdotuksin 2000 luvun alussa. Vankeinhoito-osaston tehtävänä oli luoda toimintaohjeet laitoksille sekä itse ehdonalaisen vapauttamisen paneelille. Molempien työskennellessä vankilassa johtotehtävissä työhön kuului myöhemmin ohjeistusten implementointi käytännössä. Vankeinhoito-osaston määräyksen lisäksi eri ammattiryhmien asiantuntijat loivat tiedonkeräämis- ja

raportointiohjeistuksia. Keräsimme kaikki mahdolliset asiaan liittyvät asiakirjat ja ohjeistukset laitoksen ohjeistuskokoelmaan. Samaan aikaan tallensimme kaikki vastaavat asiakirjat elektronisesti itsellemme mahdollista myöhempää käyttöä varten. Osallistuimme ehdonalaisen vapauttamisen toimintaan ja prosessin implementoimiseen organisaation ohjeistusten mukaisesti.

Toinen kirjoittajista toimi vuodesta 2001 vuoteen 2005 ehdonalaisen vapauttamisen paneelin jäsenenä. Tässä tehtävässä hänelle tuli omakohtaista kokemusta siitä miten vapauttamisen kriteereitä käytännössä arvioitiin. Arvioimisprosessia ei kirjattu paneelin pöytäkirjoihin joten siitä ei ole kirjallisessa muodossa olevaa lähdeaineistoa. Tallella on kuitenkin omia muistiinpanoja oman mielipiteen muokkaamiseksi ja argumentiksi.

Keräsimme YK:n kotisivuilta Kosovon rikollisuustilastoja ja YK:n Kosovossa liittyvään organisaatiolliseen toimintaan tuottamia ohjeita ja säännöksiä. Näitä olivat muun muassa YK:n väliaikaisen hallinnon luomat lait ja organisaatiokaaviot.

Euroopan Unionin aloitettua operaation Kosovossa 2008 toinen kirjoittajista palasi työskentelemään vankeinhoidon pariin. Toinen aloitti vastaavasti vuonna 2009. Vuoden 2009 alussa EU:n oikeuskomponentin johtaja määräsi EU:n vankeinhoitoyksikön organisoimaan ehdonalaisen vapauttamisen monitoroinnin. Organisoiminen ja alkuajan monitorointi tuli aikaisemman kokemuksen perusteella kirjoittajien tehtäväksi. Monitoroinnista työtehtävänä muodostui automaattinen työkalu lisätiedon ja aineiston keräämiseen. Uutena aineistona jouduimme keräämään ja opiskelemaan muuttuneet määräykset ja toimintatavat. Tilastojen kerääminen oli välttämätöntä, jotta ehdonalaisen vapauttamisen mallin toiminnasta pystyi raportoimaan kokonaisvaltaisesti oikeuskomponentin johdolle ja paikalliselle ihmisoikeusjärjestölle.

Ehdonalaisen vapauttamisen käyttöönotto ja kehittäminen ovat olleet työn ja työmenetelmien kehittämistä. Prosessi sai alkunsa lähes kymmenen vuotta sitten, kun pohdimme Kosovon vankeinhoidon tulevaisuuden tarpeita, haimme vastauksia orastaviin ongelmiin ja yritimme vähentää jo esiin tulleiden ongelmien vaikutuksia. Vankiluvun rajua kasvu, joka johti nopeasti yliasutukseen vankiloissa sekä vankiloiden järjestysongelmat olivat ongelmapari, johon alettiin hakea järjestelmällisesti ratkaisua. Aluksi analysoitiin sen hetkinen tilanne. Sekä vankien että henkilökunnan taholta tuli samansuuntaisia viestejä, joiden perusteella voitiin todeta, että henkilökunnalta puuttuu lähes kokonaan vankien kannustus- ja motivointikeinot.

Ehdonalaisen vapauttamisen kehittämisprosessi käynnistettiin analysoimalla muualla jo käytössä olevia ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmiä. Samalla tutustuttiin voimassa olevaan lakiin ja sen antamiin mahdollisuuksiin tällä alueella. Prosessin lähtökohtana oli luoda

järjestelmä, joka antaa työkaluja henkilökunnalle kokonaisvaltaisempaan työskentelyyn ja samalla motivoi vankeja parempaan käytökseen. Ohjeistusta ja toimintamalleja pohdittaessa kiinnitettiin erityisesti huomiota mahdollisimman kattavan mutta samalla yksilöllisen tiedon saantiin ehdonalaisen vapauttamisen päätöksen pohjaksi. Tässä työn kehittäminen oli erityisen näkyvästi mukana, kun työskentelytapoja muokattiin paremmin uusiin toimintamalleihin sopiviksi. Samalla myös toimintaohjeita luotiin ja muokattiin uudelleen vastaamaan paremmin asetettuja päämääriä. Jatkuva reflektointi edesauttoi löytämään uusia ratkaisuja ja kehittämään toimintamalleja edelleen.

Jatkuva vuorovaikutussuhde vankeinhoidon eri ammattiryhmien kanssa sekä palautteeseen perustuva toimintatapojen tarkistaminen sai aikaan käytännön työhön soveltuvat tiedonhankintametodit ja käyttökelpoiset lomakkeet. Alkuvuosien ehdonalaisen vapauttamisen paneeli koostui vankeinhoidon ammattilaisista ja myös toinen tämän työn tekijöistä oli tuohon aikaan paneelin jäsen. Näin ollen paneeli antoi vankiloille välitöntä palautetta raporttien laadusta ja parannustarpeista.

Vaikka vankeinhoito siirtyi täysin kosovolaisten alaisuuteen ja hallinnoimaksi ja YK:n mandaatti päättyi, ehdonalaisen vapauttamisen kehityksen kulun seuranta jatkui toisessa muodossa. Työn kehittäminen jatkuu edelleen ja vankeinhoitolain uudistuksesta annettu lakiesitys kattaa myös ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmän, johon kirjoittajat ovat antaneet lausunnot uudistustarpeista.

6 Kosovon vankeinhoito

6.1 Kosovon vankeinhoidon lähihistoria

Vuonna 1974 Kosovo sai autonomisen aseman silloisessa Jugoslaviassa. Autonomiaa kesti vuoteen 1990, jolloin vallassa oleva Jugoslavian presidentti Milošević päätti sen. Vuonna 1992 etninen puhdistus Kosovossa, silloisessa Jugoslavian provinssissa sai aikaan käänteentekevän muutoksen. Serbihallinto päätti poistaa albaanivähemmistöön kuuluvat valtion työntekijät viroistaan. Vain vähemmän vaikutusvaltaiset työntekijät saivat jäädä työpaikoilleen, ja sekin tehtiin erittäin hankalaksi ja käytännössä vain joissain virastoissa oli enää albaanityöntekijöitä. Vuonna 1999 serbit alkoivat väkivaltaisesti poistaa albaaneja Kosovosta, mikä johti NATO:n (North Atlantic Treaty Organisation) hyökkäykseen saman vuoden toukokuussa. Kesäkuun kymmenes päivä 1999 YK:n turvallisuusneuvosto päätti kokouksessaan ottaa Kosovon väliaikaiseen hallintoonsa (UN Security Council Resolution 1244). YK:n pääsihteerin valtuutuksella YK:n pääsihteerin erityisedustaja Kosovossa perusti hallinnollisen oikeusosaston. Osaston tehtävänä oli ottaa vastuu oikeudellisten ja vankeinhoidollisten asioiden hallinnosta (UNMIK Regulation No. 2000/15). Tilanne on sikäli

ainutlaatuinen, että Kosovo on ainoa YK:n hallinnoima alue, missä YK on ottanut hallinnollisen ja toiminnallisen vastuun vankeinhoidosta.

Alussa vuosina 1999-2001 jouduttiin vähälukuisen kansainvälisen henkilökunnan turvin ottamaan vankiloita KFOR:n (Kosovo Force) ja UNMIK:n poliisin alaisuudesta UNMIK:n oikeusosaston alaisuuteen. Samaan aikaan koulutettiin pikakoulutuksella paikallisia vartijoita sekä siviilityöntekijöitä. Ensimmäiset vankeinhoitajat rekrytoitiin kaduilta ja baareista ja samalla UNMIK:n vankeinhoitotyöntekijä matkusteli eri paikkakunnille kartoittamaan henkilökunnan saatavuutta. Samanaikaisesti kartoitettiin Kosovossa sijaitsevat vankilarakennukset, niiden kunto ja se oliko mahdollista hyödyntää niitä uudelleen. Muun muassa kaksi avolaitosta, Gjurakovac Pejan maakunnassa ja Smrekovnica Mitrovican tien varrella olivat jo muussa kuin vankila käytössä. Gjurakovic oli UNHCR (United Nations High Commission for Refugees) pakolaisapujärjestön käytössä ja se asutti kotinsa menettäneitä albaaneja. Smerkovnicin avovankila oli puolestaan otettu Ranskan KFOR:n joukkojen tukikohdaksi. Sen ympärille oli lisätty piikkilankaa ja tuotu parakkeja sotilaiden majoittautumista varten.

Ensimmäiset vankilatyöntekijät aloittivat työnsä Prizrenin maakunnassa sijaitsevassa tutkintavankilassa vuonna 1999. Vuoden 2000 toukokuussa Lipjanin/Lipljan nais- ja nuorisovankila aloitti toimintansa, tosin neljällä vangilla, joista vain yksi oli nainen ja muut aikuisia miehiä. Vankilakompleksin yhdeksästä rakennuksesta vain kaksi oli saatu vankilakäyttöön, kun muut rakennukset olivat Jordanian erikoispoliisijoukkojen (Jordanian Special Police Unit, SPU) hallinnassa. Kuukautta myöhemmin aloitti toimintansa Dubravan vankila Istog/Istok kunnan alueella Pejë/Pec maakunnassa. Dubrava oli ja on edelleen yksi Balkanin suurimmista vankiloista. Dubravan vankila on otettu käyttöön vuonna 1986. 1990-luvulla se oli myös Serbian sotilastukikohta NATO:n pommituksiin asti, jotka alkoivat 19.5.1999. NATO:n pommituksien jatkuessa ja suuntautuessa Dubravan vankilaan 22.5.1999 siellä oli noin 1000 vankia, joista osa pääsi karkuun, osa siirrettiin Lipjan/Lipljanin vankilaan, osa Serbian eri vankiloihin ja noin 150 vankia ammuttiin vankilan urheilukentälle. Dubravan vankilan, rakennukset kokivat laajoja tuhoja, ja niiden korjaaminen, saneeraus ja asumiskäyttöön saattaminen alkoi vuoden 2000 keväällä rakennus kerrallaan. Vuonna 2000 vankiluku pysyi alle sadan, mutta nousi jo vuonna 2003 noin 900:an. Dubravaan oli tarkoitus majoittaa ainoastaan tuomitut aikuiset miesvangit. Tämä ei kuitenkaan toteutunut. Etenkin pääkaupunki Prishtine/Pristina:n suuresta tutkintavankimäärästä johtuen Dubravaan jouduttiin sijoittamaan myös tutkintavankeja.

Vuoden 2000 syksyllä tutkintavankilat Peja sekä Gjlane siirtyivät UNMIK:n vankeinhoito-osastolle. Vuoden 2001 helmikuussa sekä Pristinan että Mitrovican tutkintavankilat siirtyivät myös UNMIK:n vankeinhoito-osaston alaisuuteen. Huomioinarvoista on kuitenkin, että syksyllä 2000 Mitrovican tutkintavankilan joukkopaon jälkeen UNMIK:n oikeus-osasto lähetti vankeinhoidon asiantuntijoita tukemaan UNMIK:n poliisin työtä vankilassa. Mitrovican ja

Prishtine/Pristina:n tutkintavankiloiden siirryttyä UNMIK:n vankeinhoidon alaisuuteen, oli vankeinhoito-osastolla hallittavanaan kaksi vankilaa ja viisi tutkintavankilaa.

YK:n vankeinhoidon mandaatti oli kolmeosainen; ottaa vastuu Kosovon vankeinhoidosta, perustaa ja muodostaa se uudelleen sekä värvätä, valita ja kouluttaa uutta sekä aikaisempaa henkilökuntaa. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että Yhdysvaltain KFOR -joukkojen tukikohdassa Camp Bondsteel:ssa oli eräänlainen vankila (detention facility), joka toimi USA:n KFOR -joukkojen pidättämien vankien säilytyspaikkana. Tähän laitokseen YK:n vankeinhoito - mandaatti ei yltänyt.

Ensimmäiset työntekijät olivat entisiä vankilassa työskennelleitä albaaneja, joista osa oli lopettanut työnteon 1992, jolloin suurin osa julkisen sektorin albaanityöntekijöistä poistettiin työpaikoilta. Pieni vähemmistö albaaneja jatkoi työssä aina 1999 asti. Työntekijöille ei vielä tässä uudelleen aloittamisen vaiheessa ollut järjestetty koulutusta. Ensimmäiset uudelleenkoulutukset, neljän viikon perehdytyskurssit uuteen ihmisoikeuksia kunnioittavaan vankeinhoitoon alkoivat vuoden 2000 keväällä. Laajempi rekrytointi saatiin käyntiin kesällä 2000. Koulutus oli edelleen neljän viikon mittainen, mutta koulutuspaikaksi oli saatu tilat Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ, OSCE) ylläpitämästä poliisikoulusta Vushtrri:n kunnan alueella.

Osa vanhemmista vankeinhoitotyöntekijöistä nimettiin esimieheksi (Supervisor ja Senior Supervisor) vartijoille. Esimieskoulutus (Swiss training) saatiin käynnistetyksi 2002, jolloin Sveitsin hallituksen tukiohjelma Kosovon vankeinhoidolle mahdollisti sveitsiläisten asiantuntijoiden ja kouluttajien tulon Kosovoon. Kun esimiehiä oli koulutettu tarpeellinen määrä kattamaan koko Kosovon vankeinhoidon, Sveitsin hallituksen tukiohjelma jatkoi apulaisjohtaja- ja johtajakoulutusta (Swiss management training).

Tällä välin tutkintavankien määrä lisääntyi räjähdysmäisesti, sillä oikeudet alkoivat toimia lähes täydellä kapasiteetilla. Vuonna 2001 kaikki kuusi UNMIK:n tutkintavankilaa olivat täynnä. Vankilat eivät pystyneet toimimaan vielä tässä vaiheessa kovinkaan suurella kapasiteetilla meneillään olleiden remontti- ja korjaustöiden takia. Toinen vakava kapasiteettia heikentävä tekijä oli vielä liian vähäinen henkilöstö. Ensiapuna tilanahtauteen käytettiin kaksi kertaa lyhyttuomioisten tuomion keskeyttämistä. Vuonna 2001 keskeytettiin tuomiot SRSG:n (Special Representative of the Secretary General) valtuutuksella vangeilta, jotka suorittivat alle kolmen kuukauden tuomioita. Samaa menettelytapaa jouduttiin turvautumaan uudelleen vuonna 2003, jolloin kaikki alle kuuden kuukauden tuomiota suorittavat lähetettiin kotiin. Molemmilla kerroilla tuomiot keskeytettiin kuuden kuukauden ajaksi ja vangit määrättiin ilmoittautumaan takaisin vankilaan tiettyinä päivinä. Tutkintavankeja jouduttiin myös siirtämään Dubravan vankilaan vaikkakin vankila oli tarkoitettu vain tuomituille vangeille. Tämä puolestaan aiheutti vaikeuksia vankien oikeuspaikoille kuljettamiselle.

Vankiloiden ollessa täynnä moni vankila oli yliasutettu ja jotkut vangit joutuivat jopa nukkumaan yönsä lattialla sänkytilan puutteen takia. Samaan aikaan useat vankilat olivat remontissa, ja osa Dubravan vankilaa ei ollut vielä käyttökunnossa. Vankiloissa kärsittiin samoista ongelmista kuin normaaliväestön keskuudessa. Vesiongelma oli vakava, sillä vettä ei ollut tarpeeksi, ja vanhat putket eivät kestäneet veden painetta silloin, kun sitä oli saatavilla. Sähköt eivät toimineet moneen päivään, ja myöhemmin, kun sähkölinjat saatiin toimimaan, sähköä ei riittänyt vuorokauden kaikille tunneille, vaan säännöstely oli järjestetty koko Kosovoon. Osassa vankilarakennuksia lämmitysjärjestelmät eivät olleet käytettävissä huonon kunnon takia tai yksinkertaisesti siksi että osa lämmitysjärjestelmistä toimi ruskohiilellä, jota ei ollut saatavilla rajojen ollessa suljetut Serbiaan, jonka kautta ruskohiili oli aikaisemmin tuotu Kosovon puolelle. Lämmitysputkien ja järjestelmien uusimisen jälkeen monessa laitoksessa ruskohiilen vaihtaminen muuhun polttoaineeseen vei aikaa ja rahaa.

Alusta alkaen YK:n väliaikainen hallinto tähtäsi Kosovon tulevan aseman selkeyttämiseen. Jo vuonna 2002 muun muassa vankeinhoidon strategiasuunnitelma sisälsi siirtymävaiheen suunnitelmat tulevalle hallinnon siirrolle YK:lta paikallisväestölle. Vuonna 2004 UNMIK alkoi todenteolla panostaa hallinnon siirtämiseen paikallisille, ja se koski myös vankeinhoitoa. Vaikkakin YK oli edelleen Kosovon hallinnosta vastuussa, useita valtiollisia instituutioita siirrettiin paikallisten hallinnoitaviksi. Suunnitelmat tarkennettiin siirtymävaiheen kattavaksi, jotta turvattaisiin joustava ja hyvin sujuva siirtymä. Ensimmäisessä kahdessa tutkintavankilassa hallinnon siirto tehtiin vuoden 2005 helmikuussa ja prosessia jatkettiin jo seuraavilla kahdella tutkintavankilalla saman vuoden huhtikuussa. Loppuvuodesta 2005 viimeinenkin tutkintavankila siirtyi paikallisen johtajan hallinnoimaksi, kun taas molempien tuomituille vangeille tarkoitettujen vankiloiden siirto jäi vielä vuoden 2006 puolelle. Helmikuussa 2006 nais- ja nuorisovankila sai virallisen kosovolaisen johtajan kun taas Dubravan vankila joutui odottamaan loppukevättä. Vuoden 2006 Huhtikuussa UNMIK:n erityisedustaja allekirjoitti asetuksen, jonka mukaan sekä poliisi- että oikeudenalan laitokset ovat hallinnollisesti Kosovon hallituksen alaisuudessa. Poliisilaitos ohjautui sisäministeriön alaisuuteen ja vankeinhoidolaitos muiden oikeudenalan laitosten ohessa ohjautui oikeusministeriön alaisuuteen.

Vaikka vankeinhoidolaitos oli jo siirretty paikallishallinnon alaisuuteen, ylintä toimivaltaa piti yhä edelleen YK:n erityisedustaja. YK:n vankeinhoidon työntekijöille oli jäänyt tehtäväksi tarkkailla, miten paikallinen vankeinhoidon hallinto jatkaa tehtäviään ja takaoveksi oli vielä jätetty mahdollisuus YK:n väliintuloon ja vankeinhoidon ottaminen taas YK:n alaisuuteen. Tämä tapahtuikin erityisesti vakavien tilanteiden, kuten joukkopaon tai vankien istumalakon aikana Dubravan vankilassa, jolloin tilanteen hallintaan saattamiseksi YK:n työntekijät ottivat päätöksenteon käsiinsä. Tilanteen palauduttua normaaliksi hallinto siirrettiin takaisin paikallisille.

6.2 Kosovon yksipuolisen itsenäisyysjulistuksen vaikutuksia

Kun presidentti Martti Ahtisaaren neuvottelut Kosovon statuksesta alkoivat, EU alkoi valmistautua ottamaan osaa Kosovon tulevaisuuteen ottaen huomioon mahdolliset neuvottelujen tulokset. Huhtikuussa 2006 Euroopan Neuvosto omaksui suunnitelman (Joint Action 2006/304/CFSP) perustaa EU:n suunnitteluryhmä (EUPT Kosovo). Sen tarkoituksena oli valmistella mahdollista EU:n kriisinhallinta operaatiota oikeudenalan ja mahdollisesti muiden alojen tiimoilta Kosovossa.

Joulukuussa 2006 Euroopan Neuvosto hyväksyi kriisinhallintakonseptin mahdollista kriisinhallinta operaatiota varten oikeudenalalta ja mahdollisilta muilta aloilta. Joulukuussa 2007 Neuvosto määritteli, että EU:n tulee johtaa Kosovon tulevaisuuden suunnitelmien täytäntöönpanoa ja tukea Kosovoa kohti itse toimeentulevaa tasapainoa Euroopan turvallisuus- ja puolustuspolitiikan mukaisesti.

Huhtikuussa 2007 YK:n pääneuvottelija presidentti Martti Ahtisaari esitteli suunnitelmansa, joka toteutettaisiin kansainvälisessä valvonnassa. Siinä Kosovo olisi saanut valvotun itsenäisyyden ja oikeuden hankkia omat kansalliset symbolit. Kosovon albaanien johtama hallitus suhtautui ehdotukseen positiivisesti, kun taas serbiosapuoli torjui sen. Serbia oli valmis antamaan Kosovolle rajoitetun itsehallinnon, mutta Kosovon hallitus hyväksyi vain täyden itsenäisyyden. Neuvottelut asiasta kariutuivat joulukuussa 2007, ja Kosovo julistautui itsenäiseksi 17. helmikuuta 2008 (UDI Unilateral Declaration of Independency).

EU:n roolia Kosovossa hankaloitti Kosovon yksipuolinen itsenäiseksi julistautuminen. Ensinnäkin YK:n turvallisuusneuvosto ei tunnustanut Kosovon itsenäisyyttä, koska se ei ollut asiasta yksimielinen ja se ei tapahtunut YK:n asettamien ehtojen mukaisesti. Toiseksi kaikki EU:n jäsenvaltiot eivät tunnustaneet Kosovon itsenäisyyttä. Täten EU:lla oli vain mahdollisuus pysyä neutraalina (Status Neutral) ja kantaa ottamattomana Kosovoon itsenäisenä valtiona.

EU:n missio, The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX) aloitti toimintansa syksyllä 2008 ja julisti täyden operationaalisen toiminnan alkaneeksi joulukuussa 2008. EULEX on laajin koskaan toimeenpantu siviilimissio Euroopan turvallisuus- ja puolustuspolitiikan (European Security and Defence Policy (ESDP)nyk.CSDP) alaisuudessa. Keskeinen tarkoitus on avustaa ja tukea Kosovon hallintoa oikeudenalalla, erityisesti poliisin, oikeushallinnon ja tullin toimialoilla. Mission tehtävä ei ole hallita tai määrätä. Se on tekninen missio, joka monitoroi, mentoroi ja antaa neuvoa, joskin sillä on rajattu täytäntöönpanovalta. Täytäntöönpanovaltaa käyttävät muun muassa EULEX:n tuomarit ja syyttäjät. EULEX toimii YK:n päätöslauselman alaisuudessa ja sillä on suora käskysuhde Brysseliin. EULEX:n suunniteltu henkilöstökehys on noin 3000, joista kansainvälisiä on noin 1900 ja paikallisia noin 1100. EULEX:n budjetti on 205 miljoonaa euroa ensimmäisen 16 kuukauden aikana. Oikeushallinnon saralla EULEX:lla on

muun muassa oma vankeinhoitoyksikkönsä. Vankeinhoitoyksikön suunniteltu henkilöstömäärä on 78, ja sillä on asiantuntijat vankeinhoidon eri alueille. Vankeinhoidon täytäntöönpanovaltaa on muun muassa vanginkuljetus, josta EULEX:n vankeinhoitajat huolehtivat yhdessä paikallisten kollegojensa kanssa (www.eulex-kosovo.eu).

7 Poikkeusolosuhteet

Kosovo on ollut poikkeusolosuhteissa, sodassa ja sodan jälkitilassa, vuodesta 1999 alkaen. Milloin poikkeusolot, Kosovon tapauksessa sodan jälkitila, sitten katsotaan päättyneeksi, nähtäneen lähitulevaisuudessa. Kosovo julisti itsenäisyyden vuoden 2008 helmikuussa, tosin ilman YK:n turvallisuusneuvoston hyväksyntää. Kosovon kohdalla voitaneen edelleen puhua poikkeusoloista. Serbienemmistön asuttamalla Pohjois-Mitrovican alueella hyväksytään varauksin meneillään oleva EU:n EULEX missio. Hyväksyntä on sidoksissa Serbian poliittiseen tilanteeseen ja mielipiteeseen EU:n toiminnasta.

Rikollisuus poikkeusolosuhteiden aikana poikkeaa normaalioloista rikostilaisuuksien ja -motiivien osalta; motiivit voitaneen selittää erilaisten rikollisuusteorioiden kautta, kun taas rikostilaisuudet selittyvät yhteiskunnan tilalla, josta esimerkkinä voisi olla maastamuuton seurauksena hylätyksi jääneen omaisuuden varastaminen ja käyttöönotto. Poikkeusolosuhteiden aikana sekä virallinen (poliisi, oikeus ja lainsäädäntö) että epävirallinen (perheet, sosiaaliset verkot) sosiaalinen kontrolli on vähentynyt. Kuitenkin on mahdollista, että virallinen kontrolli saattaa muuttua tiukemmaksi, mikä ei kuitenkaan ollut kyseessä Kosovossa sodan jälkeen. Rikollisuuden lisääntymistä heti sodan jälkeen ei voi selittää ainoastaan henkilön psyykkisten ominaisuuksien avulla, poikkeusoloissa suurin muutos on huomattavissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Ihmisten arvomaailma saattaa muuttua, sekä motiivit ja tilaisuudet tehdä rikoksia saattavat muuttua (Kontula 1996, 41).

Kun tasapaino yksilön ja häntä koskevien normien välillä on hajonnut poikkeusolosuhteiden johdosta, rikollisuus kasvaa. Sitä, että henkilö ei tunnista kuuluvansa minkäänlaiseen arvojärjestelmään eikä tunne esteitä rikoksentekoon, kutsutaan normittomuuden tilaksi, ns. anomiksi. Yhteiskuntakin voi olla anomiatilassa silloin, kun käyttäytymiseltä puuttuvat selvät säännöt, eletään epävarmuudessa, normittomuudessa ja laillisten normien ristiriidassa. Sosiaalinen disorganisaatio ja sosiaalisen kontrollin puute, joiden vallitessa luonnollisesti rangaistusjärjestelmäkin on normittomuuden tilassa, altistavat rikollisuuden kasvulle. Rangaistusten pelkoa ei tunneta tai sitä väheksytään ajatellen, ettei kaaoksen keskellä toimi mikään (Kontula 1996, 42).

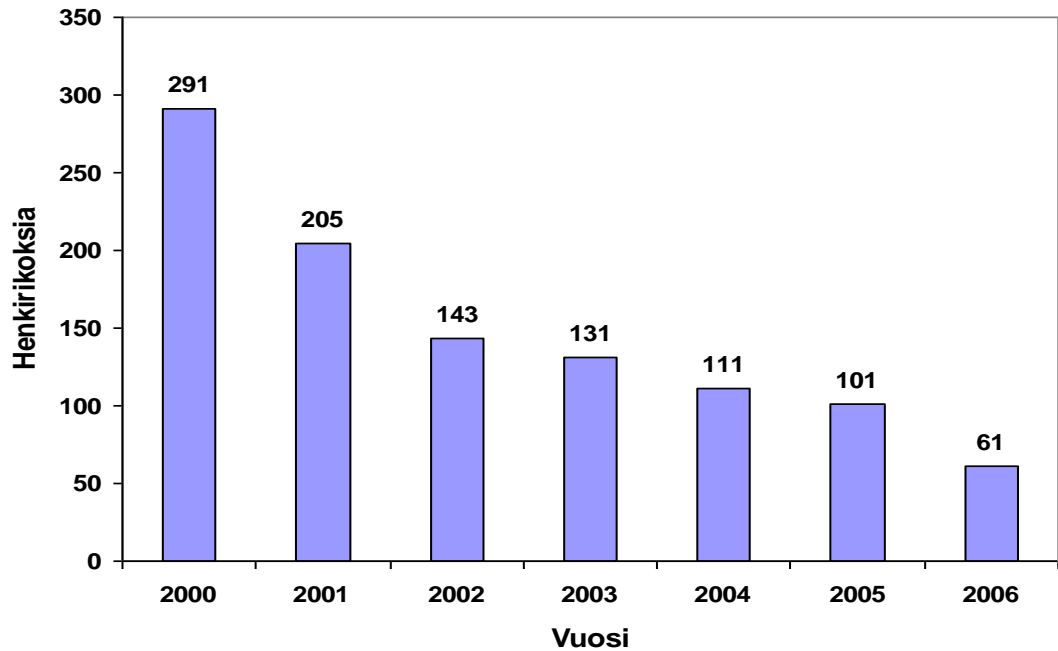
Todennäköistä on myös, että sosiaalinen oppiminen vähentää rikollisuuteen altistumista kriisiaikoina. Jos ihmisen alttius syyllistyä rikoksiin on seurausta asenteista, kuten suhtautumisesta lainkuuliaisuuteen ja normeihin, opittuun arvomaailmaan, on sitä vaikea muuttaa. Vahvat elämäkatsomukset voivat myös ehkäistä tehokkaasti rikollisuutta kriisien aikana.

Kosovon rikollisuus oli korkealla tasolla heti sodan jälkeen, mutta kiinnijäämisriski oli suhteellisen pieni. Vuosien varrella yhteiskunnan järjestyksen ja poliisin ja oikeusjärjestelmän tasapainottuessa, myös vanhojen rikosten selvittäminen on lisääntynyt. Kansainvälisten luovutus sopimusten ansiosta myös rikoksen tekijät, jotka ovat poistuneet maasta, jotkut turvapaikan hakijoina, jotkut laittomana työvoimana, on saatu vastuuseen teoistaan. Kuitenkin vuosi vuodelta rikostilastot ovat laskeneet erityisesti poikkeusolosuhteiden poikkeavien rikostyyppien kohdalla. Vankitilastoissa on hyvin paljon yhteiskunnan normaalioloissa tapahtuvista rikoksista poikkeavia tekoja kuten Ihmissalakuljetus, organisoitu rikollisuus, terrorismi, sotarikokset, prostituutio osana ihmiskauppaa ja ihmisoikeusrikokset. Tyypilliset varkaus-, petos- ja lähisuhdeväkivaltarikokset ovat kuitenkin lisääntyneet, kuten myös sakon muuntorangaistukset.

Esimerkkinä esitämme henkirikostilaston Kosovosta 100 000 asukasta kohden. Kosovon väkiluvun laskettiin olevan vuonna 2007 noin 1,9 miljoonaa. Vuodelta 2000 ei ole saatavissa luotettavaa väkilukua, sillä väestön kirjaaminen aloitettiin tehokkaasti vasta vuonna 2001. Vuoteen 2007 mennessä Kosovoon oli vasten tahtoaan palannut 47738 asukasta. Vapaaehtoisesti palanneita ei ole tilastoitu. Tämä johtanee päätelmään, että asukasluku ei ole ollut vuonna 2000 yhtä korkea kuin alkuvuodesta 2007. Henkirikosten määrä suhteutettuna 100000 asukasta kohden saattaa olla korkeampi heti sodan jälkeisinä vuosina kuin taulukossa on esitetty. Kuten edellä esitettiin, poliisivoimat siirtyivät paikallishallinnon alaisuuteen 2006. Henkirikostilastoja ei ole julkaistu sen jälkeen, joten esityksessä ei ole voitu käyttää vuosien 2007, 2008 ja 2009 tilastoja.

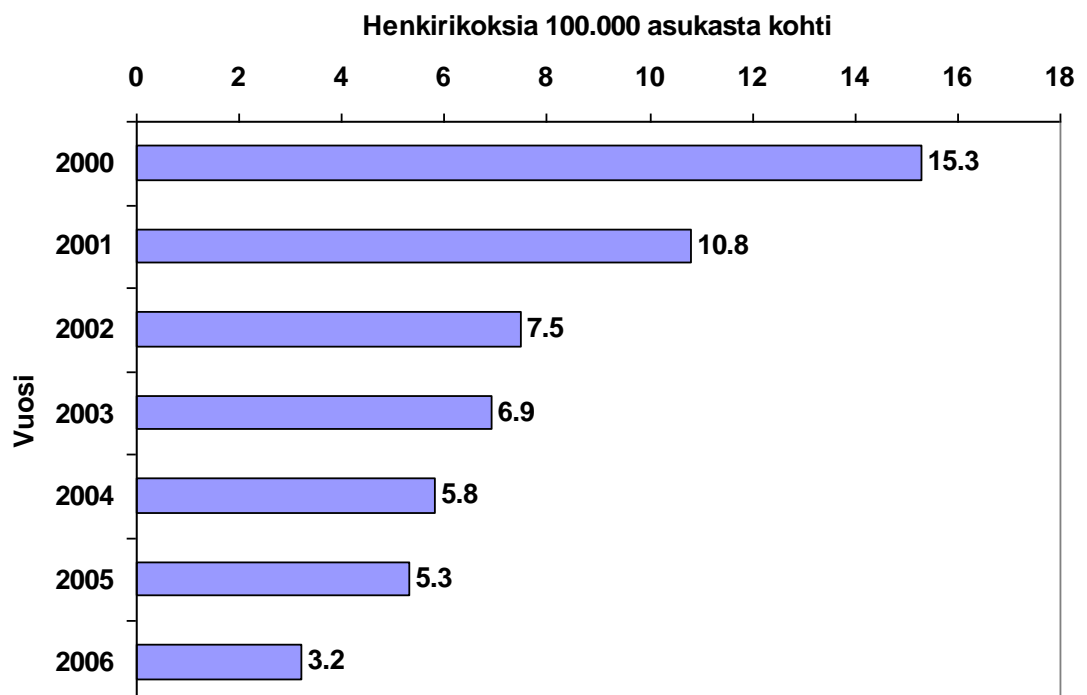
Taulukko 1

Henkirikostilasto Kosovossa vuosina 2000 - 2006:



Yllä oleva taulukko kertoo henkirikosten kokonaismäärän Kosovossa vuodesta 2000 vuoteen 2006.

Taulukko 2



Yllä oleva taulukko esittää henkirikosten määrän suhteutettuna 100000 asukasta kohden. Taulukko kuvaa hyvin kuinka henkirikosten määrä on vähentynyt seitsemän vuoden aikana: kun vuonna 2000 tapahtui 15 henkirikosta 100000 asukasta kohden, oli vastaava luku vuonna 2007 vain kolme.

Yhdistyneet Kansakunnat aloitti vankiloiden kunnostuksen ja vankilatoiminnan Kosovossa vuonna 1999 pian NATO:n pommitusten jälkeen. Useat Kosovon seitsemästä vankilasta olivat osittain tuhoutuneet pommituksen jäljiltä. Suomalainen Jari Lohi oli ensimmäinen YK:n palkkaama työntekijä, jonka tehtäväksi tuli tuhoutuneen vankilajärjestelmän uudelleen luominen. Vankilat siirrettiin yksitellen joko NATO johtoisen KFOR:n tai YK:n poliisin alaisuudesta oikeusosaston alaisuuteen. Viimeiset kaksi laitosta siirrettiin helmikuussa 2001 oikeusosastolle. Kuumeisen jälleenrakennuksen ja korjauksen sekä samaan aikaan henkilökunnan rekrytoimisen tuloksena kaikki vankilat saatiin toiminaan. Kirjoittajat itse aloittivat Kosovossa vuoden 2000 toukokuussa ulkoministeriön lähettämänä erityisasiantuntijoina.

Työssämme yli seitsemän vuoden aikana useissa eri vankiloissa Kosovossa jouduimme huolehtimaan Kosovon rikollisista ja seuraamaan näiden oikeustapauksia. He olivat pääasiassa albaaneja, jotka olivat syylistyneet muun muassa korrupioon, prostituutioon, ihmissalakuljetukseen, organisoituun rikollisuuteen, terrorismiin ja sotarikoksiin. Sotarikolliset ovat olleet erittäin hankala ryhmä, ovathan he kansallisia sankareita muille Kosovon albaaneille. Osa sotarikoksista syytetyistä on luovutettu Haagin sotatuomioistuimeen, kun taas osa on tuomittu Kosovossa.

Kosovon vankeinhoidon ja käytännön työn tekevät mielenkiintoiseksi kulttuuriin liittyvä kosto ja sovittelukäytäntö. Vaikka kumpikaan ei ole osana tämän hetkessä Kosovon lainsäädännössä, vanhat albaanitraditiot vaikuttavat yhä. Mielenkiintoista on nähdä, miten käytännöt tulevat muuttumaan tulevaisuudessa ja tulevatko Kosovolaiset vähentämään vai lisäämään rikosten sovittelua. Onhan sovittelu tulossa myös muissa maissa yhä enenevässä määrin vaihtoehdoksi vankeusrangaistukselle. Sovittelua kutsutaan restoratiiviseksi oikeusajatteluksi, jossa sovittelua käytetään käytännön elämässä lakien ulkopuolisena vaihtoehtona (Laine 2007, 363).

Vaikka lainsäädäntö ei tunnusta sovittelua, on se kuitenkin otettava huomioon jokapäiväisessä vankeinhoitotyössä. Vangin päästäminen vankilomalle saattaa olla erittäin vaarallista, jos sovittelua uhrin perheen ja vangin perheen välillä ei ole suoritettu. Tämä koskee lähinnä henkirikoksista ja raiskauksista tuomittuja vankeja. Normaalin ajattelun mukaan uhrien pitäisi varoa näitä vankeja, mutta käytännössä vankilomalle pääsyä tarkastellaan näkökulmasta, onko vanki vaarassa joutua koston kohteeksi vankilan ulkopuolella. Sosiaalityöntekijän

tehdessä kotikäyntiä sovittelukysymys ja -selvitys kuuluvat olennaisesti haastatteluun. Tätä samaa aihetta käsitellään myös ehdonalaispaneelin istunnossa.

8 Kuntouttava toiminta

Kuntouttaminen on hyvin monitahoinen sana ja se tarkoittaa hyvin monenlaisia asioita tai toimintoja. Matti Laine tuo esiin kirjassaan Blombergin ja Luckenin tiivistyksen siitä, miten vankien kuntoutus nähtiin 1900-luvulla: *”sillä tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla rankaisemisen aikana yksittäiseen rikosentekijään pyritään vaikuttamaan siten, että ne vähentäisivät hänen taipumustaan syyllistyä uusiin rikoksiin ja lisäävät hänen mahdollisuuksiaan elää yhteiskunnan hyödyllisenä kansalaisena”* (Laine 2007, 263-264).

Ihmisten käyttäytyminen johtuu sitä edeltävistä erilaisista syistä ja tekijöistä. Tämä on koko kuntoutusajatuksen peruslähtökohta. Yksilölliset henkilöhistoriat määräävät sen, mitä me olemme, miten ajattelemme, miten toimimme. Esimerkiksi kotioalojen merkitys voidaan nähdä hyvin suurena ihmisen myöhemmän toiminnan, muun muassa mahdollisen rikollisuuden kannalta.

On mahdollista tunnistaa ja löytää ihmisen käyttäytymisen ja myös rikollisuuden syyt, ja käyttäytymistieteiden avulla tämä tehtävä toteutuu mahdollisimman tarkasti. Nämä syyt löytyvät erityisesti ihmisten menneisyydestä, ja juuri siksi kaikki huomio tulee kiinnittää heidän yksilölliseen elämänsä historiaansa. Juuri sitä on tutkittava.

Tieto ongelmakäyttäytymisen syistä mahdollistaa tieteellisen hoidon ja käsittelyn. Kun syyt löydetään, ne voidaan poistaa kultakin yksilöltä juuri hänelle sopivan hoidon ja käsittelyn avulla. Hoidollisilla toimenpiteillä, joita vankiin tai rikosentekijään kohdistetaan, on terapeuttinen funktio. Ne hyödyttävät sekä rikosentekijää itseään että koko yhteiskuntaa. Onnistunut kuntoutus ei vain johda uusintarikollisuuden vähenemiseen vaan myös mahdollistaa rikosentekijöiden uudelleen integroitumisen yhteiskuntaan työnteon, verojen maksun ja perhe-elämän kautta (Laine 2007, 264-265).

Huolimatta kuntouttavien toimenpiteiden tulosten suhteellisesta ristiriitaisuudesta ja tulkinnanvaraisuudesta on kuitenkin mahdollista todeta, että joillakin toiminnoilla on vaikutusta uusintarikollisuuteen. Positiivisia tuloksia näyttää syntyvän seuraavanlaisilla toimilla:

- Kognitiivisia osioita sisältävät toiminnot ja ohjelmat. Näissä toiminnoissa keskitytään henkilön ajattelutapoihin ja asenteisiin, jotka ovat ylläpitämässä rikollista käyttäytymistä.
- Terapeuttiset yhteisötoiminnot, joissa kuntoutettavat itse ottavat suuren vastuun toiminnan toteuttamisesta sekä itsestään että yhteisön jäsenistä. Tätä käytetään usein huumeiden käyttäjillä.
- Vankiloiden tarjoama laadukkaat ja monipuoliset ammatti- ja työohjelmat sekä ammattikoulutus. Vapautumisen jälkeen järjestettävä työllistävä toiminta. (MacKenzie 2000, 464-469).

Kuntoutustoimien suunnittelussa ja toteutuksessa unohtuu usein yksi varsin oleellinen tekijä, vankiyhteisö. Menetelmät eivät ota huomioon ympäristöä, jossa toimitaan. Toiminnot on suunniteltu pitkälti yksilökohtaisia työmenetelmiä käyttäen eikä vankiyhteisön vaikutusta ole huomioitu. Hienot yksilöterapiat unohtuvat usein hyvin nopeasti vankiyhteisössä ellei koko yhteisöä ole saatu mukaan. Usein toiminnoissa ajateltu tavoite on vangin tarve saada kuntoutusta, mikä ei kuitenkaan ole vangin tavoitelistan kärkipäässä vaan selviytyminen päivittäisestä luisimisesta on tärkeintä (Laine 2007, 276).

Kosovossa vankien kuntoutuksen katsotaan muodostuvan muun muassa seuraavista elementeistä: yhteydet ulkopuoliseen maailmaan; erityisesti perheenjäsenten tapaamiset, kirjeenvaihto, puhelinsoitot, vankilomat, yhteydenpito uskonnollisten yhdistysten kanssa sekä yhteydet eri virastoihin, mm. sosiaalikeskuksiin. Kuntoutusohjelmia ovat vankilan aktiviteetit, kuten koulutus, ammattikoulutus, vapaa-ajan ohjelma ja sosiaaliset kanssakäymiset.

Kosovon vankeinhoito on suhteellisen uutta, ja näin ollen se on vielä rakennus- ja kehitysvaiheessa. Erityisiä strukturoituja kuntoutusohjelmia ei ole vielä kehitetty eikä ostettu muista maista. Kuitenkin yksilöterapiaa on saatu psykologeilta jo vuodesta 2000 lähtien. Sosiaalityöntekijöiden rooli on myös ollut suuri kosvolaisessa vankeinhoidossa. Kriteerinä on ollut, että 30 vankia kohden tulee olla yksi sosiaalityöntekijä, jonka työhön kuuluvat paitsi vangin tapaamiset vankilassa ja hänen asioidensa hoitaminen, myös kontaktit vangin perheen ja läheisten kanssa. Sosiaalityöntekijän toimenkuvaan kuuluvat kotikäynnit ennen vankiloman tai ennenaikaisen vapauden lausuntojen valmistamista.

Kosovossa on ollut vaikeuksia vankien aktiviteettien järjestämisessä, joten ulkopuoliset organisaatiot on toivotettu tervetulleiksi helpottamaan vankeinhoitajien paineita. Muun muassa kansainvälinen punainen risti (ICRC) vieraili useinkin alkuvuosina tapaamassa vankeja. Art of Living -säätio on järjestänyt monessa vankilassa rentoutusohjelmia sekä vangeille että henkilökunnalle. Oikeusasiamiesjärjestelmä laillistettiin vuonna 2001, ja asiamiehen valtuuttamat toimiston työntekijät aloittivat säännölliset vankilavierailut. Useita konsertteja ja pienimuotoisia näytelmäpiirejä on järjestetty, mutta yleensä niiden saaminen vankilaan on

kariutunut rahoituksen puutteeseen. Kaikki palvelut on kilpailutettava paikallisen valtiotalouden lain mukaan, eikä kilpailutus ole aina ollut mahdollista erityisryhmien tai ohjelmien hankinnassa vankiloille.

Vaikka laki mahdollisti vankilomat, ne otettiin käyttöön vasta vuoden 2006 kesällä, koska kriteerien suunnittelu ja Kosovon poikkeustilanne ei tarjonnut edellytyksiä vankiloman käyttöönottoon aikaisemmin. Vankilomat ovat sujuneet suhteellisen hyvin, ja suurilta lomarikkomuksilta on välttytty. Vankilanjohtaja voi myöntää loman etuoikeutena. Vankiloma on osa kuntoutusohjelmaa, ja se myönnetään koulutuksellisten, ammatillisten, perhesyiden tai muiden sosiaalisten perusteiden nojalla. Osana kuntoutusohjelmaa vankilan sosiaalityöntekijä koordinoi ja valvoo lomajärjestelyt ja loman toteutuksen yhteistyössä kunnan sosiaaliviranomaisten kanssa. Vankilomaa voi anoa ja käyttää enintään 14 vuorokautta vuoden aikana. Vankiloma voidaan myöntää myös saatettuna, mikäli muuten loman onnistumista ja ehtojen noudattamista ei pidetä riittävän todennäköisenä (UNMIK reg 2004/36, LEPS/ 95).

Opetusministeriö on vastuussa peruskouluopetuksen järjestämisestä alle 15-vuotiaille lapsille Kosovossa. Tämä ei kuitenkaan toteudu täysimääräisenä Kosovon ainoassa nuorisovankilassa, joten vankila on itse palkannut kolme opettajaa täydentämään vajetta kunnan puolelta järjestettävässä opetuksessa. Kuntien erilaisista valmiuksista johtuen paikkakunnalla, jolla sijaitsee ainoa tuomituille aikuisille miehille tarkoitettu vankila, kunta pystyy järjestämään peruskoulutuksen, vaikka se ei ole lakisääteistä. Peruskoulutus kestää Kosovossa yhdeksän vuotta, jonka jälkeen voi hakeutua lukioon tai ammattiin valmistavaan opistoon. Ammattikoulutus on myös vaihtoehtona, mikäli opisto tai lukio ei tunnu mieluisalta. Sekä nuoriso- ja naisvankilassa että miesvankilassa järjestetään lukiotason koulutusta. Luonnollisesti todistuksesta ei käy ilmi, että koulutus on hankittu vankila-aikana. Perusammattikoulutus voidaan hankkia kolmen kuukauden kurssilla. Tuomituille miehille on tarjolla vankilassa 12 eri alan ammattikoulutusta graafisesta tietokonesuunnittelusta putkitöihin. Nuorisovangeilla on nyt mahdollisuus valita metalli-, putki- ja hitsauskoulutuksen vaihtoehtoista, ja odotettavissa on, että tämän vuoden puolella valmistuu leipomo-osasto. Sen jälkeen alkaa leivän valmistus ja konditoriakoulutus. Siihen voivat hakeutua nais- ja nuorisovangit. Naisvangeille on tähän asti ollut vain ompelijan koulutusta.

Kosovon vankeinhoidon tulevaisuus vankien koulutuksen ja kuntoutuksen osalta näyttää kohtuullisen valoisalta, vaikka kehitys on hidasta. Sveitsin hallitus on sitoutunut jatkamaan ansiokasta toimintaansa koulutuksen ja kuntoutuksen ylläpidossa ja kehityksessä. Ruotsi on panostanut vahvasti kriminaalihuollon kehittämiseen ja se on lähettänyt Kosovoon muun muassa asiantuntijoita, jotka opettavat paikalliselle kriminaalihuoltohenkilöstölle uusia toimintamalleja. Luonnollisesti jo käynnistetyt projektit kehittyvät ja voimistuvat paikallisen henkilökunnan ammattitaidon kehittyessä.

Kuten voimme todeta, on Kosovon vankeinhoito kehittynyt valtavasti muutamassa vuodessa. Kehitysprosessi jatkuu edelleen ja on jo paikallisen henkilökunnan vastuulla kansainvälisten asiantuntijoiden tukiessa heitä. Kehitysprosessi on ollut vaikea ja haasteellinen, eikä ilman kansainvälistä apua tätä kehitystä olisi nyt nähtävissä. On hyvin lohdullista todeta itse tilanteen nähneenä ja kokeneena, että valtaisatkin muutokset ovat mahdollisia sekä organisaatioissa että ihmisissä.

9 Progressiivijärjestelmän historiaa

Englanti, joka karkotti 1700-luvulla vakavampiin rikoksiin syyllistyneitä rikoksentekejiä Pohjois-Amerikkaan, joutui Yhdysvaltojen itsenäistyttyä lopettamaan karkotukset. Ansiokkaasti Herra John Howard nosti vankeinhoidon Englannissa yleisen kiinnostuksen kohteeksi puuttuen niihin epäkohtiin, joita hän havaitsi vankiloita kiertäessään: lahjomista, likaa ja kurjuutta. Howard sai ajatuksilleen kannatusta parlamentin alahuoneessa, ja vankeinhoitoa alettiin uudistaa sekä uusien vankiloiden suunnittelu alkoi. Englannin oman vankeinhoidon uudistaminen loppui kuitenkin lyhyeen, kun karkottaminen siirtomaihin kävi jälleen mahdolliseksi. Tämän seurauksena vankeinhoidollisen uudistamistyön painopiste siirtyi Englannista Yhdysvaltoihin.

Kun karkotukset Australiaan saatiin käyntiin Englannissa, pidettiin karkotusta niin sopivana rangaistuksena, että kuolemanrangaistuskin muutettiin usein karkotukseksi, ja näissä tapauksissa kuolemanrangaistus pantiin täytäntöön vain, jos tuomittu palasi luvatta kotimaahansa. Siirtokunnista, joissa vangit työskentelivät, kehittyi usein hyvin toimeentulevia ja vauraita yhdyskuntia. Vangit jäivät vapauduttuaankin asumaan yhdyskuntiin jatkaen työntekoa valtiolle. Vangit voitiin myös armahtaa ennen varsinaisen rangaistuksen loppumista sillä ehdolla, että vangit jäivät siirtomaahan. Vähitellen rangaistuksen täytäntöönpanomenettely muodostui monivaiheisemmaksi, koska siirtokunnat tulivat täyteen ja niihin joutui jonottamaan. Käytännössä vangit määrättiin ensin Englannin vankeinhoidon käsittelyyn, esimerkiksi linnoitustöihin. Vähitellen yhä suurempi osa rangaistuksesta suoritettiin emämaassa ja karkotus oli vasta viimeinen vaihe rangaistuksessa. Näissä tapauksissa vanki sai jo emämaasta lähtiessään vapaussassin mukaansa, mikäli sitoutui olemaan loppuelämänsä siirtomaassa. Kotimaassa suoritettujen rangaistusten kasvaessa oli tullut tarve kehittää myös kotimaan vankiloita ja vankeinhoitojärjestelmää. Englannissakin otettiin käyttöön uusia amerikkalaisia periaatteita: selliyksinäisyyttä, tarkkaa eristystä ja sielunhoitoa. Tämä eristysjärjestelmä ei kuitenkaan saanut yksimielistä hyväksyntää, vaan se sai osakseen runsaasti kritiikkiä inhimillisyyttä tukahduttavista vaikutuksistaan. Tämän vastapainoksi keskustelussa nostettiin esiin ajatuksia työn, opetuksen ja moraalikasvatuksen tärkeydestä vankeinhoidossa. Rangaistusaika alettiin jakaa kahteen osaan, yksinäisvankeuteen

ja yhteisvankeuteen. Ensimmäisenä asteena oli yksinäisyys, sitten työ yhteisvankeudessa ja tämän jälkeen karkotus. Tässä vaiheessa oli jo käytössä merkkijärjestelmä, jossa merkkejä keräämällä pääsi etenemään kohti vapautta. Sen ensimmäisenä toteuttajana pidetään australialaisen siirtokunnan johtajaa, entistä merikapteenia Maconochie:ta, joka otti järjestelmän käyttöön jo 1840- luvulla (Anttila 1954, 23-25).

Edellä kuvattu käsittelymuoto merkitsi siirtymistä kohti uutta aseittain edistyvää progressiivista järjestelmää. Tämä järjestelmä sisälsi kolme astetta: yksinäisvankeuden, yhteisvankeuden ja ehdonalaisen vapauden. Järjestelmän kehittäjänä tunnetaan irlantilainen Walter Crofton. Croftonin mukaan tuli etsiä toimintatapa, jolla pystytään määrittelemään, milloin rikollinen on päättänyt luopua rikollisuudestaan. Tämän lisäksi tuli olla toimintatapa, jolla vanki voidaan vapauttaa. Tähän tarvittiin epämääräinen tuomio ja eriasteisia vankeuden tasoja. Vankilaan saavuttuaan vanki on yksinäissellissä ja tekee yksitoikkoista työtä. Edistyttyään vanki pääsee seuraavaan vaiheeseen, jossa työ tapahtuu muiden vankien seurassa. Vangin edetessä viimeiseen vaiheeseen hän työskentelee ilman valvontaa ja saattaa päästä väliaikaisesti vapauteen. Mikäli vangin käytös on edelleen hyvää ja hän löytää itselleen toimeentulon, hänet voidaan armahtaa ehdollisesti. Vähäinenkin rike saattaa kuitenkin palauttaa hänet takaisin vankilaan. Tästä on kehittynyt myöhemmin ehdonalaiseen vapauttamiseen ja siihen liittyvään valvontaan perustuva järjestelmä, joka on laajalti käytössä vielä nykyäänkin (Laine 2007, 320-321).

Kuten Jussi Pajuoja on kirjassaan todennut, Suomessa progressiivijärjestelmä näkyi selvästi jo vuoden 1866 rangaistusten täytäntöönpanoasetuksessa (Pajuoja 1986, 32). Kun Suomessa 1800-luvun lopulla säädettiin asetus rangaistusten täytäntöönpanosta, progressiivijärjestelmä oli Euroopassa vallitsevana ja siitä oli positiivisia kokemuksia. Näin ollen oli luonnollista, että progressiivijärjestelmä otettiin uuden asetuksen pohjaksi myös Suomessa. Asetuksen mukaisesti luokkia on oltava kuritushuonevangille vähintään kolme, pakkoluokka, oppiluokka ja koeluokka. Käytännössä oppiluokkia oli kaksi, ensimmäinen ja toinen. Vankeusvangilla on ylemmän ja alemman osaston lisäksi vielä ojennusosasto, joka vastaa kuritushuonevangin pakkoluokkaa. Luokkien ja osastojen väliset erot saatiin aikaan muun muassa vaatetuksella, säästö- ja työosuusrahojen suuruudella, kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeudella ja kirjojen lainaamisoikeudella.

Vuosikymmenten kuluessa järjestelmä joutui monien muutosten kohteeksi. Sen turhaa jäykkyyttä oli pyritty karsimaan, joten erityisesti pakkoluokassa monet alun perin kielletyt tai tarkoin rajatut oikeudet oli suotu kaikille heti laitokseen saavuttaessa. Myös ensikertalaisten asemaan oli puututtu uudistusten yhteydessä siten, ettei heidän tarvinnut edetä pakkoluokan kautta, vaan ensikertalainen pääsi suoraan oppiluokkaan.

Progressiivijärjestelmän etuina pidettiin rangaistusajan jaottelua sopiviin osiin yksitoikkoisen kokonaisajan sijaan. Vanki saattoi paremmin motivoitua tavoittelemaan lyhyen aikavälin tavoitteita eri luokkien välillä edetessään kohti lopullista vapautumista. Henkilökunta erotteli sääntöihin sopeutumattomat niistä, jotka noudattivat sääntöjä ja näin saatiin muodostetuksi valvontatarpeen mukaiset luokkajaot. Järjestelmällä oli myös kurinpidollista merkitystä.

Järjestelmän heikkoutena pidettiin usein sitä, että laitokseen joutunut vanki laitettiin kaikkein huonoimpaan asemaan, vaikka vankilaan joutuminen oli jo sinällään useimmiten riittävän suuri muutos ja järkytys. Tästä seurasi, ettei alun tiukka kuri ja rajoitetut oikeudet toimineet aiotulla tavalla, vaan vangin alkuvaiheen herkkä mieli kääntyi kasvatustavoitteita vastaan ja hän katkeroitui. Toisaalta ajan kuluessa luokkien välisestä etenemisestä muodostui lähes automaatio, ja ainoastaan ne, jotka rikkoivat sääntöjä, jäivät alempaan luokkaan. Lyhyen tuomion saaneet eivät taas järjestelmän kaavamaisuuden vuoksi ehtineet edetä koskaan koeluokkaan asti. Sen sijaan pitkän tuomion saaneet, joiden joukossa oli myös rikoksenuusijoita, etenivät koeluokkaan asti, kunhan jotenkin sopeutuivat laitoksen sääntöihin. Näin ollen heistä tuli järjestelmää noudattavia hyviä vankeja, mutta on epävarmaa, tuliko heistä myös vapauduttuaan yhteiskunnalle hyödyllisiä ja lakia noudattavia kansalaisia (Anttila 1954, 82-85).

Suomessa progressiivijärjestelmästä luovuttiin virallisesti 1975, kun uusi rangaistusten täytäntöönpano asetus (RTA) astui voimaan. Tällöin vankeusrangaistuksen keskeiseksi ajatukseksi tuli pelkkä vapauden menetys, muita rajoituksia tuli asettaa vain sen verran kuin laitoksessa pitäminen edellytti. Käytännön vankeinhoidossa progressiivijärjestelmä näkyi vielä pitkään totuttuina toimintatapoina. Vuonna 2006 voimaan astunut ja tällä hetkellä viimeisin vankeinhoidon lakiuudistus toi jälleen takaisin joitain progressiivijärjestelmästä tuttuja piirteitä. Vankeusaika jaetaan taas osiin: ensin on tulovaihe, jolloin laaditaan rangaistusajan suunnitelma ja määritellään tarvittava turvallisuustaso, minkä jälkeen alkaa varsinaisesti rangaistuksen suorittaminen rangaistusajan suunnitelman mukaisesti. Rangaistusaikana on mahdollista edetä portaittain suljetuista olosuhteista kohti avoimempia olosuhteita aina avolaitokseen asti. Ehdonalainen vapauttaminen liittyy osaltaan siihen, että rankaisemisen tarpeen on katsottu vähenevän ajan kuluessa, kun rikokseen syyllistynyt on tuomittu ja suorittanut rangaistustaan, rikoksen ”muisto” alkaa vähitellen hälvetä (Mäkipää 2010, 10). Tosin nykyisellään ehdonalainen vapaus myönnetään poikkeuksetta kaikille määräaikana. Uutena portaana ja mahdollisuutena on viimeisen lakiuudistuksen jälkeen käytössä myös koevapaus. Valvottu koevapaus nähtiin lainvalmistelutyössä nimenomaan lisäportaana vankilan ja ehdonalaisen vapauttamisen välissä. Portaitaisuuden puolestaan on koettu edistävän yhteiskuntaan sijoittumisesta vankeustuomion jälkeen, kun siirtyminen täysin laitosmaisista olosuhteista vapauteen tapahtuu vaiheittain (Mäkipää 2010, 17).

Kosovossa progressiivisen järjestelmän piirteitä otettiin mukaan 2000 luvun alussa, kun luotiin toimintatapoja motivoimaan vankeja parempaan käyttäytymiseen ja työntekoon sekä opiskeluun vankeusaikana. Tälle pohjalle, syntyi järjestelmä, jossa aika vankeudessa on jaettu eri tasoihin riippuen vangin edistymisestä. Saapuessaan vanki sijoittuu vastaanottoyksikköön, jossa hän viettää neljä viikkoa. Tätä tasoa kutsutaan nimellä *basic regime*, eli perustaso. Tänä aikana vankia tarkkaillaan ja valvontahenkilöstö kirjaa käyttäytymisen muistiin. Vangin terveydentila tutkitaan, koulutustarpeet kartoitetaan ja sosiaalityöntekijät haastattelevat häntä. Rangaistusajan suunnitelman laatii moniammatillinen tiimi yhteistyönä, ja sen ylimpänä vastuuhenkilönä on osaston esimies. Vastaanottoyksikössä ei ole televisioita selleissä, eikä vanki voi vielä osallistua työtoimintaan. Radio on sallittu sellissä, mutta televisio on vain selliosaston ruokailutilassa ja television katseluun on erillinen aikataulu, keskimäärin pari tuntia päivässä (KCS 2005, Regimes for sentenced prisoners).

Mikäli vanki on käyttäytynyt vastaanottoyksikössä huonosti eikä ole käytöksellään ansainnut normaalitasolle pääsyä, hänet sijoitetaan perustason osastolle asumaan. Myös useampi järjestysrikkomus, yleensä vähintään kolme lievää tai yksikin vakavampi, pudottaa vangin normaalitasolta perustasolle, ja vangin täytyy käytöksellään osoittaa olevansa taas normaalitason arvoinen ennen sinne pääsyä.

Seuraava askel vastaanottoyksikön jälkeen on ”*standard regime*”, eli normaalitaso. Vangit asuvat kahdesta neljään hengen selleissä. Paremmin käyttäytyvä osa vangeista pääsee mukaan työtoimintaan tai opiskelemaan. Kanttiinissa käytettävissä olevan rahan käyttöoikeus on noussut perustason 15 eurosta normaalitason 25 euroon viikossa.

Mikäli vanki edistyy normaalitasolla ollessaan työssä ja opiskelussa ja käyttäytyy hyvin, hänet voidaan siirtää seuraavalle tasolle, jota kutsutaan edistyneiden tasoksi, ”*enhanced regime*”. Tämä on hyvin käyttäytyvien ja motivoituneiden vankien taso. He pääsevät ruokailemaan suureen yhteisruokalaan, kaikissa selleissä on televisio vankilan puolesta ja sellien ovet ovat auki aamusta iltaan. Heillä on muita enemmän mahdollisuuksia osallistua koulutukseen ja työtoimintaan. Kosovon vankeinhoito painiskelee edelleen kehittävän työtoiminnan perustamisessa ja vankilan sisäisten työpaikkojen luomisessa. Edistyneiden tasolla olevilla vangeilla on selvästi muita vankeja enemmän mahdollisuuksia käyttää vankilan kuntosalia, urheilukenttiä ja teatteria ja harrastaa muuta vapaa-ajan toimintaa. Kanttiinissa voi käyttää rahaa jopa 40 euroa viikossa (KCS 2005, Regimes for sentenced prisoners).

Taulukko 2

Alla olevassa taulukossa kuvataan tasojen välisiä eroja vangin arkipäivään liittyvissä asioissa.

	Perustaso	Normaalitaso	Edistyksellinen taso
Tapaamiset	1 kuukaudessa	2 kuukaudessa	viikoittain
Kanttiini	15 €	25 €	40€
Työnteko	--	kyllä, mikäli järjestettävissä	kyllä
Puhelut	1 kuukaudessa	2 kuukaudessa	viikoittain
Kuntosali	--	kyllä mikäli järjestettävissä	päivittäin (1.5 h)
Tietokone	--	--	päivittäin (1.5h)
Ulkoilu	2 tuntia	3.3 tuntia	4.6 tuntia
TV sellissä	yhteistilassa	kyllä	kyllä

Valtaosa ehdonalaiseen vapauteen päästettävistä vangeista tulee edistyneiden tasolta, vaikkei ohjeistus kiellä alemmilla tasoilla ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä. Sekä valvontahenkilöstön että sosiaalityöntekijöiden ehdonalaiseen vapauteen pyrkivästä vangista tekemät raportit kertovat selkeästi, ettei alempien tasojen vankien käyttäytyminen eivätkä vankeudelle asetetut tavoitteet ole vielä riittävän hyvällä tasolla.

Edellä kuvatut progressiivisen järjestelmän piirteet, jotka siis nykyisin ovat käytössä Kosovon vankeinhoidossa, ovat varsin yhteneviä niihin ajatuksiin, joita Inkeri Anttila kuvaa kirjassaan vuonna 1954 seuraavasti:

”Suosiota on viime aikoina eräissä maissa saavuttanut eräänlainen rangaistusajan jakaminen eri jaksoihin, nimittäin vastaanottoasteeseen, tavalliseen rangaistusaikaan ja loppuasteeseen, joille kullekin annetaan hieman erilainen luonne. Tällaista järjestelmää on suositeltu myös kansainvälisissä vankeinhoidon vähimmäissäännöksissä. Vastaanottoasteelle on ominaista, että vankia tutkitaan ja hänen kasvatustaan suunnitellaan. Loppuasteessa taas vankia pyritään vähitellen totuttamaan vankilasta vapauttamiseen ja hänet siinä tarkoituksessa siirretään suljetusta laitoksesta avolaitokseen taikka suuresta laitoksesta pieneen vankisiirtolaan. Vastaanottoasteen päätyminen riippuu lähinnä siitä, milloin vangista tehdyt tutkimukset on saatu valmiiksi ja hänen sijoittamisensa ratkaistu. Loppuaste taas määräytyy kokonaan sen mukaan, milloin vangin vapautuminen on odotettavissa ja erityistä valmentamista sitä varten siis tarvitaan”.

10 Ehdonalaisen vapautumisen lähihistoria ja lähtökohdat Kosovossa

Alla oleva taulukko kuvaa Kosovon ehdonalaisen vapautumisen kannalta merkittävät lakiuudistukset ja kansainvälisen yhteisön sille aiheuttamat käännekohdat. Silloisen Jugoslavian täytäntöönpanolaki vuodelta 1977 mahdollisti ehdonalaisen vapautumisen käyttöönoton. Puolet tuomiostaan suorittaneella vangilla oli mahdollisuus tulla vapautetuksi ehdonalaisesti. Tämä oli mahdollista, mikäli vangin oletettiin vapautumisen jälkeen osaavan käyttäytyä, ja erityisesti mikäli hänen oletettiin pidättäytyvän syylistymästä uuteen rikokseen. Indikaattoreina tuli ottaa huomioon vangin vankilakäyttäytyminen, työmenestys ja mahdollisia muita tekijöitä jotka osaltaan todistavat että vankeusrangaistuksen tarkoitus on saavutettu. Viisijäseninen paneeli päätti mahdollisesta vapauttamisesta. Paneelin kokoonpanosta päätti provinssin hallitus, mutta paneeliin kuuluvien jäsenten taustaa ei määritelty laissa. Vapautetun vangin tuli ilmoittautua poliisille.

Lakiuudistuksessa vuonna 1997 ehdonalaiseen vapauttamiseen ei tullut varteenotettavia muutoksia. Lain käyttöönotto käytännössä on jäänyt kirjoittajille epäselväksi, kuten myös ehdonalaisen vapauttamisen laajuus tuohon aikaan. Kosovon tilanne oli jo kärjistynyt ja vankilat olivat pullollaan albaaneja joiden katsottiin olevan vaaraksi Serbian hallitukselle. Vangeista vain pieni osa oli tuomittuja. UNMIK:n vankeinhoito-osaston (Penal Management Section PMS, myöhemmin Penal Management Division PMD) vuonna 2001 laatima ohjeistus perustui vuoden 1977 lakiin, siten ehdonalaisen vapauttamisen päätäntäelimen kokoonpano koostui viidestä jäsenestä, jotka olivat vankeinhoidon eri aloilta. Heidän tuli punnita seuraavia kriteereitä päätöstä tehdessään: onko tuomion tarkoitus saavutettu, vangin käytös vankilassa, vangin osallistuminen toimintaan ja ettei vanki uusi rikosta.

Vuonna 2004 täytäntöönpanolaki uudistui ja uudistuksen seurauksena päätäntäelimen kokoonpano muuttui siten, että viiden jäsenen sijaan on kolme jäsentä ja jäsenet ovat oikeuden tuomareita. Laki toi myös uutena elementtinä Kriminaalihuollon (Probation Service), jonka yhtenä tehtävänä tuli hoitaa ehdonalaisesti vapautettujen valvonta. Tämä oli ensimmäinen laatuaan koko Balkanin alueella. Vaikka lakiuudistus astui voimaan vuonna 2004, päätäntäelimen kokoonpanoa muutettiin vasta siirtymävaiheen jälkeen vuoden 2005 kesäkuussa. Vuoden 2006 helmikuussa muutettiin myös ehdonalaisen vapauttamisen kriteerejä. Aikaisempien neljän kriteerin sijaan uudistuksen jälkeen tulee tarkastella seuraavia asioita: rikoksen vakavuus, rikoshistoria, tuomitun kertomus rikoksesta, tuomitun asenne uhria kohtaan, käytös vankeuden aikana, psykiatrinen tai psyykkinen tila, fyysinen kunto, sosiaalinen tausta ja perhesuhteet, tuomitun suunnitelmat vapautumisen varalle, hyväksyy valvonnan ja tuen, tuomitun mahdollinen vaarallisuus uhrille ja yhteiskunnalle sekä ulkomaalaisen tuomitun aikomus palata kotimaahan. Vuonna 2008 kootut ehdonalaisen vapauttamisen säännökset vahvistivat ja tarkensivat jo käytössä olevaa järjestelmää, periaatteita ja toimintatapoja. UNMIK:n mandaatti loppui vuonna 2009 ja tämän seurauksena päätäntäelimeen jäi pelkästään paikallisia tuomareita. Saman vuoden aikana paikallinen

oikeusministeri kuitenkin pyysi EULEX:n oikeusosaston johtajalta EULEX:n tukea ehdonalaisen vapauttamisen paneelin toimintaan. EULEX asetti tuomareita ja vankeinhoitohenkilöstöä valvomaan paneelin toimintaa. Parhaillaan työn alla oleva lakiuudistus vahvistaa ehdonalaisen paneelin toimintaa ja antaa tälle lähitulevaisuudessa mahdollisuuden lähettää lupaehtoja rikkoneen vangin takaisin vankilaan.

Taulukko 3

Ehdonalaisen vapauttamisen kannalta merkittävät laki- ja hallintouudistukset

1977	Täytäntöönpanolaki (Law on Execution of Penal Sanctions 1977)	Mahdollisti ehdonalaisen vapautumisen vangin suoritettua puolet rangaistuksesta. Viisijäseninen paneeli joka päätti vapauttamisesta. Vapauttaminen mikäli vangin katsottiin jatkavan rikoksetonta elämää ja mikäli hän vankeusaikana käyttäytyi hyvin ja osallistui aktiivisesti työhön.
1997	Täytäntöönpanolaki (Law on execution of Penal Sanctions)	Ehdonalaisen vapauden osalta laki pysyi samansisältöisenä kuin 1977 laki
2002	UNMIK: aikainen ylijohdajan direktiivi ehdonalaisesta vapaudesta	Pohjautui 1977 lakiin. Vankeinhoito-osaston määräyksellä viisijäseninen paneeli koostui Vankeinhoidon eri ammattialoilta. Neljä vapauttamisen kriteeriä; Onko tuomion tarkoitus saavutettu, vangin käytös vankilassa, vangin osallistuminen toimintaan ja syy ettei vanki uusi rikosta.
2004	Täytäntöönpanolaki (UNMIK regulation 36/2004 Law on execution of penal sanctions)	Muutti ratkaisevasti ehdonalaisen vapauden myöntäjä elimen kokoonpanoa. Aikaisempi nimitys Conditional Release Commission muuttui Conditional Release Panel:ksi jonka kokoonpanon tuli koostua oikeuden tuomareista. Vaikka laki astui voimaan 2004 niin aikaisempaa lakia kuitenkin jatkettiin siirtymävaiheen ohi ja jäsenten mandaattia jatkettiin 2005 heinäkuulle asti. Jälkihuollon (Probation Service) mukaan tulo valvomaan ehdonalaisesti vapautettuja
2006	Helmikuussa UNMIK:n oikeusosaston johtajan päätös uudesta kokoonpanosta	Vuoden 2004 laki implementoitiin ja Ehdonalaisen Vapautumisen Paneeliin nimitettiin 3 UNMIK:n tuomaria puheenjohtajiksi ja 7 paikallista maallikotuomaria jäseniksi. Paneeli aloitti toimintansa lakiin perustuen ja mitään erityistä ohjeistusta ei luotu. Samaan aikaan luovuttiin 4 kriteeristä ja paneelin tuli pohtia päätöksen teossa seuraavia kriteerejä: rikoksen vakavuus, rikoshistoria, tuomitun kertomus rikoksesta, tuomitun asenne uhria kohtaan, käytös vankeuden aikana, psykiatrinen tai psyykkinen tila, fyysinen kunto, sosiaalinen tausta ja perhesuhteet, tuomitun suunnitelmat vapautumisen varalle, hyväksyy valvonnan ja tuen, tuomitun mahdollinen vaarallisuus uhrille ja yhteiskunnalle, ulkomaalaisen tuomitun aikomus palata kotimaahan.
2008	Ehdonalaista vapautta koskevat säännökset (Directives governing the work of Conditional Release Panel)	Säännökset vahvistivat ja tarkensivat jo käytössä olevaa järjestelmää, periaatteita ja toimintatapoja

2009	UNMIK:n mandaatinloppu	UNMIK:n puheenjohtajatuomarit väistyivät asemastaan ja Kosovon oikeusministeri nimitti uudet paikalliset puheenjohtajatuomarit. Näin ollen kokoonpanon kuului ainoastaan paikallisia oikeuden edustajista
2009	EULEX:n mukaantulo	Oikeusministeri pyysi EULEX:n oikeusosaston johtajaa avustamaan ehdonalaisten paneelin toimintaa antamalla EULEX:n tuomareita sekä vankeinhoidon henkilökuntaa tarkkailemaan ehdonalaisten vapautumisen paneelin toimintaa
2010	Lakiuudistuksen voimaantulon odotus	Täytäntöönpanolaki muuttuu ehdonalaisten vapauden osalta siten, että ehdonalaisesti vapautetun vangin rikkoessa lupaehtoja ehdonalaisten vapautumisen paneeli voi passittaa hänet takaisin vankilaan suorittamaan jäljellä oleva rangaistus

(Law on executive of penal sanctions 1977, PMD/KCS commissioner's directive interim policy on conditional release for sentenced persons 2002, Law on executive of penal sanctions 2004, UNMIK/CRP/2008/1 directives governing the work of the conditional release panel)

Vuonna 2001 alettiin toimeenpanna paikallisen vankeinhoitolain artiklaa, joka määrittelee vankilanjohtajan mahdollisuuden vapauttaa vanki ennen normaaliajankohtaa. Käytäntöä kutsutaan ennenaikaiseksi vapaudeksi, ”Early Release”. Laki mahdollistaa 25 prosentin vähennyksen tuomiosta, kuitenkin siten, että lyhennys on enintään kolme kuukautta. Tämä tarkoittaa, että enimmäislyhennyksen voi saada, jos tuomio on yksi vuosi tai enemmän. Johtajan tulee arvioida vangin käyttäytyminen ja toimintoihin osallistuminen, ja mikäli molemmat ovat olleet hyviä, hän voi vapauttaa vangin aikaisemmin. Jos vangilla on ollut kurinpitorikkomuksia vankeuden aikana, johtaja voi lyhentää ennenaikaista vapautumista joko seitsemällä päivällä lievää kurinpitorikkomusta kohden tai 14 päivällä törkeää kurinpitorikkomusta kohden. Tämä ennenaikainen vapautumiskäytäntö on luotu osaltaan helpottamaan lyhytaikaisen vangin ennenaikaista vapautumista. Normaalisissa tapauksissa vanki anoo ehdonalaista vapautumista, jonka käsittelyaika voi olla pitkäaikainen. Ennenaikaisen vapautumisen ja siihen liitetyn vankilakäyttäytymisen on katsottu motivoivan vankia parempaan käytökseen vankeusaikana.

Jo entisen Jugoslavian aikana ehdonalaisten vapautumisen järjestelmä oli käytössä. Ehdonalaisten vapautumisen järjestelmässä, joka oli käytössä Kosovossa vuodesta 1977 lähtien, vanki voitiin vapauttaa ehdonalaisesti, kun hän oli suorittanut puolet tuomiosta. Vapauttaminen oli mahdollista, mikäli kuntoutustavoitteet oli saavutettu ja oli odotettavissa, että vapautunut henkilö käyttäytyy asiallisesti ja erityisesti, ettei hän syyllisty uusiin rikoksiin. Kriteerit oli määritelty jos tämä päämäärä oli saavutettu: Tuomitun käyttäytyminen rangaistuksen aikana, vangin työvelvoitteen täyttäminen ja siitä suoriutuminen sekä muut olosuhteet näyttivät että rangaistuksen päämäärä oli saavutettu. Erityisissä tapauksissa ehdonalaisten vapautuminen oli mahdollista kun yksi kolmasosa tuomiosta oli suoritettu.

Vapautuspäätöksen teki ehdonalaisen vapautumisen komissio, (Conditional Release Commission) joka oli muodostettu viidestä jäsenestä. He tulivat sisäasiainministeriöstä, vankeinhoidon johdosta, kunnista ja vankilan sosiaali- ja kuntoutusalan henkilöstöstä.

Vuoden 1999 sodan jälkeen YK:n hallinnon alla ensimmäiset vangit vapautettiin ehdonlaiseen vapauteen vuonna 2002 perustuen lakiin rangaistusten täytäntöönpanosta (Law on Execution of Penal Sanctions 1977). YK:n Kosovon mission vankeinhoitohallinto otti uudelleen käyttöön ehdonalaisen vapauden motivoidakseen vankeja osallistumaan eri toimintoihin. Toisaalta vankeja tuli myös motivoida käyttäytymään paremmin vankilassaoloaikana käyttämällä ehdonalaista vapautumista eräänlaisena palkkiona saavutetusta hyvästä käytöksestä. Ehdonalaisen vapautumisen mahdollisuus paransi osaltaan paljon vankien käyttäytymistä, sillä vankiloissa oli runsaasti kurinpito ongelmia. Vangeilla ei ollut ollut mitään syytä pyrkiä parempaan käytökseen. Aikaisemmin he eivät kokeneet mitään omakohtaista konkreettista vaikutusta tahi tulosta, käyttäytyivät he sitten hyvin tai huonosti. Ennenaikaisen vapautumisen lyhyt, enintään kolmen kuukauden pituinen vähennys tuntui hyvin kaukaiselta etenkin pitemmän tuomion saaneiden vankien mielessä.

Vuoden 1999 syksyllä, jolloin oikeuskäsittelyt lähtivät käyntiin UNMIK:n hallinnon alla, sekä kansainväliset että paikalliset syyttäjä- ja tuomarilaitoksen työntekijät aloittivat toimintansa. ETYJ (OSCE, Organization for Security and Cooperation in Europe) teki huomattavan työn kootessaan ja kääntäessään entisen Jugoslavian alueella, etenkin Kosovossa, käytössä olleita lakeja. UNMIK:n säännös 1999;24 määräsi, että vuonna 1989 maaliskuun 22 päivänä voimassa olleita lakeja olisi nyt noudatettava. ETYJ:n kokoamat lait olivat peräisin kolmesta eri lähteestä. Nämä olivat entisen Jugoslavian lakeja, Serbian lakeja sekä Kosovon provinssin lakeja. Lakipaketista koottiin englanninkielinen versio yksiin kansiin. Vankeinhoitolaki oli Serbian laki vuodelta 1989. Kosovolaisten vastustuksen vuoksi se jouduttiin vaihtamaan entisen Jugoslavian vuoden 1977 vankeinhoitolakiin. Tämä ei kuitenkaan aiheuttanut suurempia käytännön muutoksia, koska lait ovat sisällöllisesti hyvin lähellä toisiaan.

UNMIK aloitti kansainvälisten vankeinhoitajien rekrytoinnin, jonka tuloksena Kosovoon saapui useita vankeinhoidon ammattilaisia maista, joissa vankeinhoidon katsottiin olevan jo kehittyneemmällä tasolla. Niissä ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja vankien erityistarpeiden tiedostaminen oli jo itsestään selvää. Aloitettuaan työnsä nämä vankeinhoitajat havaitsivat, että käytössä oleva laki ei kata vankeinhoidon tarpeita riittävän tarkasti eikä useita osalualueita ollut otettu laissa ollenkaan huomioon. Tästä syntyi luonnollisesti tarve luoda uusia käytännön ohjeistuksia, jotka UNMIK:n vankeinhoidon päällikkö (Commissioner Penal Management Section) lähetti laitoksiin noudatettaviksi. Näitä ohjeistuksia kutsuttiin nimellä Commissioner's Directives vuoteen 2002 asti, jolloin direktiivit muutettiin. Niitä kutsuttiin nimellä Standard Operating Policies, ja niistä koottiin käsikirjamuotoinen paketti.

UNMIK:n säännös 1999:24, joka määritteli voimassaolevan lain Kosovossa, antoi mahdollisuuden käynnistää ehdonalaisen vapautumisen järjestelmä. Oikeusosastolle annettiin valtuudet perustaa ehdonalaisen vapautumisen komissio. Oikeusosaston johtajan tuli määrätä puheenjohtaja komissiolle. Hän myös nimitti 30 jäsentä aina yhdeksäksi kuukaudeksi kerrallaan. Puheenjohtajan tuli valita kuusi jäsentä, joista muodostettiin viisijäseninen paneeli yhden ollessa varalla. Paneelin tehtävänä oli tapausten arviointi ja päätöksenteko ehdonalaisesta vapautumisesta. Puheenjohtajan tuli muodostaa paneeli siten, että siinä oli edustettuna oikeuden tuomaristo, vankeinhoidon johtajisto sekä edustajat lakiyksiköstä, kriminaalihuollosta ja terveydenhuollosta. Paneelia muodostettaessa oli otettava huomioon, ettei vankilanjohtaja ollut vangin sijoitusvankilasta, eikä kukaan muukaan paneelin jäsen ollut välittömässä yhteydessä vankiin. Ehdonalaisen vapautumisen komission puheenjohtaja nimitti komissiolle sihteerin, jonka tuli hoitaa kaikki hallinnolliset tehtävät, kokousten järjestely, kirjanpito ja arkistointi.

Tapahtumaketjun kuvaus perustuu kirjoittajien omakohtaiseen kokemukseen Kosovossa vuodesta 2000 lähtien.

Vuoden 2000 lopussa vankiluku viidessä jo vankeinhoito-osastolle siirrettyssä vankilassa oli 227. Tammikuussa 2002 oli vankiloiden kapasiteetti saatu nostetuksi 942:een ja suunnitelmissa oli luoda paikkoja 1 600 vangille. Todellinen vankiluku vuoden 2002 tammikuussa oli kuitenkin peräti 1180. Vuosina 2001 - 2002 vankiluku nousi etenkin Dubravan vankilassa nopeasti. Suurin osa vangeista oli tuomittu korkeimmassa asteessa ja tuomio oli lainvoimainen. Kosovon järjestelmässä vanki pysyy tutkintavankina, kunnes mahdolliset valitukset on käsitelty keskiasteen (District Court) tai korkeimman asteen (Supreme Court) oikeudessa. Vankiluvun nousu osui juuri kriittiseen ajanjaksoon, jolloin laitos ei ollut vielä valmis vastaanottamaan niin suurta vankimäärää. Ylläpito-ongelmaa pahensi entisestään se, ettei näin suurelle vankimäärälle ollut tarjolla suunnitelmallisia toimintaohjelmia. Selleissä asui 4-8 henkeä, ja selliosastot olivat suuria ja suhteellisen avoimia. Vankien väliset kahinat ja erimielisyydet kärjistyivät usein räjähdysmäisiin yhteenottoihin ja joukkotappeluihin. Henkilökunta tunsu olonsa hyvin turvattomaksi ja voimattomaksi näiden ongelmien edessä. Voimattomuuden tunne lisääntyi henkilökunnan keskuudessa, kun vankiryhmän voimakkaat yksilöt saivat muut vangit toimimaan tahtonsa mukaisesti, usein vankilajärjestelmää vastaan. Tällainen käytös ja toimintamalli oli hyvin yleistä, vaikka kurinpitojärjestelmä oli toiminnassa.

Vankien kurinpitojärjestelmä otettiin käyttöön Kosovossa vuonna 2001 voimassaolevan lain puitteissa. Sillä ei kuitenkaan ollut mitään näkyvää vaikutusta, ennen kuin ennenaikainen vapautumisen järjestelmä otettiin käyttöön. Silloinkin vain lyhyttuomioiset vangit kokivat käyttöksensä vaikuttavan omaan tilanteeseensa. Kurinpitorangaistuksen seurauksenaan voitiin ennen aikaista vapautumista lykätä joko seitsemällä tai 14 vuorokaudella rikkomuksen vakavuudesta riippuen.

Helmikuussa 2001 ensimmäiset sosiaalityöntekijät aloittivat toimintansa. Sekin oli erittäin haastavaa, sillä aikaisemmin Kosovon vankiloissa ei ollut toiminut sosiaalityöntekijöitä. Vastaavia työtehtäviä hieman eri perspektiivistä olivat hoitaneet niin sanotut ohjaajat ja defektologit (educator ja defectology). Defektologit (vastannee lähinnä kuraattoria) olivat ammattikunta, joka oli erikoistunut psykologiaan ja opetukseen. Heidän tehtävänään oli ollut työskennellä lähikontaktissa vankiin, mutta heidän työhönsä ei ollut kuulunut luoda verkostoja eikä yhteydenpitoa sosiaalitoimistoihin, koulujen opiskelupaikkoihin ja työpaikkoihin. Koska sosiaalityöntekijä oli uusi ammattikunta Kosovossa, entisiä defektologeja ja edukaattoreita palkattiin sosiaalityöntekijöiden tehtäviin.

Psykologeja Kosovossa oli alle kymmenen, sillä koulutus oli aikanaan järjestetty entisen Jugoslavian yliopistoissa, kuten Belgradissa. Kosovon yliopisto oli ennen vuotta 1999 erittäin suppea ja antoi opetusta ainoastaan harvoilla aloilla. Vuonna 2000 vankeinhoitolaitos yritti palkata kokopäiväisen psykiatrin. Psykiatreja oli koko Kosovossa neljä, ja he tiesivät ainutlaatuisuutensa sinä aikana, joten palkkatoivomukset kohosivat niin korkealle, ettei julkinen sektori pystynyt heitä palkkaamaan. Myöhemmin UNMIK:n vankeinhoito onnistui saamaan YK:n vapaaehtoistyöntekijöitä, psykiatriaan erikoistuneen lääkärin sekä kaksi psykiatriaan erikoistunutta sairaanhoitajaa tälle terveydenhuollon saralle. Muutoin yleislääkäreitä, sairaanhoitajia sekä muuta terveydenhuoltohenkilökuntaa oli saatavilla.

11 Lakiuudistus 2004 ja siitä seuranneet muutokset ehdonalaiseen vapauttamiseen

11.1 Käsittelyä edeltävät toimenpiteet

Tässä kuvattu prosessi perustuu täytäntöönpanolakiin (Law on Executive of Penal Sanctions 2004, UNMIK Regulation 36/2004). Vanki, jonka tuomio on maksimissaan 20 vuotta voi hakea ehdonalaista vapautumista kun puolet tuomiosta on suoritettu. Mikäli tuomion pituus on 20-40 vuotta, tulee vangin suorittaa kaksi kolmasosaa tuomiosta, ennen kuin hän voi hakea ehdonalaista vapautta. Nuorisovanki voi hakea vapautumista, kun hän on suorittanut tuomiostaan yhden kolmasosan. Ehdonalaista vapautumista voi myös anoa erityisistä syistä, kun yksi kolmasosa rangaistuksesta on suoritettu. Se voidaan myöntää vain, mikäli on syytä olettaa, ettei vanki syyllisty uuteen rikokseen.

Vangilla on oikeus vankilaan saavuttuaan ja koko vankilassaoloaikana pyytää tietoa oikeuksistaan, ehdonalaiseen vapauteen liittyvistä ehdoista ja menettelytavoista sekä ajankohdasta, milloin hän voi anoa ehdonalaista vapautumista. Vankilan johtajan tulee kirjallisesti ilmoittaa vangille 60 päivää aikaisemmin mahdollisuudesta ehdonalaisen vapauden

anomiseen sekä, että hänen mahdollinen anomuksensa tullaan käsittelemään ehdonalaisten vapautumisen komissiossa.

Vangille tulee antaa mahdollisuus kirjallisen lausunnon antamiseen seitsemän päivän sisällä siitä, kun hän on saanut tiedon mahdollisuudestaan anoa ehdonalaista vapautumista. Vankilan johtajan vastuulla on toimittaa seuraavat asiakirjat komissiolle 45 päivää ennen mahdollista ehdonalaista vapautumista:

- a. vangin perustietokaavake, joka sisältää täytäntöönpanon keskeiset tiedot;
- b. vankilan sosiaalityöntekijän raportti;
- c. terveydenhuoltohenkilöstön raportti;
- d. valvontahenkilöstön raportti, joka sisältää yhteenvedon järjestysrikkomuksista ja kurinpidosta;
- e. vankilan sosiaalityöntekijän kotikäyntiraportti;
- f. vangin kirjallinen lausunto, jos se on toimitettu;
- g. vankilan johtajan mielipide mahdollisesta vapautumisesta, ei pakollinen;
- h. koulutuksesta ja kuntoutuksesta vastaavan henkilön raportti;
- i. mitä tahansa muuta tietoa, joka voi vaikuttaa vangin mahdolliseen ehdonalaiseen vapautumiseen.

Koska vankilassa valmistellut asiakirjat ovat yleensä paikallista kieltä, albaniaa tai serbiaa, UNMIK:n aikaan ne tuli käännettä englanniksi. Näin vankilan johtajalla oli mahdollisuus tutustua asiakirjoihin ennen niiden toimittamista ehdonalaisten vapautumisen komission sihteerille. Sihteeri varmistaa, että kaikki asiakirjat on käännetty tarvittaville kielille, jotta paneelin jäsenillä on mahdollisuus tutustua niihin. Sihteerin tulee myös huolehtia, että asiakirjapaketit ovat komission jäsenten käsissä ja luettavissa vähintään viisi arkipäivää ennen tapauksen käsittelyä. Puheenjohtaja valitsee paneelin jäsenten keskuudesta esittelijän jokaiselle anomukselle. Vangilla ei ole oikeutta lukea asiakirjoja ja raportteja.

11.2 Päätöksentekoeelin

Ehdonalaisten vapautumisen järjestelmää kutsutaan ehdonalaisten vapautumisen paneeliksi (Conditional Release Panel). Ehdonalaisten vapautumisen vangille myöntää kolmijäseninen kamari (Chamber), joka on itsenäinen, oikeuslaitoksesta ja vankilasta riippumaton, ja raportoi suoraan oikeusministerille. Kamarin jäsenet on nimetty nelivuotiskaudeksi. Kamarin puheenjohtajan on oltava ammattituomari, kun taas kamarin kaksi muuta jäsentä on valittu Kosovon 150 maallikkotuomarin joukosta. Kamareita on kolme. Ehdonalaisten paneelin toimintaa ja kamareiden istuntoja järkestelee koordinaattori, joka on ainoa täysipäiväinen

ehdonalaisen vapautumisen parissa työskentelevä palkattu työntekijä. Vankila valmistelee paneelille tapaustiedoston (case file), jonka mukaan kamari päättää, onko vanki valmis ehdonlaiseen vapauteen. Vangin tapaustiedoston tulee sisältää seuraavat arviot: sosiaalityöntekijän vankilausunto ja kotivierailun arvio; vangin ehdonalaisen vapautumisen anomus sekä hänen oma lausuntonsa, joka sisältää hänen suunnitelmansa vapautumisen jälkeiselle ajalle siviilissä, lääkärin lausunto, psykologin lausunto, työ- tai osallistumistoiminnasta vastaavan lausunto, turvallisuudesta vastaavan esimiehen lausunto sekä lopulta osaston henkilökunnan arvio vangin käyttäytymisestä. Sosiaalityöntekijän tehtävä on ottaa selville myös sovittelun tila. Mikäli sovittelua ei ole tehty perheiden välillä sellaisten rikosten osalta, joissa on ollut uhri, paneeli punnitsee erittäin tarkasti vapautumisajankohdan. Sovittelun puuttuminen voidaan jopa kirjata yhdeksi syyksi kielteiseen päätökseen.

Valitettavasti vielä ei ole olemassa tutkimustietoa, miten ehdonalaisen vapautumisen kriteerit ja eräänlainen progressiivisjärjestelmän malli toimivat uusintarikollisuutta ehkäisevästi. Kuitenkin vuonna 2002 aloitettu toiminta on katsottu vankiloiden henkilökunnan mielestä erittäin positiiviseksi. Henkilökunnan mielestä vankien käyttäytyminen on selvästi parantunut ja vankien kurinpitovikot ovat selvästi vähentyneet.

11.3 Vangin ehdonalaisen vapautumisen käsittely

Ehdonalaisen vapautumisen kamarin käsittelyt ovat suljettuja ja salassa pidettäviä. Tulkki on läsnä tarvittaessa. Kamarin sihteeri on vastuussa, että vangin asiakirjat, mukaan luettuna mahdolliset aikaisemmat kamarin päätökset, ovat kamarin nähtävinä käsittelyn aikana.

Mikäli kamarin jäsenten enemmistö on sitä mieltä, paneeli voi lykätä tapauksen käsittelyä enimmillään 30 päivää saadakseen lisäselvityksiä, mikäli katsovat sen olevan tarpeen päätöksenteon tueksi.

Kamarin tehdessä päätöksensä siitä, päästetäänkö vanki ehdonlaiseen vapauteen sen tulee punnita seuraavia tekijöitä:

1. Tuomitun käytös vankeuden aikana, erityisesti jos näyttää siltä, että hän on parantanut sitä;
2. Syy olettaa, että tuomittu ei syyllisty uuteen rikokseen vapauduttuaan;
3. Myönteinen työtoimintaan osallistuminen vankeuden aikana; ja
4. Syytä olettaa, että rangaistuksen tarkoitus on saavutettu

Päätöksen tulee olla enemmistöpäätös. Kamarin istunnossa esittelijä esittelee puheenjohtajan hänelle osoittaman tapauksen suullisesti. Käsittelyn jälkeen jokainen jäsen ilmoittaa oman kantansa perusteluineen ja päätös perustuu enemmistön mielipiteeseen ja enemmistön perustelut kirjataan päätökseen. Jokaisesta käsitellystä tapauksesta kamarin sihteeri kirjaa seuraavat asiat:

- a. tuomitun nimi, rikos ja tuomion pituus sekä siitä jo suoritettu aika;
- b. käsittelypäivämäärä;
- c. istuntoon osallistuneiden paneelin jäsenten nimet;
- d. annettujen äänten määrä puolesta ja vastaan;
- e. paneelin päätös perusteluineen sekä mahdolliset riskitekijät;
- f. mikäli päätös on kielteinen, uuden käsittelyn päivämäärä tulee päättää. Uudelleen käsittelyn tulee olla aikaisintaan kolmen kuukauden, mutta viimeistään 24 kuukauden aikana edellisestä käsittelystä.

Paneelin päätöksen tulee sisältää:

- a. onko ehdonalainen vapaus myönnetty vai ei;
- b. päätöksen perustelut;
- c. kielteisen päätöksen uudelleenkäsittely päivä;
- d. mikäli ehdonalainen vapaus myönnetään, tulee samalla kirjata vapautumispäivämäärä;
- e. mikäli ehdonalainen vapaus myönnetään, se voidaan peruuttaa voimassa olevan lain nojalla, mikäli henkilö syyllistyy uuteen rikokseen koeajalla;
- f. mikäli ehdonalainen vapaus myönnetään, tuomitun henkilön tulee ilmoittautua kotipaikkaa lähinnä olevalle poliisiasemalle viiden päivän kuluessa ehdonalaisesta vapautumisesta.

Puheenjohtajan tulee arvioida päätös, ennen kuin se annetaan tiedoksi vangille, mutta viimeistään seitsemän päivän kuluessa sen saapumisesta hänelle. Jos puheenjohtaja mitätöi päätöksen ja palauttaa sen kamarin käsiteltäväksi, jäsenillä tulee olla mahdollisuus tutustua puheenjohtajan kirjallisesti esitettyihin syihin. Kamari ei kuitenkaan ole sidottu puheenjohtajan mielipiteeseen. Hänen tulee jälleen arvioida päätös uudelleen käsittelyn jälkeen, ennen kuin se annetaan vangille tiedoksi, mutta viimeistään seitsemän päivän kuluessa sen saapumisesta puheenjohtajalle. Uudelleenarviointisäännökset koskevat sellaisenaan myös oikeusosaston päällikköä. Vaikkakin säännökset mahdollistavat tällaisen erityisen menettelytavan, käytännössä mitätöintiä ei koskaan tapahtunut (mitätöintimahdollisuus oli voimassa UNMIK:n aikana vuoteen 2006 asti). Säädöksen taustalla on eräänlainen laadun varmistus, jolla haluttiin poistaa mahdolliset kyseenalaiset päätökset.

11.4 Käsittelyn jälkeiset toimenpiteet

Kamari voi päätyä kolmeen erilaiseen ratkaisuun: se hyväksyy vangin anomuksen ja näin ollen myöntää ehdonalaista vapautumista, hylkää anomuksen tai lykkää päätöksen tekoa. Päätöstä voidaan lykätä 30 päivällä, mikäli kamari katsoo tarvitsevänsä lisää tietoa käsiteltävästä anomuksesta. Mikäli päätöstä lykätään 30 päivällä, samojen kamarin jäsenten tulee käsitellä anomus uudelleen.

Anomuksen hyväksyminen tai hylkääminen riippuu siitä, täyttyvätkö ehdonalaista vapautusta koskevat säännökset. Päätösasiakirja jakautuu esittelyyn, lopputulokseen ja päätöksen perusteluihin. Mikäli ehdonalaista vapautumista on myönnetty, päätöksestä tulee ilmetä vangin vapautumispäivä, jonka tulee olla viikon kuluessa päätöksen teosta. Päätöksen tulee myös antaa ohjeistus kriminaalihuoltolaitokselle (Kosovo Probation Service), miten heidän tulee valvoa ja tukea ehdonalaisesti vapautettua henkilöä.

Mikäli vangin anomus ehdonalaisesta vapautumisesta on hylätty, päätöksestä tulee käydä ilmi, milloin henkilö voi anoa uudelleen ehdonalaista vapautumista. Tämä ajankohta tulee asettaa vähintään kolmen kuukauden, mutta enintään kahden vuoden päähän edellisestä käsittelystä. Kamarin päätökset ovat lopullisia, eikä niistä voi valittaa.

Ehdonalaista vapautumista kamarin tulee toimittaa kopiot päätöksestä vangille ja kyseessä olevan vankilan johtajalle täytäntöönpanoa varten välittömästi päätöksen voimaantulon jälkeen, mutta viimeistään seitsemän päivää ennen määrättyä vapautumispäivää.

Jos ehdonalaista vapautumista myönnetään, kamarin tulee ohjeistaa kyseessä olevan vankilan johtaja seuraaviin toimenpiteisiin:

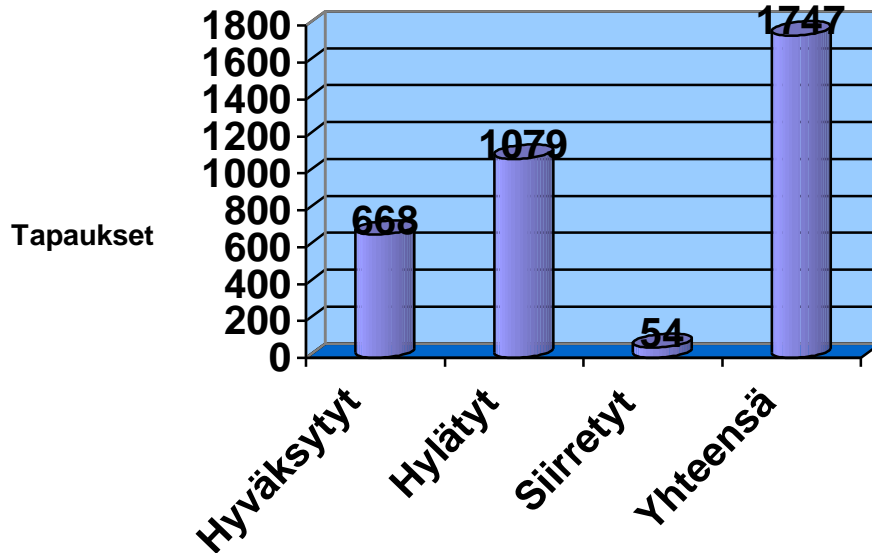
- a. ilmoittaa vapautumisesta vangin asuinpaikkaa lähimpänä olevalle poliisiasemalle vähintään 72 tuntia ennen ehdonalaisten vapauden alkamista;
- b. ilmoittaa vapautumisesta vangin tuominneelle oikeudelle vähintään 72 tuntia ennen ehdonalaisten vapauden alkamista;
- e. selittää vangille ehdonalaisten vapauden ehdot (ilmoittautumisvelvollisuudet ja seuraamukset mahdollisista rikkeistä);
- f. vangin tulee allekirjoittaa sitoumus, ettei hän syyllisty uuteen rikokseen ehdonalaisten vapauden aikana;
- g. hoitaa tarvittavat järjestelyt, kuljetukset jne.

Kun vanki on ehdonalaisten vapautettu ja siirtynyt kriminaalihuollon valvontaan, sen velvollisuutena on pitää paneeli ajan tasalla. Kriminaalihuollon tulee raportoida ehdonalaisten vapautetun henkilön menestyksestä. Raportointi tulee tapahtua vähintään vuosittain, valvonnan loputtua ja mikäli valvonnan aikana ilmenee ongelmia. Jos ehdonalaisten vapautettu henkilö ei ilmoita kriminaalihuollolle olinpaikkamuutoksiaan niin paneeli voi raportoida asiasta yleiselle syyttäjälle, joka voi vaatia oikeudessa ehdonalaisten vapauden kumoamista. Mikäli ehdonalaisten vapautettu henkilö laiminlyö valvontavelvollisuuden, paneeli voi pyytää poliisia etsimään henkilön ja tuomaan hänet kriminaalihuollolle (LEPS art131.4).

Alla olevassa taulukossa esitetään ehdonalaisten vapauttamisen käsittelyt Kosovossa lokakuusta 2002 syyskuuhun 2009 asti. Yhteensä on käsitelty 1747 anomusta ja näistä kielteisen päätöksen on saanut 1079, vapauttamispäätöksiä on tehty 668 ja 54 kertaa asian käsittelyä on lykätty.

Taulukko 4

Ehdonalaisen vapautumisen tapaukset 10/2002 - 09/2009



12 Ehdonalaisen vapautumisen historia Suomessa

Suomessa ryhdyttiin valmistelemaan rikosoikeuden kokonaisuudistusta 1800 -luvun puoli välissä, jolloin myös rangaistusjärjestelmän uudistamista pidettiin erittäin tärkeänä. Vuosien 1863-1864 valtiopäiville annettiin Keisarillinen esitys, joka käsitti ehdotuksen uusista rangaistuslajeista ja niiden täytäntöönpanosta. Vapausrangaistuksen lajeina olivat ehdotuksen mukaan kuritushuone, vankila ja aresti. Esityksessä omaksuttiin irlantilainen täytäntöönpanojärjestelmä ja ehdotettiin myös ehdonalaisen vapauden käyttöön ottamista tämän järjestelmän mukaisesti. Eri vapausrangaistuslajien täytäntöönpanosäännökset erosivat toisistaan. Muun muassa kuritushuonerangaistuksen osalta täytäntöönpano oli esityksessä selvimmin progressiivijärjestelmän mukainen. Vanki siirrettäisiin vankiluokkiin, joita olisi viisi ja hänet voitaisiin vapauttaa ehdonalaisesti joko viisi kuudesosaa tai kaksi kolmasosaa rangaistuksesta kärsittyään. Myös elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen tuomittu olisi mahdollista esityksen mukaan vapauttaa ehdonalaisesti, kun hän on kärsinyt rangaistustaan 12 vuotta. Vapautuspäätöksen olisi tehnyt kuritushuoneen johtokunta (Pellinen 1992, 10-11).

Lakivaliokunta piti järjestelmää vaarallisena yhteiskunnalle sekä voimassa olevan lain vastaisena, koska ainoastaan hallitsijalla oli valta rikkoa lainvoiman saanut tuomio. Ehdonalaista vapauttamista koskevaa säännöstöä ei hyväksytty, mutta edistysjärjestelmän yleiset periaatteet kuitenkin hyväksyttiin. Progressiiviselle täytäntöönpanoperiaatteelle

perustuva erityinen asetus vahvistettiin vuonna 1866, ja se tuli voimaan neljä vuotta myöhemmin 1870. Asetus oli tarkoitettu olemaan voimassa siihen saakka, kunnes progressiivijärjestelmän toteuttamista vaativat muutokset rangaistulaitoksiin oli 1870-luvulla alkaneen vankilarakennustoiminnan tuloksena tehty. Vaikka asetuksesta jäi siis kokonaan pois ehdonalainen vapaus, ehdonalaista vapauttamista tapahtui tosiasiasa kuitenkin muutamissa tapauksissa vuosittain armahduksina. 1890-luvulla ehdonalaisesti armahdettujen määrä nousi kuitenkin useisiin kymmeneen (Pellinen 1992, 12-13).

Vuonna 1865 oli asetettu uusi komitea valmistelemaan edellä mainituilla valtiopäivillä hyväksytyjen periaatteiden pohjalta uutta rikoslakia. Ehdotus valmistui vuonna 1875, ja siihen oli otettu säännökset ehdonalaisesta vapaudesta. Ehdonalaista vapautta oli rakennettu ajatukselle, että vapausrangaistuksen tulee olla sekä rikoksentekijän rikollisuuden mukaisena pakotuksena hänen ulkonaista vapauttaan kohtaan, että myös herätykseksi parannukseen. Komitean ehdottamassa järjestelmässä vanki, joka on tuomittu vähintään kolmeksi vuodeksi, voidaan päästää ehdonlaiseen vapauteen, kun hän on kärsinyt rangaistuksestaan vähintään kaksi kolmasosaa, taikka elinkautisesta kuritushuonerangaistuksesta vähintään 12 vuotta. Koeajaksi ehdotettiin jäljellä olevan rangaistusajan pituista aikaa (Pellinen 1992, 14-15).

Komitean ehdotuksen mukaan Senaatin Oikeusosaston tehtävänä olisi rangaistuslaitoksen johtokunnan esityksestä ja vangin suostumuksella, vankeinhoitohallituksen annettua asiasta lausuntonsa, päästää vanki ehdonlaiseen vapauteen. Vapautetun tulisi ilmoittautua kaupungissa pormestarille tai poliisimestarille ja maalla nimismiehelle. Ehdotus annettiin tarkastettavaksi tarkastuskomitealle, joka mietinnössään ehdotti kuitenkin rangaistuksesta suoritettavan määräosan korottamista kolmeksi neljäsosaksi. Tämän ehdotuksen pohjalta Senaatti antoi vuoden 1885 valtiopäivillä esityksen asetukseksi rangaistusten täytäntöönpanosta. Valtiopäivät eivät ehtineet käsitellä lakiesitystä loppuun, joten vuoden 1888 valtiopäiville annettiin lähes samansisältöinen uusi esitys. Ehdonalaista vapautta koskevat säännökset hyväksyttiin vuonna 1889, mutta ne tulivat voimaan vasta vuonna 1894 (Pellinen 1992, 15).

Klassisen rikosoikeuskunnan oppeihin pohjautuvaa uutta rikoslakia pidettiin vanhentuneena jo sen tullessa voimaan. Klassisen rikosoikeuskoulun painottaessa rikollista tekoa rangaistuksen määräämisen perusteena, rangaistuksen suhteellisuutta tekoon nähden ja samasta teosta annettavaa samanlaista rangaistusta sekä rangaistuksen sovitustehtävää ja yleisestäävyyttä, piti sosiologinen koulukunta tärkeänä rikoksen tekijän huomioonottamista rangaistusta määrättäessä, eli erityisestäävyyttä ja yksilöllisesti määrättäviä rangaistuksia (Pellinen 1992, 19).

Ehdonalaista vapautta koskeneita säännöksiä muutettiin ensimmäisen kerran vuonna 1921 voimaan tulleella lailla. Ehdonalaisen vapauden soveltamisalaa muutettiin siten, että

vapautumisen mahdollisuus ei enää riippunut tuomitun rangaistuksen pituudesta, vaan vanki voitiin laskea ehdonalaiseen vapauteen kolme neljännessä ja vähintään kaksi vuotta rangaistuksesta kärsittyään. Elinkautiseen kuritushuoneeseen tuomitun ehdonalaisen vapauden pituudeksi eli koeajaksi säädettiin kahdeksan vuotta. Hallitus esitti, että päätösvalta kaikissa ehdonalaista vapauttamista koskevissa asioissa siirrettäisiin täytäntöönpanoviranomaiselle. Laki hyväksyttiin hallituksen esittämässä muodossa (Pellinen 1992; 28-29,31-32).

12.1 Ehdonalaista vapautta koskevien säännösten muuttaminen 1930 ja 1940 -luvuilla

Voimavarojen puute, eri syistä lisääntynyt rikollisuus ja korkeat vankiluvut estivät erityisestävyyssajattelun ja hoitoidelogian läpimurron Suomen rikosoikeusjärjestelmässä 1930-1940-luvuilla. Uusintarikollisuuden vastustaminen tuli erääksi kriminaalipolitiikan keskeisimmistä tavoitteista 1930-luvulla. Vankiloiden tilanahtaus ja lisääntyvä rikollisuus aiheuttivat lainsäädäntötoimia rikosoikeuden alalla. Rikollisuusongelman hoitamisessa luovuttiin kuitenkin vähitellen nimenomaisesta pelotukseen perustuvasta yleisestäävästä ja myös erityisestävyyssajattelusta ja keskityttiin enemmän yhteiskunnan suojeluun sekä humanisuusajatteluun ja jälkihuoltoon.

Ehdonalainen vapaus alkoi 1930-luvulta lähtien hiljalleen etääntyä progressivijärjestelmästä. Siihen tuli ja siihen liitettiin lainsäädännössä useissa yhteyksissä piirteitä, joilla ei ollut mitään tekemistä edistysjärjestelmään perustuvan rangaistuksen täytäntöönpanon kanssa (Pellinen 1992, 36).

Vuonna 1931 voimaan tulleet ehdonalaista vapauttamista koskevien säännösten muutokset pyrkivät ajan hengen mukaisesti erityis- ja yleisestäävin keinoin tehostamaan ja koventamaan rangaistusjärjestelmää. Ehdonalaisen vapauden soveltamisalan laajentamista perusteltiin erityisestäävin näkökohdin. Tilastollisin selvityksin osoitettiin, että ehdonalainen vapaus oli ollut hyvä keino uusintarikollisuuden estämisessä. Pelkän ehdonalaisen vapauttamisen ei kuitenkaan katsottu yksinään voivan täyttää mainittua preventiivistä tehtävää, vaan edellytyksenä ehdonalaisen vapauden onnistumiselle olisi tarpeeksi pitkä ja tehokas valvontaaika. Koeaikaa pidennettiin tästä syystä yhdellä vuodella jäljellä olevan rangaistusajan pituuteen nähden. Enimmäisajaksi määrättiin kuitenkin viisi vuotta.

Ehdonalainen vapaus voitiin lainmuutoksen jälkeen myöntää vangin kärsittyä rangaistustaan vähintään kuusi kuukautta ja kaksi kolmasosaa. Päätösvalta ehdonalaista vapauttamista koskevissa asioissa annettiin oikeusministeriölle. Ministeriössä taas ratkaisovalta tällaisissa puhtaasti vankeinhoidollisissa kysymyksissä voitaisiin hallituksen esityksen mukaan uskoa vankeinhoitoasiainosastolle. Ehdotuksen vapauttamisesta tekisi rangaistuslaitoksen

johtokunta. Ehdonalaisen vapauden edun saaminen edellyttäisi progressiivisen täytäntöönpanoperiaatteen mukaisesti hyvää käytöstä rangaistuslaitoksessa.

Lainmuutoksessa otettiin myös käyttöön niin sanottu pakollinen ehdonalainen vapaus, jonka ajankohdaksi määrättiin aika, jolloin rangaistuksesta oli suorittamatta enää yksi kahdestoistaosa. Pakolliseen ehdonlaiseen vapauteen vanki laskettiin vankilan johtajan päätöksellä, eikä siihen asian luonteesta johtuen katsottu tarvittavan vangin suostumusta, niin kuin asia on harkinnanvaraisen ehdonalaisen vapauden osalta (vertaa Kosovo Early Release) (Pellinen 1992, 37-39).

Vuonna 1931 voimaan tulleet säännökset (Ak 279/31) toivat mukanaan uudistuksen, jossa ehdonalaisesti vapautetun valvojaksi olisi ensisijaisesti määrättävä siihen soveltuva, yleistä luottamusta nauttiva henkilö tai tällä alalla toimiva huoltoyhdistyksen jäsen (vankeusyhdistys). Valvojan määräisi oikeusministeriö. Kuitenkin pakolliseen ehdonlaiseen vapauteen päästettyjen kohdalla poliisivalvontaa olisikin pidettävä pääsääntönä (vertaa Early Release poliisille ilmoittautuminen ja Conditional Release Probation Service:lle ilmoittautuminen). Tarvittavien varojen puuttuessa, ei pystytty toteuttamaan sen paremmin yksityisvalvonta- kuin Suomen vankeusyhdistyksen piirivalvojajärjestelmääkään (Pellinen 1992; 42-43).

Rangaistusten täytäntöönpanoasetusta muutettiin seuraavan kerran ehdonalaista vapauttamista koskevilta osiltaan vuonna 1944. Hallituksen esitys ehdonalaisen vapauttamisen soveltamisalan laajentamisesta perustuikin uusintarikollisuuden estämisestä saatuihin hyviin tuloksiin. Lakia lievennettiin siten, että ensikertalaiset, joihin laskettiin kuuluvaksi myös vanki, joka ei ollut tehnyt rikosta ennen kuin viisi vuotta oli kulunut siitä, kun hän oli täydellisesti kärsinyt viimeksi tuomitun rangaistuksen, voitiin vapauttaa ehdonalaisesti jo, kun puolet rangaistuksesta oli kärsitty. Rikoksenuusija voitiin vapauttaa kuten aikaisemmankin lain aikana, eli kaksi kolmannesta rangaistuksesta kärsittyään. Täytäntöönpanon vähimmäisaika säilyi kaikkien ehdonalaisesti vapautettavien osalta kuutena kuukautena.

Ehdonalaisesti vapautettujen jälkihuoltoa koskevat kysymykset olivat esillä 1940-luvulla ja myöhemminkin useissa yhteyksissä. Vankeinhoidon uudistuskomiteakin otti kantaa jälkihuoltoa koskeviin kysymyksiin ja piti tehokkaan jälkihuollon järjestämistä erittäin tärkeänä uusintarikollisuuden vastustamiskeinona. Vuonna 1949 oikeusministeriö teki päätöksen (Ak 100/1949) vankeusyhdistys ry:n haltuun annetuista ehdonalaisesti vapautettuja varten perustetuista työleireistä. Tällä säännöstöllä voitiin jossain määrin laajentaa ehdonlaiseen vapauteen laskettavien piiriä, koska sellainen vanki, joka oli kärsinyt lain edellyttämän määräosan rangaistuksestaan, mutta jonka menestyminen ehdonalaisessa

vapaudessa ei kuitenkaan ollut varmaa, voitiin päästää ehdonalaiseen vapauteen, jos hän sitoutui työskentelemään hänelle määrättyssä työpaikassa (Pellinen 1992, 48).

1950-luvun kriminaalipoliittisessa keskustelussa oli vielä vallalla se käsitys, että vankeinhoito voi parantaa ja sen täytyy pystyä siihen. Seuraamusjärjestelmää oli pyritty kehittämään siten, että tekijän persoonallisuus voitaisiin ottaa huomioon. Ehdonalaisessa vapauttamisessa oli kuitenkin sekä yhteiskunnan suojeluun että tarkoituksenmukaisuuteen liittyviä piirteitä. Vuosikymmenen loppupuolella ryhdyttiin arvostelemaan yksilöllisesti määräytyviä, hoitoon perustuvia seuraamuksia.

Ideologinen murros tapahtui 1960 -luvulla. Vuoden 1966 ehdonalaista vapautta koskevat muutokset säännöksiin vaikuttivat lähinnä jäännösrangaistukseen sekä siihen, miten tuli menetellä vangin ehdonalaisen vapauttamisen kanssa, jos vanki oli menettänyt ehdonalaisen vapautensa käytösrikkomuksen vuoksi tai sellaisen uuden rikoksen johdosta, josta ei ollut välittömästi tuomittu vapausrangaistusta. Toinen lainmuutos astui voimaan samaan aikaan, sillä ensimmäisen lainmuutoksen yhteydessä ei ollut puututtu lainkaan ehdonalaista vapauttamista koskeviin muodollisiin edellytyksiin. Myös uusi minimiaika asetettiin nyt muiden pohjoismaiden tapaan neljään kuukauteen. Lakivaliokunta totesi, että minimiajan alentaminen vähentäisi myös tuntuvasti vankilukua. Määräysten yhdenmukaistaminen muiden pohjoismaiden kanssa edellytti lisäksi sitä, että pääsäännön mukainen rangaistuksen karsimisen vähimmäismääräosaan muutettiin kaikkien vankien osalta kahdeksi kolmasosaksi. Tämä vaikutti aikaisempaan ensikertaisten puolella ajalla vapauttamiseen. Puolella ajalla vapauttaminen tuli kysymykseen vain poikkeustapauksissa erityisistä syistä (Pellinen 1992, 70-86).

Vuodesta 1950 lähtien vankeinhoitoasetuksen mukaisesti vankeinhoito-osaston ylijohtaja oli yksin ratkaissut ehdonalaista vapauttamista koskevat asiat. Tähän tuli muutos, ja vuonna 1970 voimaan tulleen lain (Ak324/1970) mukaan kolmen virkamiehen muodostama kollegio vankeinhoito-osaston ylijohtaja puheenjohtajanaan, ratkaisi ehdonalaista vapauttamista sekä sen menettämistä käytösrikkomuksen vuoksi ja koeajan pidennystä koskevat asiat. Tämän päätöksentekojärjestelmän aiheuttama suuri työmäärä otettiin esille hallituksen esityksessä vuonna 1971 ja hallitus esitti, että ehdonalaiseen vapauteen päästämistä koskevat asiat voi hyvin uskoa rangaistuslaitoksen johtokunnalle. Päätösvallan tulisi koskea kuitenkin vain kahden vuoden pituisia tai sitä lyhempiä rangaistuksia. Laki tuli voimaan vuoden 1972 alusta (Ak 840/1971).

12.2 Ehdonalainen vapauttaminen 1970-luvulta tähän päivään

Ehdonalainen vapauttaminen saavutti 1960-luvun lopulla itsenäisen aseman. Vaikkakin järjestelmä toimi lähestulkoon samanlaisen käytännön mukaisesti kuin parannusperiaatteen

valtakaudella, nyt sillä oli kuitenkin ideologia joka muistutti sosiaaliseen sopeuttamiseen tähtäävän käsittelyn viimeistä vaihetta. Järjestelmä toimi myös hyvänä vankiluvun alentajana (Pellinen 1992, 91-93).

Vapausrangaistuskomitea esitti 1960 -luvun lopulla, että pakollinen ehdonalainen vapaus poistettaisiin, koska sen säätämiseen johtaneita syitä ei katsottu enää olevan olemassa. Harkinnanvaraista ehdonalaista vapauttamista koskevilla säännöksillä pystyttäisiin hyvin hoitamaan myös ne arveluttavat tapaukset, joita ei voitaisi vapauttaa pääsäännöksi suositellulla kahdella kolmasosalla. Tuohon aikaan otti pohjoismainen rikosoikeuskomitea mietinnössään kantaa myös nimenomaisesti harkintaperusteisiin; huomioon olisi otettava todennäköinen uusimisriski ja rikoksentekijän vaarallisuus. Sen sijaan aikaisemman rikollisuuden, rikoksen laadun ja laitostähtäytymisen huomioon ottamiseen suhtauduttiin varovaisesti. Lainmuutosta ei kuitenkaan tässä vaiheessa tullut (Pellinen 1992, 95-97).

Vuonna 1975 tuli voimaan laki, jossa uudistettiin täytäntöönpanojärjestelmä. Lainmuutoksen jälkeen siirryttiin Suomessa yksilajiseen vapausrangaistukseen, sekä luovuttiin progressiivisesta täytäntöönpanojärjestelmästä. Vapausrangaistuksen pääsisältönä oli vapauden menetys sinänsä. Uusklassismin aikana 1970 - luvulla kriminaalipoliittisen päätöksen teon hallitsevaksi kriteeriksi tuli kustannus- hyötyajattelu. Tuon ajan komitean mietinnöissä oli myös ajatus, että uusimisriskin todennäköisyyttä ei tulisi huomioida vapauttamisen ajankohtaa määrättäessä. Vuonna 1975 hallitus teki esityksen ehdonalaista vapautumista koskevien säännösten muuttamiseksi. Hallitus totesi, että ehdonalainen vapauttaminen kuuluu progressiivijärjestelmään, josta nyt on luovuttu, mutta sitä voidaan kuitenkin perustella muilla näkökohdilla. Muun muassa sillä voidaan vähentää vapausrangaistuksen täytäntöönpanosta aiheutuvia haittoja ja kustannuksia (Pellinen 1992, 105-116).

Uudistuva humanismi loi paineita ehdonalaista vapautta koskevien säännösten muuttamiseen 1980 ja 1990 - luvuilla. 1980 - luvulla vapausrangaistusten täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön uudistusten lomassa ehdonalaisenvapauden säännösten uusimistarve jäi taka-alalle. Lain soveltamiskäytäntöä muutettiin vähitellen siten, että harkinnanvaraisesta luonteestaan huolimatta ehdonalainen vapauttaminen oli jo pitkään ollut varsin automaattinen. Harkinnanvaraisuus kuitenkin ilmeni siten, että tietyillä perusteilla vapauttamista saatettiin lykätä. Vuoden 1989 alussa astui voimaan laki (Sk 506/1988), jossa luovuttiin kokonaan pakollisesta ehdonalaisesta vapauttamisesta, olihan se menettänyt merkityksensä jo vuosia aiemmin. Uudistuksella ei kuitenkaan muutettu vapauttamisen harkinnanvaraisuutta sinänsä. Edelleen vapauttamispäätöstä harkittaessa tuli ottaa huomioon niin sanotut aineelliset edellytykset (HE 262/2004) (Pellinen 1992, 123).

Vuonna 1990 voimaan tulleessa laissa (Sk 349/1990) oli vain pieniä muutoksia ehdonlaiseen vapauteen. Muutokset perustuivat lähinnä Suomen allekirjoittaman Euroopan Neuvoston

ihmisoikeussopimuksen (toukokuu 1989) ratifioimisen edellyttämiin lainsäädännöllisiin muutoksiin. Muun muassa ehdonalainen vapaus voitiin määrätä menetettäväksi käytösrikkomuksen vuoksi ainoastaan tuomioistuimen päätöksellä (Pellinen 1992, 130).

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston määräyksen (9/011/95) astuttua voimaan on ehdonalaisen vapautumisen harkinnanvarainen lykkääminen ollut hyvin harvinaista; lähes poikkeuksetta lykkäämiset on tehty vangin pyynnöstä tai suostumuksella. Vuonna 2002 tehdyn selvityksen mukaan ehdonalainen vapaus määrättiin menetettäväksi käräjäoikeudessa 1442 tapauksessa. Yksikään valvonnassa ollut ei menettänyt ehdonalaista vapauttaan pelkästään käytösrikkomuksen vuoksi. Rikoksen johdosta tapahtuva ehdonalaisen vapauden menettäminen liittyy melkein aina ehdottomaan vankeusrangaistukseen (HE 262/2004).

Vuonna 2003 on arvioitu sen vaikutuksia, että kaikki vangit vapautuisivat vasta suoritettuaan koko rangaistuksen laitoksessa. Vankiluku oli 1.5.2003 3644, samaan aikaan on ollut ehdonalaisessa vapaudessa 2091 vankia, ja mikäli kaikki vangit suorittaisivat koko rangaistuksen laitoksessa, vankiluku nousisi yli 5700:n. Vuoden 2003 hintatason mukaan arvioituna vankiluvun nousu maksaisi henkilöstökuluina noin 50 miljoonaa euroa ja muina kuluina noin 14 miljoonaa euroa vuodessa. Lisäksi tulisivat investointikulut 2000 uuden vankipaikan rakentamisesta tai saneeraamisesta. Investointikuluksi on arvioitu tuolloin noin 260 miljoonaa euroa (HE 262/2004). Tällaista koko rangaistuksen suorittamista oikeuden päätöksellä kutsutaan reaalarangaistusjärjestelmäksi.

Viimeisin vankeuslakiuudistus astui voimaan syksyllä 2006. Laki ei suoranaisesti vaikuttanut ehdonalaiseen vapauttamiseen ja sen kriteereihin, mutta laki mahdollistaa koevapauden. Niissä tapauksissa joissa vangille myönnetään koevapaus, sijoittajayksikön johtajalla on päätäntävalta, 1.1.2010 alkaen arviointikeskuksen johtajalla. Koevapaus voidaan myöntää kuusi kuukautta ennen ehdonalaisen vapauttamisen ajankohtaa.

13 Jälkitoimenpiteet ehdonalaisesti vapautetuille

Kriminaalihuoltolaitos, yksikkö vaihtoehtoisille rangaistuksille sekä ehdonalaisesti vapautuneiden vankien uudelleen integroitumiselle yhteiskuntaan (Kosovon kriminaalihuoltolaitos) aloitti toimintansa joulukuussa 2002. Laitos aloitti toimintansa Pristinassa vankeinhoito-osaston, UNMIK:n oikeuslaitoksen alaisuudessa. Lokakuussa 2003 Kosovon kriminaalihuoltolaitos avasi toimistonsa Mitrovican ja Prizrenin kaupungeissa. Samaan aikaan kriminaalilaitoksen henkilökuntaa Pristinassa lisättiin. Marraskuussa 2004 avattiin toimistot Pejan ja Gjilanin kaupungeissa ja 16 uutta työntekijää aloitti laitoksen palveluksessa. Kosovon kriminaalihuoltolaitos kattaa nykyisin koko maan ja toimii kaikissa viidessä

maakunnassa Kosovon alueella: Pristinassa, Prizrenissa, Mitrovicassa, Pejassa ja Gjilanissa. Vuonna 2008 kriminaalihuoltolaitoksella oli 65 työntekijää.

Kosovon kriminaalilaitoksen luominen on ainoa laatuaan koko Balkanin alueella, eikä muissa Balkanin maissa ole vastaavanlaista järjestelmää. Kosovon kriminaalihuoltolaitoksesta tehtiin virallinen ja sen toimintaa vahvistettiin lakireformissa vuosien 2003 - 2005 aikana, jolloin UNMIK hyväksyi vankeinhoitoon ja kriminaalihuoltoon olennaisesti liittyviä lakeja. Näitä ovat provisional criminal code of Kosovo, provisional criminal procedure code, juvenile justice code ja law on execution of penal sanctions. Merkittävä uudistus tapahtui huhtikuussa 2006, jolloin Kosovon kriminaalihuoltolaitos siirtyi UNMIK:lta suoraan oikeusministeriön alaisuuteen. Siitä tuli itsenäinen laitos, eikä se ollut enää osana vankeinhoitolaitosta.

Kosovossa kaikki ehdonalaisesti vapautetut vangit määrätään kriminaalihuoltolaitoksen valvontaan. Kriminaalihuoltolaitos on muodostanut oman yksikön huolehtimaan ehdonalaisesti vapautettujen valvonnan koordinoinnista alueyksikköjen kanssa. Sama yksikkö huolehtii myös yhteistyöstä ehdonalaisen vapautumisen paneelin ja ehdonalaisen vapautumisen koordinaattorin kanssa (KPS bulletin 2008).

Suomessa ehdonalaisesti vapautuneelle määrätään koeaika, joka on enintään kolme vuotta. Elinkautisesta vankeudesta ehdonalaisesti vapautuneen koeaika, on aina kolme vuotta. Keskimäärin joka viides ehdonalaisesti vapautuva määrätään valvontaan, josta vastaa rikosseuraamuslaitos. Valvontaan vanki määrätään, jos koeaika on vuotta pitempi, tai rikos on tehty alle 21-vuotiaana. Myös vanki itse voi pyytää pääsyä valvontaan. Jos ehdonalaisessa vapaudessa oleva syyllistyy koeaikana uuteen rikokseen, tuomioistuin ratkaisee, tuleeko jäännösrangaistus panna täytäntöön kokonaan vai osittain. Valvontavelvollisuuden törkeän rikkomisen johdosta tuomioistuin voi määrätä jäännösrangaistusta pantavaksi täytäntöön 4-14 päivää.

Suomessa valvonnan järjestämisestä ja toteuttamisesta vastaa rikosseuraamuslaitos. Valvojana toimii rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies. Hänen avukseen voidaan määrätä yksityishenkilö, jolla on tehtävään soveltuvaa koulutusta ja työkokemusta. Valvonnan tavoitteena on ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta lisäämällä vapautetun valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Tätä varten hänen kanssaan laaditaan yksilöllinen valvontasuunnitelma, jonka tavoitteena on sosiaalisen selviytymisen tukeminen. Valvontasuunnitelma sovitetaan yhteen vankilassa laaditun rangaistusajan suunnitelman ja muualla, esimerkiksi sosiaalitoimessa laaditun suunnitelman kanssa. Valvontasuunnitelman laatiminen aloitetaan hyvissä ajoin ennen vapauttamista niin, että se voidaan ottaa käyttöön valvonnan alkaessa (www.rikosseuraamus/vapautuminen).

14 Esimerkkitapaus

Jotta vangin ehdonalaisten vapauttamisen järjestelmä Kosovossa piirtyisi konkreettisemmaksi, on hyvä esittää yksi esimerkkitapaus. Se on otettu satunnaisesti ehdonalaisten vapauttamisen koordinaattorin toimistosta, käännetty albanian englanniksi ja referoitu tähän työhön englannista suomeksi. Esimerkkitapauksesta käy ilmi henkilökunnan valmisteleminen raporttien syvällisyys sekä se, mihin henkilökunta kiinnittää raporteissaan huomiota.

Kun vanki on saanut ilmoituksen mahdollisuudesta anoa ehdonalaista vapautta, hänen tulee tehdä anomus seitsemän päivän kuluessa. Vangin tulee perustella anomuksessaan miksi hän katsoo ansaitsevänsä ehdonalaisten vapauden. Raportissaan hänen tulisi käsitellä myös suhdetta itse rikokseen ja mahdolliseen uhriin. Tulevaisuuden suunnitelmat ovat myös olennainen osa vangin perustelua. Vankilan henkilökunnan valmisteltua raportit vangin anomuksen jälkeen kaikki asiakirjat toimitetaan ehdonalaisten vapauden paneelin koordinaattorille. Koordinaattori osoittaa tapauksen yhdelle kolmesta kamarista. Kamarin päätöksen jälkeen vangille ilmoitetaan tuloksesta. Mikäli vangille on myönnetty ehdonalaisten vapaus, myös kriminaalihuollolle, poliisille ja tuomion antaneelle oikeudelle tiedotetaan vapauttamisesta. Vangin tulee vapauduttuaan raportoida kriminaalihuollolle, joka on velvollinen raportoimaan takaisin ehdonalaisten vapauden paneelille aina vangin normaaliin vapauttamisajankohtaan asti.

Kaikki tapauksessa mainittavat nimet on muutettu.

- Burim Dushliju
- Syntynyt 03.07.1980
- Burim on Kosovon albaani
- Naimisissa ja kaksi lasta
- Ammatiltaan automaalarina
- Taloudellinen tilanne heikko
- Tuomittu aikaisemmin laittomasta aseiden hallussapidosta
- Istuu tuomiotaan Dubravan vankilassa luoteisessa Kosovossa Pejan maakunnassa.
- Syyllistynyt vaarallisten narkoottisten aineiden hankintaan, hallussapitoon ja myymiseen.

Poliisi teki kotietsinnän 23. tammikuuta 2007 Burimin Gjakovan kaupungissa Pejan maakunnassa sijaitsevaan kotiin. Burimin talosta löytyi 104 grammaa heroiniä pakattuna muovipusseihin, jotka olivat kirjekuoreissa. Myös hänen pihallaan olevan BMW merkkisen auton tuhkakupin alta löytyi 4,5 grammaa heroiniä. Autoa oli ajanut Burimin kaveri Memin Dokaj, joka oli myös syytettynä ja sai tuomion samasta rikoksesta rikostoverina.

Pejan hovioikeus (District Court) totesi Burimin syylliseksi 22. kesäkuuta 2007 ja langetti tuomion, joka oli yksi vuosi vankeutta sekä 500 euroa sakkoa. Burimin tulisi aloittaa tuomio 21. helmikuuta 2008. Burim oli ollut tutkintavankeudessa kotietsintäpäivästä 23. tammikuuta 2007 alkaen oikeusistuntopäivään 22. kesäkuuta 2007 asti. Mikäli Burim ei maksa määrättyä sakkoa, se tulisi muuntaa vankeudeksi siten, että 15 euroa vastaa yhtä päivää vankeutta.

Burim ei kuitenkaan ehtinyt kaikilta kiireiltään ilmoittautumaan vankilaan suorittamaan hänelle langetettua tuomiota, vaan poliisi pidätti hänet ja toi hänet Dubravan vankilaan 27. lokakuuta 2008.

Tuomion laskennassa Burimin vapautumisajaksi tuli 28. toukokuuta 2009 ja puoliajaksi eli mahdollisen ehdonalaisen vapautumisen ajaksi 28. marraskuuta 2008. Olihan Burim jo istunut viisi kuukautta tutkintavankeudessa.

16. marraskuuta vankilan notaari tiedotti Burimille, että hänellä on oikeus hakea ehdonalaista vapautumista, ja mikäli hän haluaa anoa sitä, hänen tulisi vastata tiedoksiantoon seitsemän päivän kuluessa. (Vankilan notaarin raportti ehdonalaisen vapauden paneelille)

Anomuksessaan Burim kertoi seuraavaa: ”Tulen viisi henkisestä perheestä. Minulla on kaksi lasta, olen perheen pääansaitsija ja työskentelen automaalarina. Perheeni jäi ilman toimeentuloa eikä kukaan pidä heistä huolta eikä toimita heille ruokaa ja vaatteita, joita varsinkin lapseni tarvitsevat. Pitää ottaa huomioon, miten köyhää elämä on Kosovossa”

Hän jatkaa: ”Mitä tulee rikokseeni, tunnustin syyllisyyteni oikeuden edessä Pejassa. Kadun ja olen häpeissäni. Olin ainoastaan petetty. Tämä satuttaa vain perhettäni ja isääni, joka kuoli suruun. Suunnitelmissani on jatkaa elämistä oikeana perheen vanhempana, jotta voisin tarjota hyvän elämän perheelleni ja hyvittää tekoni positiivisilla asioilla. Haluaisin myös mainita, että minä olen hyvin kunnioittava työntekijöitä kohtaan, koska he tekevät työnsä oikealla tavalla. Siksi kiitän heitä. Kiitos ymmärtämyksestä, vanki Burim Dushliju” (Vangin anomus ja raportti ehdonalaisen vapauden paneelille).

Vastaanotettuaan Burimin anomuksen ehdonalaiseen vapauteen pääsemisestä vankilan notaari ilmoitti asiasta usealle taholle, jotta vankilan eri ammattikuntien edustajat aloittaisivat raporttien valmistelut. Viimein, kun kaikki raportit oli työstetty, vankilan ehdonalaistoimiston työntekijällä oli seuraavat raportit lähetettävänä: notaarin, sosiaalityöntekijän, sosiaalityöntekijän kotikäynti, valvontahenkilökunnan ja lääkärin. Notaarin raportissa esiteltiin oikeudelliset perusteet vankeudelle. Tuomion pituus, rikos, sekä hakijan henkilötiedot. Lähetettävään kansioon lisättiin myös vangin oma anomus sekä kertomus itsestä, suhteesta rikokseen ja tulevaisuuden suunnitelmista. Myös tuomioasiakirjat, tiedoksiantolomake mahdollisuudesta anoa ehdollista vapautta ja kriminaalihuollon kaavake

lisättiin mukaan. Kansio lähetettiin ehdonalaisen vapauden koordinaattorille, joka vastaanotti sen 21. tammikuuta 2008 (Tapausasiakirjasta kootut tiedot).

14.1 Vankilahenkilökunnan raportit

Sosiaalityöntekijän raportista, päivätty 23. marraskuuta 2008, kävi ilmi mm. seuraavaa: ”Burim asuu äitinsä Lojan, vaimonsa Mailindan ja poikiensa Odion ja Oton kanssa. Samassa taloudessa asuu myös sisko Afi ja veli Bujar.” Vanki mainitsi sosiaalityöntekijän haastattelussa, että ”neljä päivää ennen hänen pidätystään hänellä oli vaimon kanssa erimielisyyksiä, joiden seurauksena vaimo lähti molempien poikien kanssa omien vanhempiansa luo ja elää tällä hetkellä sosiaaliavun turvin”. Vanki myös lisäsi, että ”tämä tapahtui myös vaimon vanhempien tukemana”. Raportti jatkuu ”Burim on automaalarina ja hän on käynyt peruskoulun. Burim työskenteli aiemmin Saksassa kolme vuotta automaalarina. Pidätyksen aikoihin hän työskenteli automaalarina vuokratuissa tiloissa Gjakovan kaupungissa. Vangin perhe elää heikossa taloudellisessa tilanteessa, koska perheen ainoa tulonlähde on ollut vangin palkka automaalauksesta. Vangilla on hyvä terveydentila, hän ei polta, juo alkoholia eikä käytä huumeita”.

Vangin persoonallisuudesta sosiaalityöntekijä kertoo seuraavaa: ”Vaikkakin vanki on ottanut osaa peruskoulun opetukseen, hänellä ei tunnu olevan juurikaan yleissivistystä, eikä hän ole kiinnostunut sellaista hankkimaan lisää. Hän katsoo televisiota ja sen kautta hän saa tietonsa ulkopuolisesta maailmasta. Vangilla on positiivinen luonne, vaikka hän on ollut vankilassa vasta vähän aikaa (kuulostaa oudolta mutta niin se oli kirjoitettu). Tähän mennessä hän on käyttäytynyt hyvin, eikä hänestä ole tehty kurinpidollisia ilmoituksia. Hän käyttäytyy hyvin myös muuta henkilökuntaa ja muita vankeja kohtaan. Hän on sulkeutunut ja hänellä on tasainen luonne eikä hän ole hermostunut. Hän ei ole manipulatiivinen, eikä hän tee aiheettomia kyselyjä. Hän tuntuu olevan pedantti ja huolehtii sekä omasta, että yleisestä hygieniasta. Hänellä on itseluottamusta, mutta hän ei tunnu sopeutuvan vankilaan. Hän on alamaissa vankilassaolon johdosta”.

Sosiaalityöntekijän raportti jatkuu: ”Vanki on ollut osasto kahdella, perustasolla, tuomion suunnitelman ajan ja hänet on siirretty sen jälkeen osastolle kolme normaalitasolle. Vankilaan tulosta lähtien hän on osoittanut hyvää ja korrektia käytöstä sekä henkilökuntaa että muita vankeja kohtaan. Hän noudattaa vankilan sääntöjä, eikä hän ole saanut moitteita henkilökunnalta. Vanki ei ole työskennellyt vankilassa, eikä hän ole osoittanut erityistä kiinnostusta mihinkään ohjelmaan. Hän kuitenkin pelaa mielellään lentopalloa.

Sosiaalityöntekijä jatkaa raportissaan, mitä vanki on kertonut haastattelussa: ”Vanki ei kiertele eikä välttele puhumasta rikoksestaan. Hän tunnustaa ja hyväksyy sen, että hän on syyllistynyt rikokseen. Hän kertoo, että sinä kriittisenä päivänä hän meni Memin Dokaj:n

kotiin kysyäkseen kyytiä Pejaan. Memin suostui ja he lähtivät ajamaan. Samaan aikaan Memin laitto muovipussin, jossa oli neljä grammaa huumetta, auton tuhkakupin alle. Kun he saapuivat Pejaan, poliisi pysäytti heidät ja löysi huumeen. Samana päivänä poliisi oli tutkinut Burimin kodin ja löytänyt 100 grammaa huumetta muovipullosta. Vanki ei muuta tarinaansa rikoksesta. Tarina on sama, jonka hän on kertonut oikeudessa. Nyt hän ainoastaan lisää, että hän ei halunnut myydä sitä. Hän jatkaa myös, että hän ei ole huumeiden käyttäjä. Hän ei yritä oikeuttaa tekojaan ja hän hyväksyy sen sekä tunnustaa tehneensä väärin. Hän katu kaikkea sitä”. Kun sosiaalityöntekijä kysyy Burimilta, mitä hän ajattelee uhreista, Burim kertoo sosiaalityöntekijälle, että hän itse, perhe ja yhteiskunta ovat uhreja. Hän on hyvin pahoillaan syytteestä ja ymmärtää sen seuraukset.

Raportti jatkuu ”Tähän mennessä vangilla on ollut yksi tapaaminen. Äiti ja enon poika tulivat tapaamaan Burimia. Vangin mukaan kukaan perheenjäsen ei ole aikaisemmin ollut tuomittu. Burim on itse ollut tutkintavankeudessa Pejan tutkintavankilassa vuonna 2003. Silloin häntä syytettiin petoksesta, mutta hänet katsottiin syyttömäksi. (Oikeuden asiakirjat osoittavat, että Burim on tuomittu aikaisemmin laittoman aseiden hallussapidosta). Burimin suunnitelmat tulevaisuudelle ovat, että hän huolehtii lapsistaan sekä muista perheenjäsenistään ja jatkaa työtään automaalarina. Sosiaalityöntekijän mukaan vangin suunnitelmat ovat realistiset”.

Lopuksi sosiaalityöntekijä tiivistää: ”Vangin vapautuminen tulisi olemaan hyvin tarpeellinen ja tervetullut erityisesti hänen lapsiensa tarpeisiin nähden, koska sosiaalitoimisto pitää heistä huolta tällä hetkellä” (Tapausasiakirjasta sosiaalityöntekijän raportti).

Sosiaalityöntekijä vieraili vangin kotona 5. joulukuuta 2008 ja raportoi seuraavaa:

”Vierailun aikana paikalla olivat vangin äiti ja vangin sisko. Vangin veli ei ollut paikalla, koska hän oli töissä. Vangin vaimo ja kaksi lasta eivät ole kotona vaan elävät sosiaaliavun turvin. Tämä johtui erimielisyyksistä joitain päiviä ennen pidätystä”.

Raportti jatkuu ”Perhe elää omakotitalossa, jossa on kolme makuuhuonetta ja olohuone. Asunto on hyvässä asuttavassa kunnossa. Tällä hetkellä vangin veli on perheenpää, joka kykenee työnsä avulla kattamaan perheen 250 euron kuukausittaiset menot. Perheellä ei ole sukulaisia ulkomailla. Vangin äidin mukaan he eivät saa sosiaalitukea. Hän kertoo, että sodan jälkeen humanitaarinen organisaatio Caritas auttoi heitä rakentamaan katon talon päälle. Perhe ei omista maata eikä metsää. Heillä on ainoastaan 5 aaria maata talon edessä. Perheellä ei ole kotieläimiä eikä karjaa. Menot ovat saman suuruiset kuin tulot. Vangin perheen terveydentila on hyvä eikä heillä ole terveydenhoitokuluja”.

Sosiaalityöntekijän raportti jatkuu: ”Vangin äiti kertoo, että heillä on hyvät välit Burimiin. He käyvät katsomassa Burimia vankilassa ja haluaisivat käydä useammin, mutta eivät voi käydä

säännöllisesti, koska matka on pitkä eikä heillä ole autoa. Vangin äiti sanoo, että hän kaippaa Burimia paljon, koska hän oli myös perheenpää ja talouden turvaaja. Perhe toivoo Burimin vapautumista. Vangin äiti ja veli sanovat, että he ovat tietoisia Burimin rikoksesta ja he ovat vakuuttuneita, että Burim teki ison virheen. Perhe uskoo, että hän ei uusi rikosta tulevaisuudessa. Perhe ei yritä vähätellä tapahtumaa eivätkä he yritä selitellä syitä. He sanovat, että tulevaisuudessa Burim työskentelee ja auttaa taloudellisesti perhettä. Perheen suunnitelmat vangin tulevaisuuden varalle ovat, että vapautumisen jälkeen Burim sitoutuu työskentelemään automaalarina pajassa, jonka he vuokrasivat aiemmin ja jossa Burim työskenteli ennen kiinnijäämistään”.

Sosiaalityöntekijän johtopäätelmä: ”Vangin perheessä on kolme jäsentä, äiti veli ja sisko. He asuvat talossa, jossa on riittävät elinolosuhteet. Heillä on heikko taloudellinen tilanne, he asuvat kylässä eivätkä omista karjaa tai kotieläimiä eivätkä omista maata. Perhe on huolissaan Burimin huonosta onnesta avioliitossa. He toivovat, että tulevaisuudessa he voisivat taas olla yhdessä. Burimin vapautuminen tuntuu olevan erittäin tarpeellinen ja tervetullut perheelle” (Tapausasiakirjasta sosiaalityöntekijän raportti).

Valvonta henkilöstö raportoi 2. Joulukuuta 2008 Burimista seuraavaa: ”Burim asuu osastolla kolme, hänen käytöksensä henkilökuntaa kohtaan on ollut tyydyttävää. Vangin käytös muita vankeja kohtaan on ollut niin ikään tyydyttävää. Vangin käytös ja suhtautuminen työtä kohtaan on ollut välttelevää, ja hän on hoitanut tehtäviä ainoastaan henkilökunnan puhuttelun jälkeen. Vanki on veltostelija ja pinnaa työstä. Vanki ei ole ollenkaan itsenäinen ja hän on täysin riippuvainen muista. Vanki kuuntelee silloin tällöin henkilökunnan korjaavaa keskustelua ja puhuttelua. Vain joskus hän korjaa käytöstään. Vaikka vanki joutuu joskus stressin alaiseksi, hän ei reagoi millään tavalla siihen. Vanki ei ole syyllistynyt kurinpitorikkeisiin, eikä vanki ole yrittänyt karata vankilasta” (Tapausasiakirjasta valvontahenkilöstön raportti).

Lääkärin raportti 1. joulukuuta 2008 kertoo Burimista seuraavaa: ”Vanki Burim Dushliju on saapunut vankilaan 27. lokakuuta 2008 ja lääkärin tulotarkastus on tehty 28. lokakuuta 2008. Hän kertoo, että hän kärsii korkeasta verenpaineesta ja joskus hänellä on ongelmia keuhkojen kanssa johtuen hänen ammatistaan (automaalari). Vankilassaoloaikanaan Burim on käynyt lääkärissä ja on käyttänyt lääkitystä. Hänen tämän hetken tilanteensa on vakaa” (Tapausasiakirjasta lääkärin raportti).

14.2 Päätös

Ehdonalaisen vapauden kamarin istunto pidettiin 5. Helmikuuta 2009. Kamarin puheenjohtajatuomarina oli vielä YK:n tuomari, Albert Loch ja maallikkotuomareina Besnik Gashi ja Drita Kelmendi. Asian käsittely on salaista ja suljettujen ovien takana pidettävä.

Tästä johtuen ei päätökseen johtaneita syitä ja kommentteja ole julkistettu. Päätösasiakirja ei ole salainen. Kamarin tekemän päätöksen mukaan ”Burim Musliun anomus ehdonalaiseen vapauteen pääsemisestä oli hyväksytty”. Syyksi kamari ilmoitti, että ”tuomio on saavuttanut tarkoituksensa ja Burim Musliu tulee vapauttaa 9. Helmikuuta 2009”. Päätöksessä mainittiin myös ohjeet vankilalle. Vankilan tulee ilmoittaa tuomion antaneelle oikeudelle sekä poliisilaitokselle päätöksestä. Päätöksessä mainitaan myös, että Burim Musliun tuomio on voimassa 28 toukokuuta 2009 asti ja että vangin tulee kantaa päätöstä mukanaan aina tuomion viralliseen päättymispäivään asti”.

Päätöksessä vangille tiedotetaan seuraavat asiat:

- Ehdonalainen vapaus voidaan peruuttaa, ja joissain tapauksissa peruutetaan, mikäli hän ehdonalaisen vapauden aikana syyllistyy uuteen rikokseen.
- Hänen tulee ilmoittautua asuinpaikkakunnan poliisille viiden päivän kuluessa vapautumisesta
- Hänen tulee ilmoittautua Kriminaalihuoltoon ehdonalaisen vapautumisensa aikana
- Mikäli hän muuttaa asuinpaikkaa, hänen tulee ilmoittaa se poliisilaitokselle ja kriminaalihuollolle
- Mikäli hän ei huolehdi ilmoittautumisvelvollisuuksistaan, hänelle voidaan määrätä sakkotuomio
- Mikäli hän ei ilmoittaudu kriminaalihuollolle, se saatetaan poliisin tiedoksi.
- Päätöksen jälkeen hän on ehdonalaisessa vapaudessa

Busim Musliu pääsi ehdonalaiseen vapauteen Dubravan vankilasta 9. helmikuuta kuten ehdonalaisen vapauden kamari oli päättänyt (Tapausasiakirja, päätös ehdonalaisesta vapaudesta).

14.3 Valvonta

9. Maaliskuuta 2009 Kriminaalihuollon valvoja Esat Buzhala kirjoittaa valvonnan alkuraportissaan seuraavaa: ” Ehdonalaisen Vapauden paneeli on päätöksellään vapauttanut vangin Burim Dushliju 5. helmikuuta 2009. Sama on ollut kriminaalihuollon valvonnassa Pejan maakunnassa 9. helmikuuta 2009 lähtien ja tulee olemaan aina 28. toukokuuta 2009 asti. Ensimmäinen yhteydenpito oli Pejan aluetoimistossa 13. helmikuuta 2009, jolloin oli pidetty lyhyt esitys Kriminaalihuollon tehtävästä. Keskustelun aikana meillä oli nyt mahdollisuus keskittyä häneen henkilökohtaisesti, ja hän lupasi noudattaa ehtoja, jotka hän oli jo allekirjoittanut Dubravan vankilassa ennen vapautumistaan kriminaalihuollon työntekijän vieraillessa siellä. Hän ilmoitti meille olevansa hyvässä fyysisessä kunnossa eikä hänellä ole sairauksia tällä hetkellä. Hänet oli pyydetty ilmoittautumaan Kriminaalihuoltoon kahden viikon päästä vapautumisesta eli 25. helmikuuta 2009. Ehdonalaisesti vapautettu noudatti

aikataulua, ja jotta voisimme arvioida paremmin hänen elinolosuhteitaan, päätimme vierailla hänen kotonaan 5. maaliskuuta 2009. Olimme lämpimästi tervetulleita ehdonalaisesti vapautuneen ja hänen perheensä puolesta ja näimme, että myös ehdonalaisesti vapautunut oli lämpimästi tervetullut perheensä puolesta. Vierailun lopussa sovimme uuden ajankohdan hänen seuraavalle käynnilleen”.

Raportti jatkuu ”Lähtökohtana oli, että ehdonalaisesti vapautunut ilmoittautuu Kriminaalihuollolle kahden viikon päästä vapautumisesta. Hän noudatti tätä. Seuraava käynti oli suunniteltu hänen kotiinsa, ja vierailun lopulla sovimme kolmannen käynnin 31. maaliskuuta toimistolle. Ehdonalaisesti vapautettu lupasi ilmoittautua kyseisenä päivänä”.

Kriminaalihuoltotyöntekijä jatkaa raportissaan ”Ehdonalaisesti vapautetun perhe ja sukulaiset olivat lämpimästi toivottaneet hänet tervetulleeksi, ja hänen suorittamansa tuomio oli vaikuttanut myönteisesti hänen sijoittumiseensa takaisin yhteiskuntaan (resocialization). Tätä todistivat perhe, ja osoituksena tästä myös muut sukulaiset ja ystävät kävivät vierailemassa hänen vapautumisensa jälkeen. On kuitenkin mainittava, että ehdonalaisesti vapautetulla henkilöllä oli perheongelmia aikaisemmin ja hänen puolisonsa ja poikansa muuttivat pois talosta ja menivät asumaan Gjakovaan turvakotiin. Vapauduttuaan, ehdonalaisesti vapautettu joutui ensitöikseen hoitamaan henkilökohtaiset paperinsa kuntoon (henkilötodistus jne.), ja samaan aikaan hän oli pyytänyt sosiaalihoitoa (sosiaalitoimisto Guardianship authority) järjestämään tapaamisen lastensa kanssa. Kuukausittaiset tapaamiset oli sovittu samaan aikaan. Ehdonalaisesti vapautettu järjesti henkilökohtaiset paperinsa ensimmäiseksi ja välittömästi tämän jälkeen hän aloitti aikaisemman työnsä automaalarina”. Raportti jatkuu: ”Ottaen huomioon ehdonalaisesti vapautetun ilmoittautumisen sovittuina ajankohtina kriminaalihuollon toimistossa vapautumisen jälkeen, voimme arvioida, että hänen käytöksensä on ollut erittäin hyvää perheenjäsenten, yhteiskunnan ja kriminaalihuollon välillä. Samaan aikaan hän kertoo olevansa valmis yhteistyöhön ja ottamaan opikseen ohjeista ja täyttämään velvollisuutensa kriminaalihoitoa kohtaan. Keskustelujemme aikana ehdonalaisesti vapautetun kanssa tulimme tietoisiksi, että osapuolet ovat sopineet eikä heidän välillään ole epätietoisuutta” (epäselvää tarkoittaako raportoiija puolisoa vai jotain toista osapuolta).

Raportti jatkuu: ”Ehdonalaisesti vapautettu henkilö ilmoittautui Kriminaalihuollolle ennalta sovittuun aikaan. Ehdonalaisesti vapautettu ja hänen perheensä hyväksyivät valvontaohjelman. Ehdonalaisesti vapautettu pystyi asettumaan aloilleen ja aloitti työnteon aikaisemmassa työpaikassaan. Alussa hänellä oli joitain vaikeuksia lastensa kanssa, jotka olivat valvonnan alaisuudessa. Edistystä on odotettavissa tulevaisuudessa. Ehdonalaisesti vapautetun valvonta tulee jatkumaan, kuten on suunniteltu”.

14.4 Valvonnan loppuraportti

29. Toukokuuta 2009 kriminaalihuollon valvoja Esat Buzhala kirjoittaa valvonnan loppuraportissaan seuraavaa: ”Ehdonalaisen vapauden paneeli on päätöksellään vapauttanut vanki Burim Dushlijun 5. helmikuuta 2009. Sama on ollut kriminaalihuollon valvonnassa Pejan maakunnassa 9. helmikuuta 2009 lähtien aina 28. toukokuuta 2009 asti. Valmistan tämän loppuraportin yhteistyössä Kosovon kriminaalihuoltolaitoksen Pejan aluetoimistolle”.

Valvoja Buzhala jatkaa: ”Ehdonalaisesti vapautettu Herra Burim Dushliju ilmoittautui Pejan aluetoimistolle 13. helmikuuta 2009 kello 09:00, jolloin aiemmin mainitulle ilmoitettiin vaatimukset ja velvollisuudet, joita hänen tulee noudattaa kriminaalihuollolle valvonnan aikana. Tapaamisaikataulu kriminaalihuollon kanssa on sovittu. Ehdonalaisesti vapautettu on hyväksynyt ehdot ja on osoittanut kunnioitusta kriminaalihuoltopalvelusta kohtaan. Ehdonalaisesti vapautettua on myös informoitu seuraamuksista, mikäli hän ei noudata ehtoja. Kriminaalihuollon valvoja on valmistanut ohjelman ehdonalaisesti vapautetulle, erityiskohtana, että valvonnan aikana ehdonalaisesti vapautetun tulee pysyä ohjelmassa niin kauan kuin hän on valvonnassa. Kriminaalihuollon valvoja on järjestänyt ajankohdat, jolloin ehdonalaisesti vapautetun tulee ilmoittautua kriminaalihuollolle”.

Loppuraportti jatkuu: ”Vieraillessamme ehdonalaisesti vapautetun kotona totesimme selvästi, miten tervetullut hän oli kotiinsa, mukaan luettuna lähiympäristö sukulaisineen ja ystävineen. Kaikki kunnioittivat häntä ja hän oli asettunut nopeasti elinolosuhteisiinsa. Mainittava on myös, että ehdonalaisesti vapautetulla oli perheongelmia aikaisemmin ja hänen puolisonsa ja pokansa muuttivat pois talosta ja menivät asumaan Gjakovaan turvakotiin. Pojalla oli ollut terveysongelmia, ja ehdonalaisesti vapautetulla oli huoli hänen kunnostaan. Ehdonalaisesti vapautettu on aloittanut saman työn kuin aiemmin ja työskentelee automaalarina. Ehdonalaisesti vapautetun henkilön käytös on ollut korrektia, hyvätapaista ja kommunikoivaa ja hän on noudattanut valvojan aikataulua valvonnan aikana”.

Raportti jatkuu: ”Yhteenvetona voin lausua, että ehdonalaisesti vapautettu Burim Dushliju on noudattanut tapaamisaikoja koko valvonnan ajan. Loppuraporttiin on liitetty tapaamisjärjestys.

Tapaamiset ovat olleet

13.02.2009	0900	Toimisto
25.02.2009	0900	Toimisto
05.03.2009	11.00	Ehdonalaisesti vapautetun koti
31.03.2009	0900	Toimisto
28.05.2009	0900	Toimisto

Pejassa 28.5.2009 kriminaalihuollon työntekijä Herra Esat Buzhala

29. toukokuuta 2009 ehdonalaisen vapauden kamarin puheenjohtajatuomari kirjoittaa vastauksensa kriminaalihuollon Pejan aluetoimiston esimiehelle seuraavasti:

”Kiitos loppuraportistanne joka on päivätty 29. toukokuuta 2009 ja jossa informoidaan ehdonalaisesti vapautetun Burim Dushlijun asiasta. Koska loppuraportissa ei mainita mistään poikkeavasta, sama raportti tullaan liittämään ehdonalaisesti vapautetun henkilön asiakirjoihin ilman tarvetta jatkotoimenpiteille”.

Tällä loppukirjeellä Burim Dushliun tuomion on täten katsottu päättyneen.

14.5 Esimerkkitapauksen pohdintaa

Esimerkkitapauksessa voi havaita jopa ideologisia eroja verrattuna tämän hetkiseen suomalaiseen keskusteluun verrattuna. Joitakin perinteisiin perustuvia elementtejä voi havaita vangin omassa raportissa. Vanki mainitsee tunnustaneensa syyllisyytensä, katuvansa ja olevansa häpeissään. Onko vangin kirjoitus otettava tosissaan vai onko vanki mahdollisesti tietoinen, että ehdonalaisen vapauden kamari kiinnittää tähän huomiota? Lisäksi vanki kirjoittaa olevansa kunnioittava työntekijöitä kohtaan, koska he tekevät työnsä oikealla tavalla. Katumus, häpeä ja kunnioitus ovat tunnusomaisia tunteenkuvauksia Kosovossa. Vanki myös jatkaa kertomustaan unelmistaan ja suunnitelmistaan jatkaa elämäänsä oikeana perheen vanhempana. Se, miten se perhe saataisiin takaisin turvakodista, on sivuseikka. Isän kuoleminen suruun kuulostaa myös dramaattiselta tulkinnalta länsimaiseen lääketieteeseen tottuneelta.

Vankilatyöntekijöiden raportit heijastavat ongelmaa, joka on tiedostettu jo useiden vuosien ajan. Sosiaalityöntekijä ei punnitse realistisesti sitä tietoa, minkä hän on kerännyt vangista. Hän kertoo, että vangilla on positiivinen luonne. Kuitenkin hän myöhemmin kertoo, että vanki on alamaissa vankilassaolon johdosta eikä tunnu sopeutuvan vankilaan. Miten tällaiseen päätelmään on tultu, ei käy selväksi. Kun sosiaalityöntekijä kysyy, mitä vanki ajattelee uhreista, tämä ei yritä oikeuttaa tekojaan ja tunnustaa tehneensä väärin. Tässä ei ole pohdittu, keitä uhrit ovat. Vangin rikoshan oli huumausaineen hallussapito.

Sosiaalityöntekijän ylipositiivinen raportti voi kuvastaa pelkoa, miten vanki suhtautuisi, jos hän tietäisi sosiaalityöntekijän kirjoittavan negatiivisen raportin. Se voi myös kuvastaa sosiaalityöntekijän kyvyttömyyttä tai haluttomuutta analysoida saatavilla olevaa tietoa.

Sekä vankilan sosiaalityöntekijä että Kriminaalihuollon työntekijä mainitsevat ongelmista perheen sisällä. Kuitenkin ydinperheeksi käsitetään vanhemmat ja sisarukset, ei vaimo ja lapset. Erimielisyyksistä ei kirjoiteta sen enempää, eikä vangiltakaan kysytä tarkempia tietoja

siitä, mitkä tapahtumat ovat johtaneet vaimon ja lasten turvakotiin muuttamiseen. Vaimon pois muuttaminen sinällään ei ole epätavallista. Tässä tapauksessa erikoista on se että vaimo on saanut muuttaa lastensa kanssa. Yleensä lapset jäävät miehen sukulaisten hoiviin. Pois muuttanutta tai pois lähetettyä vaimoa ei yleensä enää hyväksytä takaisin hänen omien vanhempiensa luokse, vaan jo naimisissa ollut nainen käsitetään kuuluvaksi miehen perheeseen.

Kamarin päätöstä vapauttaa ehdonalaisesti kyseessä oleva vanki on vaikea arvioida. Miten kamari on päätenyt ratkaisuun, että tuomio on saavuttanut tarkoituksensa? Onko arvioitu vain vangin mahdollisesti tuntemaa katumusta ja tiedossa olevan työpaikan merkitystä? Vanki on rikoksenuusija, mitä kuitenkin ei ole syvemmin pohdittu henkilökunnan raporteissa. Vanki yritti jopa peitellä asiaa. Kriminaalihuollon valvonta on sen sijaan näyttänyt onnistuvan ja raportit ovat lyhyitä ja selviä.

Esimerkitapauksesta käy ilmi, että kosvolaisessa kulttuurissa ja vankeinhoidossa perheen ja lähisukulaisten merkitys vangin elämässä on suuri. Kotikäynneillä yritetään luoda vankilan, kriminaalihuollon työntekijöiden ja perheen välille vuorovaikutussuhdetta, joka voisi tukea vankia ensiksi hänen vankilassaoloaikanaan ja sitten hänen vapauduttuaan.

15 Tämän päivän haasteita

Itsenäisyysjulistuksen jälkeen Kosovon hallitus on ollut suuren haasteen edessä. Miten lähteä tekemään päivän politiikkaa ja miten hakea uusia toimintatavoille valtioneuvoston tunnustuksen saamiseksi? Käytännössä Kosovo on valtaosin noudattanut ns. Ahtisaari -paketin ehdotuksia, vaikka YK:n turvallisuusneuvosto ei ole sitä hyväksynyt Venäjän vastustuksen johdosta. Ahtisaari -paketissa Kosovon velvoitteeksi oli kaavailtu mm. perustuslain laatimista 12 kuukauden kuluessa itsenäisyysjulistuksesta sekä muiden lakien uudistamista. Lakiuudistus on käynnissä, ja hallitus on jo hyväksynyt useita uusia lakeja.

Vankeinhoitolain uudistus on melkein saatu loppuun. Vaikka perustetussa työryhmässä on ollut EULEX:n edustajia, kaikki Euroopan vankisääntöihin perustuvat suositukset eivät ole mukana uudessa laissa. Muun muassa uuden suosituksen mukaan ryhmäsellissä tulisi olla neljä neliometriä tilaa vankia kohden, kun aikaisemmin suositukset olivat kahdeksan kuutiometriä vankia kohden. Työryhmä katsoi, että uusien suositusten noudattaminen tulisi liian kalliiksi, eikä Kosovolla olisi käytännössä taloudellisia mahdollisuuksia uusien vankipaikkojen rakentamiseen. Uusi vankeinhoitolaki tultaneen hyväksymään vuonna 2010.

Korruptio on tunnustetusti yksi haasteista. Kosovon hallitus on laatinut korruption vastaisen ohjelman, ja korruption vastainen elin on myös perustettu. Moni organisaatio on kiinnittänyt huomiota asiaan, ja yksi EULEX:n tehtävä on varmistaa, ettei poliittista väliintuloa (Political interference) esiintyisi. Miten siihen päästään, lienee vaikea ennustaa. EULEX on kuitenkin perustanut korruption vastaisen työryhmän pohtimaan keinoja ja tukemaan eri alueiden toimia korruption vastaisessa työssä. Korruption mahdollisuus ja sen jonkinasteinen perinteinen hyväksyttävyyden Kosovon alueella on yleistä. Se on nähty hyväksyttynä toimintatapana edesauttamaan omiin päämääriin pääsemistä tai etujen saamista monilla hallinnon aloilla. Tämä huomioon ottaen myös korruption mahdollisuus vangin ehdonalaiseen vapauteen pääsemisessä ei ole poissuljettu. Tämä on osaltaan saattanut olla yhtenä vaikuttavana tekijänä, kun oikeusministeri maaliskuussa 2009 pyysi EULEX:n oikeudellisen osaston johtajaa laajentamaan EULEX:n tarkkailua ehdonalaisten vapauden paneelin toimintaa kohtaan.

Vankilahenkilökunnan laatimien raporttien keho laatu on ollut haasteena alusta lähtien. Laadun parantamiseen on kiinnitetty erityistä huomiota koko ehdonalaisten vapautumisen kehittämisen ajan, ja osa raporteista on jo varsin kelvollisia, mutta haastetta riittää edelleen. Raporttien vaihteleva laatu onkin yksi huolenaihe, johon pyritään vaikuttamaan henkilöstön koulutuksella. Pyrkimyksenä on saada henkilöiden ja laitosten väliset laatuero mahdollisimman pieniksi, jotta ehdonalaisten vapautumisen päätökset voitaisiin tehdä tasapuolisten tietojen pohjalta. Samankaltaisista laatuongelmista kärsii myös ehdonalaista vapautta valvova kriminaalihuoltolaitos. Sen sisäinen ohjeistus vaatii edelleen tarkennuksia, jotta siitä saataisiin riittävän kattava takaamaan laadukkaan valvonnan. Valvontaraporttien vaihteleva taso on myös ollut huolenaiheena, eikä taso ole edelleenkään kylliksi hyvä, joten myös tulevaisuuden haasteita riittää tällä alueella.

Ehdonalaisten vapautumisen päätäntäelimen osalta sukupuolten välinen tasa-arvo ja vähemmistöryhmien huomioon ottaminen on onnistunut varsin hyvin. Tällä hetkellä päätäntäelimessä on edustettuina sekä vähemmistöryhmien edustaja että useampia naisjäseniä. Monietnisuus ja sukupuolijakauma ovat kuitenkin hyvin herkästi syrjään työnnettyjä aiheita, joten tämän seuraamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota myös tulevaisuudessa.

Ehdonalaisesti vapautettujen vankien uusintarikollisuuden seuranta valvonta-ajan jälkeen ei toimi vielä lainkaan. Sama ongelma koskee kaikkia vankeja, koska Kosovossa ei ole kattavaa vankitietojärjestelmää, josta olisi mahdollista seurata vankien kertalaisuutta, uusimistihyettä tai rikosten laatua. Kattavan vankitietojärjestelmän kehittämiseksi on olemassa kovia paineita, mutta tähän mennessä sen luomiselle ei ole löytynyt rahoitusta. Järjestelmän puute haittaa suunnitelmallista kuntoutus- ja kehittämistyötä.

16 Vertailu

Oheisessa taulukossa on vertailtu joitain ehdonalaisen vapauttamisen elementtejä kosovolaisessa ja suomalaisessa vankeinhoidossa. Myöntämisperiaatteissa on ratkaiseva ero, Suomessa ehdonalainen vapauttaminen on lähes automaatio kun taas Kosovossa ehdonalaisen vapauttamisen ehtona on vankeusrangaistukselle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Vapautumisen ajankohdat ovat molemmissa maissa hyvin samankaltaiset sillä erolla, että Kosovossa vapautumispäätöksen tekevä paneeli voi käsitellä vapautumista aikaisintaan vangin suoritettua hänelle kuuluva määräosa. Päätöksentekomekanismit eroavat selvästi toisistaan. Suomessa vankilan johtaja päättää vapauttamisesta pois lukien elinkautisvangit. Kosovolaisessa järjestelmässä päätöksen teko on tällä hetkellä kolmijäsenisellä oikeuden tuomareista koostuvalla paneelilla. Ehdonalaisen vapauttamisen valmisteluprosessi mahdollistaa Kosovossa yksilölliset toimintamuodot ja tapauskohtaisen harkinnan ja ottaa huomioon yksilön taustan ja tarpeet. Vankilahenkilökunta laatii yksilölliset raportit kullekin ehdonalaista vapautta anovalle vangille. Suomessa ei ole vastaavanlaista raportointia ja yksilöllistä päätöksentekoa. Lupaehtojen rikkomisesta voi Suomessa seurata neljästä neljääntoista vuorokautta vankeutta, kun Kosovossa tuomioistuin voi määrätä jäännösrangaistuksen kokonaan suoritettavaksi. Kosovossa kaikki ehdonalaisesti vapautetut määrätään valvontaan, ja valvonta jatkuu tuomion viimeiseen päivään asti. Suomessa noin 20 prosenttia ehdonalaisesti vapautetuista määrätään valvontaan.

Taulukko 5

Vertailu		
	Kosovo	Suomi
Periaate	Progressiivinen koulutuksen ja kuntoutuksen kautta saavutettava palkkio	Automaatio: Voi lykätä, vain jos vanki haluaa tai syytä epäillä, että syyllistyy toisen henkeä uhkaavaan rikokseen
Aika	1/3 Nuoret 1/3 Erityiset syyt 1/2 Aikuiset tuomitut 15 pv - 20 vuotta 2/3 Pitkätuomioiset 21 - 40 vuotta	1/3 Nuoret 1/2 Vankeinhoidollisesti ensikertaiset 2/3 Vankeinhoidollisesti uusijat
Päätökset	Kolmijäseninen tuomareista koostuva paneeli	Vankilan johtaja, elinkautiselle Helsingin HO
Prosessi	Vankila valmistelee raportit: sosiaalityöntekijä, myös kotikäynti, valvontapuoli, terveydenhuolto, vanki itse, vangin perustiedot täytäntöönpanosta	Täytäntöönpanotiedot tarkastetaan
Vapautumisen jälkeen	Vanki pysyy ehdonalaisen vapauden ajan vankeusvankina	

Lupaehtojen rikkominen	Tuomion antanut tuomioistuin päättää jäännösrangaistuksen suorittamisesta vankilassa	Törkeästä valvontaehtojen rikkomisesta tuomioistuin voi määrätä 4-14 vrk vankeutta
Valvonta	Jokainen ehdonalaisesti vapautettu määrätään valvontaan. Valvonta jatkuu tuomion viimeiseen päivään asti. Kriminaalihuolto valvoo vapauttamispäätöksen mukaisesti	20 % määrätään valvontaan. Valvontaan määrätään jos jäännösrangaistusta enemmän kuin vuosi, rikos tehty alle 21 vuotiaana tai jos vanki pyytää. Valvonta 3kuukautta - 3 vuotta

17 Pohdinta

17.1 Vaikutuksia

Kosovossa ehdonalaisvapausjärjestelmässä on ollut viimeisen 30 vuoden aikana viitteitä progressiivijärjestelmästä. Vangin on täytynyt ansaita ehdonalainen vapautuminen muun muassa osoittamalla, että rangaistuksen tarkoitus on saavutettu ja samalla hän on sovittanut tekonsa. Samaan aikaan Suomessa on asteittain siirrytty ennenaikaisen vapautumisen kutakuinkin automaattiseen myöntämiseen. Esimerkiksi Suomessa vuonna 1989 vain 162 ehdonalaista vapauttamista lykättiin ja lykkäystäkin oli mahdollista jatkaa vain 1 kuukausi vankilan johtokunnan päätöksellä ja 3 kuukautta vankeinhoito-osaston päätöksellä. Lykkäysten määrä on laskenut jyrkästi 1990-luvulla siten, että vuonna 1996 lykkäyspäätöksiä on tehty 0,3 prosentissa tapauksista, ja vuonna 1999 on tehty viimeinen vangin tahdon vastainen lykkäämispäätös (HE 262/2004). Mielestämme termiä ehdonalainen vapautuminen kuvaa Suomessa paremmin ennenaikainen vapautuminen, koska ehtojen noudattamatta jättäminen ei aiheuta ehdollisen vapauden menettämistä. Mikäli Suomessa haluttaisiin palata pohtimaan ehdonalaisen vapautumisen myöntämisehtoja, ehdonalaisen vapautumisen myöntämättä jättäminen tulisi olemaan lähes mahdotonta. Mielestämme koevapauden käytön yleistämiseksi asetetut tavoitteet mitätöivät ehdonalaisen vapautumisen järjestelmää. Lähtötulevaisuuteen asetetut optimistiset koevapauden tavoitteet kertovat poliittisesta linjauksesta, mikä tekee lähestulkoon mahdottomaksi ehdonalaisen vapautumisen ehtojen kiristämisen.

Rangaistusajan suunnitelma ja koevapaus uusina käytäntöinä vuoden 2006 vankeuslaissa antavat jälleen viitteitä siitä, että Suomen vankeinhoito ottaa osittain käyttöön progressiivijärjestelmän kaltaisia toimintoja. Ehdonalaisen vapauttamisen jo tultua kutakuinkin automaattiseksi koevapauden käyttöönottamisella on päädytty arvioimaan vangin menestymistä ja sen perusteella koevapauden päästämistä. Koevapauden pääsemisen kriteerit ovat tarkat ja rangaistusajan suunnitelman on täytynyt toteutua. Rangaistusajan suunnitelma viittaa progressiiviseen menestymiseen vankila-aikana, joka vaikuttaa muun muassa vankilomien myöntämiseen ja asteittain avoimempiin olosuhteisiin siirtymiseen.

Vaikka avolaitoksiin ja avo-osastoille pääsyyn on aikaisemminkin ollut kriteerit, niin vangin rangaistusaikana asteittaista edistymistä ei ole yhtä systemaattisesti kirjattu ja seurattu. Voidaanko näin ollen puhua progressivijärjestelmään paluusta?

Aikanaan progressivijärjestelmällä ei katsottu olevan vaikutuksia uusintarikollisuuteen ja päädyttiin sen lopettamiseen. Miksi sitten otettiin käyttöön koevapaus, jos sillä ei kaikin puolin ole todettavissa olevia hyötyjä, mutta se kuitenkin viittaa progressiivijärjestelmän kaltaiseen asteittaiseen etenemiseen ja vapauden ansaitsemiseen? Voisiko ajatella, että koevapauden tuominen yhdeksi vangin vapauttamisen aikaistamismuodoksi olisi selitettävissä helppona vaihtoehtona sen sijaan, että ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmää olisi muutettu? Joitakin etuja koevapaus toi tullessaan, kuten vankipaikkojen vapautumisia.

Näissä uusissa toimintamuodoissa ei välttämättä ole tarkoituksena palata progressivijärjestelmään. Rangaistusajan suunnitelman ja vangin asteittaisen etenemisen rangaistusaikana voi käsittää myös yritykseksi tasapainottaa vankien sijoittamista erityyppisiin laitoksiin. Vangin tulee todistella vankeinhoitohenkilökunnalle oma luotettavuutensa järjestelmässä. Vanki etenee yhä avoimempiin olosuhteisiin sitä mukaa kuin hänen uskotaan noudattavan laitoksen määrittelemiä sääntöjä. Vankia arvioidaan osaksi vankeinhoidon tarpeiden mukaan, ei ainoastaan vangin tarpeiden ja kehityksen mukaan. Osalla vangeista luonnollisesti katsotaan aina olevan riskitekijöitä kuten alttiuskarata tai väkivaltaisuus. Näitä riskitekijöitä ei arvioida laajasti. Esimerkiksi riski- ja tarvearviossa paneudutaan vangin tarpeisiin ja riski tarkoittaa uusimisriskiä eikä suinkaan vangin muille tai yhteiskunnalle mahdollisesti aiheuttamaa riskiä. Arviossa käsitellään muille mahdollisesti aiheutuvaa riskiä hyvin suppeasti. Ne vangit, jotka eivät ole edistyneet rangaistusajan suunnitelman mukaisesti luonnollisesti jäävät suorittamaan vankeusrangaistustaan suljettuihin laitoksiin. Mutta millä selittää se että karkausalttiit ja väkivaltaiset vangit eivät pääse eteenpäin? Rangaistusajan suunnitelmalla on näin ollen myös eräänlainen välineellinen tehtävä selittää vankilaviranomaisten monesti vangin asemaan negatiivisesti vaikuttavat päätökset. Rangaistusajansuunnitelman kääntöpuolena on se, että kyvykkäämmät vangit osaavat manipuloida järjestelmää ja käyttää järjestelmää omaksi edukseen. Näin ollen koevapaus ja rangaistusajansuunnitelma eivät vaikuta juurikaan sen paremmalta vankeinhoidon mallilta kuin itse progressiivijärjestelmä aikanaan. Ratkaisevana erona lienee, että aikaisempi progressiivijärjestelmä otti heikommin huomioon vangin yksilölliset tarpeet.

Ehdonalaisen vapauden myöntäminen on Suomessa siirretty täytäntöönpanoviranomaisille jo 1930-luvulla. Tämän käytännön perusteluna käytettiin sitä, että täytäntöönpanohenkilöstö tuntee vangin paremmin ja pystyy paremmin arvioimaan vangin menestymistä vapaudessa. Sittemmin koko ”vangin mahdollinen menestyminen vapaudessa” menetti merkityksensä ja sen katsottiin olevan tarpeeton kriteeri päätettäessä ehdonalaisesta vapauttamisesta. Kosovossa ehdonalaisesta vapautumisesta päätti vankilan ulkopuolinen elin, joka koostui

useasta eri ammattikunnasta. Erityisvaatimuksena oli, ettei vangin sijoituslaitoksen johtaja saanut olla osallisena päätöksen teossa. Tällä menettelyllä haluttiin varmistaa päätöksen puolueettomuus ja riippumattomuus. Päätöksentekoa erotettiin kokonaan vankeinhoidosta 2000 -luvulla, jolloin se tuli suoraan oikeusministeriön alaisuuteen. Usean eri ammattikunnan sijaan ehdonalaisesta vapauttamisesta päättivät nyt elimessä istuvat oikeuden tuomarit. Tätä muutosta perusteltiin muun muassa sillä, että oikeuden tuomarit pystyvät arvioimaan objektiivisemmin vangin tuloksekkaan menestymisen vankila-aikana ja mahdollisen yhteiskuntakelpoisuuden hänen vapautuessaan verrattuna vankeinhoito viranomaisiin.

Kosovolaisessa järjestelmässä vankeinhoitoviranomaisten tulee laatia kattavat raportit vangin menestyksestä vankilassa, mahdollisuudesta menestyä vapaudessa ja erityinen raportti vangin kotiolosuhteista tukiverkostoineen. Tällä pyritään varmistamaan vangin sopeutuminen yhteiskuntaan. Suomessa vastaavanlaisten kotikäyntiraporttien laatiminen olisi ainakin osalla vangeista hankalaa, koska monilla suomalaisilla vangeilla ei ole läheistä perheyhteisöä mihin palata vankeuden jälkeen. Raporteissa kiinnitetään huomiota mahdollisiin järjestysrikkomuksiin, kun vastaavasti Suomessa niillä ei ole mitään merkitystä vapautumisesta päätettäessä. Suomessa ei myöskään arvioida vangin menestymistä hänen vapauduttuaan, vaan päätös ehdonalaisesta vapauttamisesta tehdään automaattisesti. Kosovossa on ajateltu tämän raportointimenettelyn motivoivan vankia parempaan käyttäytymiseen vankilassaoloaikana, kun vanki on tietoinen käytöksensä vaikutuksesta vapautumisajankohtaan.

Kosovossa kaikki ehdonalaisesti vapautetut vapautuvat kriminaalihuollon valvontaan ja ovat valvonnassa tuomion viimeiseen päivään asti. Suomessa noin joka viides vapautuu valvontaan. Kun vuonna 2002 on käräjäoikeuksissa käsitelty 1833 kertaa ehdonalaisen vapauden menettämistä, ei järjestelmää voida pitää kovinkaan onnistuneena (HE 262/2004).

Kosovossa ei ole toistaiseksi ollut poliittista pohdintaa vankipäivän hinnasta ja kustannussäästöistä, mikäli useampi vanki vapautuisi ehdonalaisesti. Suomessa puolestaan haetaan säästöjä laskemalla vankilukua, asetetaan korkeita tavoitteita uusille vaihtoehtoisille rangaistusmuodoille ja tehdään laskelmia niiden vaikutuksista. Kun Suomessa keskustellaan vankeinhoidon suuntaviivoista, erityisistä on jäänyt keskustelussa taka-alalle (Lappi-Seppälä, 2007).

Vuonna 2006 vankeinhoitolaitoksen budjetti Suomessa oli 170 028 000 euroa, josta saadaan vankivuoden hinnaksi 43 670 euroa. Täten vankipäivän hinnaksi tuli keskimäärin 119,65 euroa. Vuonna 2004 ehdonalaisesti vapautettujen valvontakustannusten on laskettu olevan noin 5,30 euroa päivässä. Vastaavasti vankeinhoitolaitoksen vuoden 2004 budjetti oli 160 818 000 euroa, josta seurasi, että vankivuoden hinta oli 41 233 euroa ja vankipäivä maksoi 112,97 euroa (Lappi-Seppälä 2007, 28-29). Kun otetaan huomioon, että valvonnan päivähinta on vain alle

viisi prosenttia vankipäivähinnasta ja vain noin joka viides ehdonalaisesti vapautuva vanki määrätään valvontaan, ovat ehdonalaisen vapauden kustannukset suuruusluokkaa yksi - kaksi prosenttia vankipäivähinnasta. Ehdonalaisen vapauden halpuus verrattuna vankipäivähintaan laitoksessa on eittämättä ollut painava tekijä ehdonalaisen vapautumisen järjestelmää kehitettäessä. Hinta on tukenut uusklassista kriminaalipolitiikkaa, jossa ei juurikaan enää kiinnitetä huomiota rangaistuksen erityisestävään tehtävään.

Kosovon vankeinhoitolaitoksen budjetti oli vuonna 2006 noin 8 miljoonaa euroa ja vankipäivän hinnaksi tuli silloin noin 16 euroa. Ehdonalaisen valvonnan hintaa ei ole tarkasti laskettu, mutta sen voidaan olettaa olevan noin viidestä kymmeneen prosenttia vankipäivän hinnasta. Näin ehdonalainen vapauttaminen säästää runsaasti vankeinhoitolaitoksen rahoja myös Kosovossa. Toki täytyy muistaa, että ehdonalaisen vapautumisen järjestelmä työllistää vankeinhoitolaitosta ennen vapautumista huomattavasti enemmän kuin vastaava järjestelmä Suomessa.

Rangaistuskäytäntö ei ole ilmaista. Tapio Lappi-Seppälä toteaa, että poliittinen keskustelu sivuuttaa kevyesti rangaistuskäytännön hinnan, mutta kiinnittää toisaalta tavattoman paljon huomiota kustannuksiin, kun kysymys on seuraamusjärjestelmän sisältöön tehtävistä muutoksista. Kuitenkin täytyy todeta, että kriminaalipoliittisia päätöksiä ei tehdä pelkästään rahasta. On otettava huomioon, kuinka tehokkaiksi erilaiset rangaistusseuraamukset on todettu ja miten oikeudenmukaisiksi ne on koettu. Tulisi myös laskea erilaisten vaihtoehtorangaistusten kustannukset suhteessa niiden tehokkuuteen. Tehokkuudella tarkoitetaan kokonaistehokkuutta, jossa on otettu huomioon vaikutus uusimisriskiin sekä yhteiskunnalle aiheutuvat kokonaiskustannukset mukaan luettuina välilliset kustannukset, jotka syntyvät rikollisesta toiminnasta.

17.2 Ehdonalainen vapauttaminen ja yhteiskunta

Yhteiskuntarakenteet ja yhteiskuntajärjestelmien arvot poikkeavat toisistaan vertailtaessa Kosovoa ja Suomea. Kosovossa on pitkä sosialistisen järjestelmän historia sekä rikkonainen lähihistoria, jonka aikana valtaväestöllä on ollut hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Vasta vuoden 1999 jälkeen valtaväestö on saanut mahdollisuuden osallistua vapaasti yhteiskuntansa toimintaan ja Kosovo on siirtynyt lyhyessä ajassa kapitalismin suuntaan tavoitteenaan pyrkiä kohti länsieurooppalaista toimintamallia. Tämä on tapahtunut YK:n valvovan katseen alla. Yhteiskunnat ovat täten varsin eri ajassa verrattuna toisiinsa. Kosovon yhteiskunta pyrkii nyt lyhyessä ajassa hyppäämään vuosikymmenten yli kuroakseen kiinni eroa Länsi-Euroopan maihin. Ehdonalaisen vapautumisen ja koko vankeinhoidon osalta Kosovoa voidaan verrata varsin läheisesti 20-30 vuoden takaiseen Suomeen. Työntekoa korostetaan edelleen merkittävänä kuntoutustapana, ja ehdonalainen vapautuminen tulee ansaita, eikä se ole automaatio. Vanki tulee kouluttaa

(re-education) uudelleen yhteiskuntakelpoiseksi (re-socialisation). Vaikka kuntoutuksesta (rehabilitation) on maininta laissa, ja siitä puhutaan yleisesti vankeinhoidon piirissä, se ei vastaa sisällöltään suomalaista näkemystä kuntoutuksesta.

Voimme tässä todeta, että Suomen ja Kosovon yhteiskunnat ovat eri ajassa. Tämä käy ilmi myös esimerkiksi pakollisen ehdonalaisen vapauttamisen poistumisena suomalaisesta lainsäädännöstä, mutta samantyyppisen järjestelmän ylläpitämisenä Kosovon lainsäädännössä. Kosovon järjestelmä on edelleen koulutuskeskeinen. Vaikkakin aikaisemmista ennen vuotta 1999 vankiloissa työskennelleistä kouluttajista (educator) luovuttiin, tilanne ei paljoakaan muuttunut käytännössä, sillä edellisen sukupolven aikaiset kouluttajat tulivat takaisin töihin uutena virkanimikkeenään sosiaalityöntekijät. Toisaalta tilannetta voisi verrata tämänhetkiseen tilanteeseen Suomessa, jossa uusi virkanimike ”rikosseuraamusesimies” ei juuri tuonut uutta osaamista rikosseuraamusalalle, mutta mahdollisti kriminaalihuollon ja vankeinhoidon työtehtävien hoitamisen rinnakkain.

Miten Kosovon tämän hetkinen tilanne sopii yleiseen länsimaiseen kehitykseen tulee nähtäväksi Kosovon hakiessa mahdollista EU jäsenyyttä, ja sen mukanaan tuomien muutosvaatimusten toteuttamisessa. Kosovon nuoren hallintokulttuurin seurauksena toimintatapoja ja lainsäädännön uudistuksia etsitään jokseenkin hanakasti naapurivaltioista. Asenteet ovat vielä kaukana länsimaisesta ajattelusta, mutta miten nopeasti ne muuttuvat, vai muuttuvatko ne ollenkaan, jää nähtäväksi. Kokonaisuutta ajatellen lähialueilla on uusia EU -jäsenmaita kuten Bulgaria, Romania, Slovakia, Unkari ja Slovenia. Kosovon on helpompaa ottaa mallia näistä maista kuin hypätä seuraamaan vaikkapa Skandinaaviassa tapahtuvia muutoksia. EU:n näyttävä edustus Kosovossa ja sen tuki Kosovon poliisille, tullille ja oikeuslaitokselle voivat kuitenkin lähentää Kosovoa Länsi-Eurooppaan muita naapurivaltioita nopeammin. EU:n mandaattinahan on nostaa näitä valtionhallinnon osa-alueita Kosovossa eurooppalaiselle tasolle. Kosovolla ei kuitenkaan ole velvoitetta noudattaa EU:n suosituksia. On myös otettava huomioon, että Yhdysvallat on merkittävästi panostanut Kosovon kehitykseen rahoittamalla useita projekteja sekä asettamalla henkilöstöä eri ministeriöihin ja lainvalmistustyöryhmiin. Tällä hetkellä ei vielä pohdita, johtaako Yhdysvaltojen toiminta ristiriitoin EU:n vaatimusten kanssa, vai tuoko se uusia vivahteita eurooppalaiseen hallintokulttuuriin.

Työssämme EU:n edustajina olemme kehittäneet Kosovon vankeinhoitoa ja pohtineet sen tulevaisuutta. Suomen vankeinhoito on luonnollisesti ollut usein mallina ja vertailukohtana. Eräs varsin paljon pohdintaa herättänyt kysymys ehdonalaisen vapauttamisen kohdalla on se, kiristääkö Suomen nykyinen ehdonalaisen vapautumisen käytäntö rangaistuksia tuomioistuimissa. Suomessa on nähtävissä, kuinka tuomioistuimet langettavat pitkiä tuomioita huume- ja väkivaltarikoksista. Samaan aikaan elinkautisvankien määrä kasvaa rajusti. Vaikuttaako tietoisuus siitä, että rikosoikeudellisesti ensikertalainen selviää tuomiostaan

puolella ja moninkertainen rikoksen uusijakin kahdella kolmasosalla, tuomioistuinten tapaan mitata rangaistusta erityisesti törkeimmissä rikoksissa?

Suomen ja Kosovon väestöä verrattaessa löytyy myös uskonnosta merkittävä ero. Siinä missä valtaosa suomalaisista on kristittyjä, valtaosa kosovolaisista on muslimeja. Muslimitaustaisessa Kosovossa perhekeskeisyys on kiinteä osa arkikäyttäytymistä. Se tulee ilmi usein myös ehdonalaisen vapautumisen yhteydessä. Jo ehdonalaisen vapautumisen valmisteluvaiheessa otetaan huomioon perheen vapautuvalle vangille antama tuki ja sitä hyödynnetään tehokkaasti. Suomessa valtaosa vangeista on yksinäisiä miehiä. Kokemuksemme perusteella voimme sanoa, että Kosovossa lähes 90 % vangeista tapaa perheensä viikoittain, kun taas Suomessa vain 20-30% vangeista tapaa perheenjäseniään viikoittain.

Yksi vaikuttava tekijä Kosovon alueella on eräänlainen heimokulttuuri, joka pohjautuu Balkanin ja erityisesti Albanian alueen kansanperinteeseen. Heimokulttuurin lähtökohtana ei voi pitää uskontoa, sillä Albanian ja Kosovon alueen väestö edustaa muslimien ohella myös katolisia ja ortodokseja. Heimokulttuurin perinteiden kerrotaan syntyneen vuoristoissa paimentolaisten ja maatalousväestön keskuudessa. Albania ja siten myös Kosovo olivat ennen eri valloittajien alaisuudessa, ja heistä ottomaanien aika oli pisin ja heidän vaikutuksensa suurin. Perinteet olivat niin vahvat, että niistä kehittyi vuosien saatossa säännöstö, joka kattoi elämisen eri osa-alueet ja joka antoi ratkaisumallit erilaisiin ihmisten ja yhteisöjen välisiin konflikteihin. Säännöstöt poikkesivat toisistaan vain hieman eri alueilla. Kansanperinne ja erityisesti nämä säännöstöt kerättiin ensimmäisen kerran yksiin kansiin 1930- luvulla. Vaikka Kosovo irrotettiin Albaniasta ja liitettiin osaksi Serbiaa vuonna 1912 Lontoon sopimuksella, sama heimoperinnön noudattaminen jatkui käytännössä. Ihmiset elivät omalla tavallaan kaukana tiheimmästä asutuksesta maaseudulla ja vuoristoissa, jonne uutiset ja uudet tuulet eivät aina päätyneet.

Kosovon tilanne oli pitkän aikaa epävakaa. Lainsäädännön luominen ja lakien toimeenpano ei ollut kovinkaan systemaattista. Harvaanasutuilla alueilla jatkettiin vanhan heimoperinnön synnyttämän epävirallisen normiston käyttöä. Esimerkiksi henkeen, terveyteen ja omaisuuteen kohdistuneet rikokset eivät päätyneet virallisiin tuomioistuihin, vaan ne ratkaistiin kosto- ja sovintoperiaatteita noudattaen. Verikosto oli oikeutettu kun se tapahtui tiettyjen perusteiden mukaan. Sovinto korvauksineen oli myös käytössä perheiden välillä. Nämä menettelytavat jatkuivat yli vuosikymmenten ja jatkuvat edelleen, ei enää yhtä yleisinä, mutta kuitenkin monin paikoin osana arkipäivää.

Ehdonalaista vapauttamista harkittaessa päätäntäelin ottaa ennen päätöksentekoa huomioon, onko sovittelu perheiden välillä suoritettu loppuun. Tämä on hyvin tavallista, jos vanki on syyllistynyt raiskaukseen tai henkirikokseen. Mikäli sovittelu on aloitettu, mutta sitä ei ole saatu loppuun, vangin omaiset toimittavat joskus viranomaisille asiakirjan jota kutsutaan

nimellä ”Besa”. Asiakirjasta käy ilmi väliaikainen sovinto. Ei ole mitenkään epätavallista, että väliaikaiselle sovinnolle määrätään aikaraja. Perheet voivat päätyä väliaikaiseen sovintoon myös sille ajanjaksolle, jolle vanki on hakenut vankilomaa. Mikäli sovintoratkaisu on saatu aikaan, se yleensä vaikuttaa positiivisesti ehdonalaisen vapauden kamari päätökseen. Mikäli sovintoratkaisua ei ole vielä saatu aikaan, kamari on joissakin päätöksissään jopa laittanut sen kielteisen päätöksen perusteeksi.

Suomessa on kokeiltu viimeisten vuosien aikana sovittelun mahdollisuutta rikosten seurauksena (restoratiivinen oikeus). Sovittelun osapuolet ovat, toisin kuin Kosovon perhesovittelusta, uhri ja rikoksenteikijä. Suomessa sitä on käytetty lähinnä vähäpätöisissä rikoksissa kuten omaisuusrikoksissa. Suomessa sovittelusta päättää syyttäjä, kun taas Kosovossa sovittelua ei ole virallisesti tunnustettu lainsäädännössä.

Mielestämme sovittelu uhrin ja rikoksenteikijän välillä vaikuttaa joissain tapauksissa positiivisesti molempiin osapuoliin. Se voi helpottaa uhrin selviämistä henkisesti ja lisätä rikoksenteikijän vastuunottoa. Perhesovittelulla voi olla negatiivisia vaikutuksia, jos uhri tai rikoksenteikijä ei hyväksy, mitä perheet ovat keskenään sopineet, tai perheet ovat lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa. Varsinkin uhrille mahdollisesti suurta häpeää aiheuttavia rikoksia, kuten raiskauksia, usein vähätellään, ja uhrin omaiset saattavat sopia asiasta vaikka uhri haluaisi viedä asian viralliseen oikeuteen. Myös sovittelussa sovitut korvaukset menevät perheelle eikä suinkaan uhrille. Tämä tapahtuu erityisesti naisten ollessa uhreina. Toisaalta myös oikeuden määräämät korvaukset menevät yleisesti perheen käyttöön, kuten muukin rahallinen tulo päätyy perheen yhteiseksi hyväksi.

Vaikka sovittelua ei ole virallisesti otettu lainsäädännössä huomioon, on turha väittää, ettei sitä olisi tarpeen ottaa huomioon ehdonalaisesta vapautumisesta päätettäessä. Kosovossa on tullut tietoon tapauksia, joissa vanki, jonka kohdalla sovittelua ei ole viety loppuun tai edes aloitettu, on vapautettu ehdonalaisesti ja hänet on hyvin lyhyen ajan sisällä surmattu. Tämän huomioon ottaen länsimaisestakin kulttuurista tullut ymmärtää, ettei ole suotavaa ottaa näin suurta riskiä vaan tulee tiedostaa paikallinen kulttuuri ja sen mukanaan tuomat tarpeet vankeinhoidossa. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hän hyväksyy paikalliset toimintatavat. Sovittelun onnistumisen punnitseminen on keskeinen osa ehdonalaisen vapautumisen valmistelua Kosovossa. Tässä sovittelulla tarkoitetaan uhriperheen ja tekijäperheen välistä sovittelua.

Reaalirangaistusjärjestelmään siirtyminen nostaisi vankilukua Suomessa noin 2000:lla. Vaihtoehtona voisi olla myös rangaistusasteikkojen lieventäminen, mutta reaalirangaistusjärjestelmä on vastoin yleistä eurooppalaista ajattelutapaa, eikä siten mielestämme varteen otettava vaihtoehto nykyisen kaltaiselle järjestelmälle. Kuitenkin koemme, ettei Suomessa käytössä oleva automaattinen vapautumisjärjestelmä palvele

rangaistuksen varsinaista tarkoitusta. Mikä on rangaistuksen tarkoitus? Onko ajateltava uhrin kannalta, että oikeus rankaisee rikosentekijää ja myös päättää vankilassaoloajan pituuden? Tällä hetkellä valtio on käytännössä antanut päätäntävällän vankien laitoksessa suoritettavan rangaistuksen pituudesta täytäntöönpanoviranomaisille, joiden työssä tästä päätöksenteosta on muodostunut automaatio. On kuitenkin vaikea arvioida miten tämä automaatio on puolestaan otettu huomioon rangaistusten pituudesta päätettäessä tuomioistuimissa.

Tämän työprosessin aikana emme törmänneet pohdinnoissa ja mietinnöissä uhrin aseman ja mielipiteen huomioonottamiseen Suomessa. Koko historian ajan on keskitytty rikosentekijään, ei suoranaisesti itse rikokseen ja sen uhriin. Rikosentekijälle soveltuvin seuraamus ja sen pituus on ollut pääosin oikeuden päätettävissä. Ainoastaan sovittelukäytännössä voi uhri vaikuttaa mahdolliseen seuraamukseen. Kosovon järjestelmä ottaa paremmin huomioon uhrin aseman. Tämä tulee ilmi muun muassa ehdonalaisesta vapaudesta päätettäessä, kun ehdonalaisen vapauttamisen paneeli ottaa huomioon mahdollisen sovittelun. Sosiaalityöntekijä arvioi rikollisen suhdetta uhriin raportissaan, ja vangin tulee itse kuvailla sitä omassa selvityksessään. Mikäli vanki ei ole pohtinut erityisesti yksityishenkilön henkeen tai omaisuuteen kohdistunutta rikosta ja sen vaikutuksia uhriin eikä mahdollisesti yrittänyt vielä hyvittää tai sovittaa tekojaan, ehdonalaiseen vapauteen on vaikea päästä. Tämä tuo mielestämme positiivisesti esille rangaistuksen tarkoituksen, sillä onhan suotavaa, että rikoksen tekijä pohtii tekojaan ja niiden seurauksia muille. Länsimaisessa järjestelmässä vastapuoli jää hyvin abstraktiksi. Vastapuoleksi ei katsota uhria vaan poliisi ja oikeuslaitos.

Vuokko Karsikas kirjoittaa Haaste -lehdessä koevapaudesta. Uusi vankeuslaki tuli voimaan lokakuussa 2006. Laki edellyttää vangin valmiuksien lisäämistä rikoksettomaan elämäntapaan sekä toisaalta rikosten estämistä vankeusaikana. Valvottuun koevapauteen on asetettu kahdenlaisia odotuksia, joita ovat yhteiskuntaan sijoittuminen ja vankiluvun vähentäminen.

Valvotun koevapauden yhtenä tarkoituksena on korvata ne ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisperusteet, jotka liittyvät sosiaalisiin, terveydellisiin, koulutuksellisiin ja muihin vastaaviin seikkoihin. Koevapaus on tuonut asteittaiseen vapauttamiseen yhden portaan lisää. Asteittaisella vapauttamisella pyritään mahdollistamaan vangin vastuullinen kasvaminen. Myös poistumisluvut sekä ulkopuolinen opiskelu, työssäkäynti ja kuntoutus luovat edellytyksiä yhteiskuntaan sijoittumiselle. Koevapaus ei ole itsenäinen sanktio, josta päättää tuomioistuin, vaan päätöksen tekee vankeinhoitolaitos. Ensimmäisen puolen vuoden aikana koevapaudessa oli ollut 22 vankia. Koevapaus oli kestänyt yleensä 1-3 kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista (Karsikas, Haaste 2/2007).

Vankeinhoitolaitokselle on annettu selkeät tulostavoitteet koevapaudesta. Tavoitteena on, että vuonna 2011 lähes kolmannes vangeista vapautuisi koevapauden kautta (Karsikas, Haaste

2/2007). Tämä tarkoittaa, että koevapaudesta tulisi lähes säännönmukainen käytäntö kriteerit täyttävien vankien osalta. Meidän mielestämme koevapauden perustelut ovat hieman kevyitä. Yhtenä tarkoituksena oli korvata ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisperusteita. Rikosseuraamusviraston myöntämiä ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamispäätöksiä on ollut 2000-luvun alkupuoliskolla ainoastaan 10-20 vuosittain. Samaan asiaan kiinnittää huomiota myös Leena Mäkipää tutkimuksessaan: ”Vaikka vankiluvun vähentäminen ei VL:n esitöiden mukaan ole ollut koevapauden nimenomaisena tavoitteena, hallituksen esityksessä on nostettu esiin koevapauden vaikutus vankilukuun. Esityksessä on lähdetty siitä, että koevapauden piiriin voi alkuvaiheessa tulla jopa 10 prosenttia vangeista. Tämä merkitsee noin 500 henkilöä vuodessa. Mainittujen lukumäärien toteutuessa koevapaudella olisi esityksen mukaan merkittävä alentava vaikutus vankimäärään” (Mäkipää 2010, 12). Ajatuksena pyrkimys mahdollistaa vangin vastuullinen kasvaminen asteittaisella vapauttamisella kuulostaa kannustettavalta, ja se on tavoitteena hyvä. Kuitenkin vastuullista kasvamista ei rinnasteta vastuun ottamiseen jo tehdyistä teoista, vaan sillä lähinnä viitataan selviytymiseen koevapaudessa ja sen jälkeen ehdonalaisessa vapaudessa. Oma vastuullista kasvamista mitataan tässä tapauksessa vain sillä, suoriutuuko vanki koevapauden ehdoista, ja jättääkö hän syyllistymättä uuteen rikokseen ehdonalaisen vapauden koeajan kuluessa.

Mielestämme järjestelmä, jossa tuomioistuimien päättää rangaistuksen pituuden on lähtökohtaisesti parempi. Tuomioistuimella on valta ja vastuu mitata kulloiseenkin rikkeeseen lain määräämä sopiva rangaistus. Erityisen ongelmallisena koemme niin sanottujen ensikertalaisten puoliajalla vapautumisen, koska tähän ryhmään kuuluu suuri joukko rikoksen uusijoita. Erityisesti näiden vankien mahdolliset koevapauden päästämiset kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista horjuttavat tuomioistuimien päätäntävaltaa rangaistuksen lopullisen pituuden määrittelemisessä. Vain erityiset syyt ja tarkoin määritellyt kriteerit sekä niiden täytyminen voisi johtaa vangin ennaikaiseen vapautumiseen.

Molemmat kirjoittajat ovat työskennelleet useita vuosia Kosovossa. Vuodesta 2000 lähtien olimme YK:n alaisuudessa kehittämässä vankeinhoitoa, ja tällä hetkellä olemme EU:n tehtävissä auttamassa Kosovon vankeinhoitoa sen pyrkimyksissä eurooppalaiselle tasolle. Olemme molemmat työskennelleet kiinteästi ehdonalaisen vapauttamisen parissa. Kokemuksemme pohjalta muodostuneet käsityksemme ja mielipiteemme ovat hyvin yhtenevät. Vaikka Kosovon järjestelmä ideologisella tasolla laahaa vielä joitain kymmeniä vuosia Suomen perässä, sen muut rakenteelliset puitteet ovat jo hyvinkin hyvää eurooppalaista keskitasoa. Kosovon ehdonalaisessa vapauttamisessa on monta käytännössä hyväksi koettua tekijää, joilla viimeaikaisten tutkimusten mukaan on kuitenkin vain vähäinen vaikutus uusintarikollisuuteen. Näitä ovat muun muassa vangin työnteko, kouluttaminen ja tekojen tunnustaminen. Kyseessä olevilla toiminnoilla on kuitenkin positiivista vaikutusta itse vangin taitojen parantamisessa. Toisaalta Suomessa uutena ajatuksena ja seuraamusjärjestelmän osana oleva sovittelu on luonnollinen osa Kosovon epävirallista, mutta

valtaväestön hyväksymää seuraamusjärjestelmää. Vaikka vangin asteittainen eteneminen vankilassa kohti yhä useampia etuuksia, ja viimein ansaittua ehdonalaista vapautta on mitä suurimassa määrin progressiivijärjestelmän kaltaista toimintaa, se auttaa vankilahenkilökuntaa huomattavasti kurinpidossa. Tästä olemme saaneet palautetta eri vankiloiden henkilöstöltä, vaikkakaan kurinpitotukimuksia ei ole tilastoitu kattavasti ennen ehdonalaisen vapauttamisen käyttöönottoa, ja näin sen tilastollinen toteennäyttäminen ei ole mahdollista.

18 Yhteenveto

Työssämme pohdimme ennen kaikkea ehdonalaista vapauttamista Kosovossa, ja miten se kehittyi viimeisen kymmenen vuoden aikana työn kehittämisen kautta. Rinnastimme sen Suomen vastaavaan järjestelmään ja muutoksiin historian aikana, jotta siihen saataisiin lisää perspektiiviä ja jonkinlaista ideologista ulottuvuutta. Vertailussa löytyi yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia. Katsoimme työmme olevan osaksi toimintatutkimusta, sillä se täyttää Heikkinen & Jyrkämän mukaan toimintatutkimuksen kriteerit. Heidän mukaansa toimintatutkimuksen kriteerit täyttyvät, jos vastaaja toimii yhteisössä, jossa työtä reflektoidaan ja kehitetään, analysoidaan toiminnan historiallista taustaa, kehitetään vaihtoehtoja ongelmien ratkaisemiseksi ja tavoitteiden saavuttamiseksi sekä tuotetaan toiminnasta uutta tietoa ja teorioita (Hannu L. T. Heikkinen ja Jyrki Jyrkämä 1999, 25). Ehdonalaisen vapauden järjestelmän kehittäminen Kosovossa oli itsessään jo kehittämishanke. Sillä pystyttiin ennen kaikkea motivoimaan vankeja parempaan käyttäytymiseen rangaistusaikana ja tarjoamaan ”porkkanaa” parempien mahdollisuuksien puuttuessa vankeinhoidosta. Kuten aikaisemmin todettiin, eivät muun muassa avolaitokset, vankilomat eivätkä valvomattomat perhetapaamiset vielä toimineet vankeinhoidossa.

Miten kehittämishankkeen tuloksia sitten voidaan mitata? Kuten aiemmin on tullut ilmi, ei järjestysrikkomuksia tilastoitu kattavasti, joten niiden vertaaminen ennen ja jälkeen ehdonalaisen vapauden järjestelmää perustuu ainoastaan henkilökunnan arvioihin ja mielipiteisiin. Henkilökunnan mielestä järjestelmän tulo helpotti työskentelyä ja vangin motivoimista. Siitä kehittyi yksi työkalu jokapäiväiseen vankien kanssa toimimiseen. Toisaalta järjestelmä on toiminut nyt jo kahdeksan vuotta. Kahdeksan vuoden aikana laki on jo muuttunut kerran ja tarvittavat muutokset työn kehityksen kannalta lisättiin uuteen lakiin. Laki on todennäköisesti muuttumassa jälleen tänä vuonna. Olennaisena uudistuksena tulee olemaan se, että ehdonalaisen vapauden paneeli päättää ehdonalaisen vapauden peruuttamisesta törkeiden lupaehdorikkomusten osalta. Muutos on katsottu tarpeelliseksi, sillä voimassaolevan lain mukaan peruuttamisesta päättää tuomioistuin. Kuitenkaan yleinen syyttäjä ei ole vienyt yhtäkään lupaehtojen rikkomistapausta oikeudessa syytettäväksi.

Kosovon oikeuslaitoksella on ollut suuri työmäärä jo ilman näitäkin tapauksia. Tämä uudistus on tervetullut etenkin ehdonalaisen vapauden paneelin jäsenten mielestä, ja se vahvistaa kriminaalihuollon arvovaltaa ja auktoriteettiasemaa.

Kun tarkastellaan, miten Kosovon tämänhetkinen laki ja ehdonalaisen vapauttamisen kriteerit vastaavat viime vuosien länsimaista ideologiaa, huomataan selvästi, että muun muassa dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä punnitaan hyvin sekä vankilahenkilökunnan raporteissa, että ehdonalaisen vapauden paneelin päätöksissä. Lähinnä tarkastellaan, miten vanki on kehittynyt vankeusaikana näillä alueilla ja onko hän saavuttanut sellaisen tason, että hän ei todennäköisesti syyllisty uuteen rikokseen vapauduttuaan, eli onko dynaamisiin kriminogeenisiin tekijöihin pystytty vaikuttamaan. Myös staattisiin tekijöihin kiinnitetään huomiota. Vanki on muun muassa voitu päästää ehdonlaiseen vapauteen korkean iän perusteella, jolloin on todettu olevan epätodennäköistä, että hän syyllistyy enää uuteen rikokseen.

Kuten aikaisemmin todettiin, kognitiivisten kykyjen puute hankaloittaa omien tekojen seurausten arviointia. Kosovon vankeinhoidossa ja etenkin ehdonalaisen vapauden harkinnassa perehdytään vangin asennoitumiseen tehtyyn rikokseen. Heikot kognitiiviset kyvyt irtaannuttavat normaaleista instituutioista ja altistavat rikoksille. Ne saattavat myös altistaa tällaiset henkilöt muiden rikosmyönteisten henkilöiden vaikutteille - heidät on ikään kuin helpompi yllyttää rikoksiin (Kivivuori 2008, 96). Mielenkiintoista olisi nähdä tulevaisuudessa, miten ehdonalaisen vapauttamisen kriteerit tulevat vaikuttamaan erilaisten vankeinhoidollisten koulutus- ja kuntoutusohjelmien kehittämiseen ja valintaan, sillä keskittyyhän ehdonalaisen vapauden järjestelmä jo punnitsemaan sellaisia alueita, joita ei ole kyetty vankilajärjestelmässä kehittämään yhtä nopeasti.

Jos edellä kerrotun tiivistää ja peilaa Suomen tämänhetkiseen vankeinhoitoon ja muun muassa rangaistusajan suunnitteluun, niin voimme todeta, että Suomessa suunnitellaan, mihin rikollisuuden tekijöihin vangissa halutaan vaikuttaa vankeusaikana. Mutta miten se on onnistunut, ei mitata eikä testata vangin vapautuessa. Rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ei vaikuta millään tavalla vangin ehdonlaiseen vapauttamiseen. Kosovossa tehdään vangille rangaistusajan suunnitelma, joka ei ole välittömässä yhteydessä vangin ehdonalaisen vapauttamisen kriteerien kanssa. Kuitenkin vangin ehdonalaisen vapauden kriteereinä punnitaan kutakuinkin samoja asioita, joista koostuu Suomen rangaistusajan suunnitelma. Näin ollen ei ole yhtä ja ainoaa totuutta, eikä voi sanoa mikä järjestelmä sitten olisi parempi tai paras.

Haluamme yhteenvedossamme nostaa esiin joitakin Kosovon ja Suomen ehdonalaisen vapautumisen järjestelmien eroavaisuuksia ja ominaisuuksia, jotka mielestämme luovat pohjan toimivalle ehdonalaisen vapautumisen järjestelmälle. Emme kannata automaatioon perustuvaa ehdonalaista vapauttamista ja näemme sen myönteiset puolet vain taloudellisina

säästöinä. Kosovossa se voisi ennalta ehkäistä korruption mahdollisuutta. Katsomme, että vankeinhoitolaitoksella tulisi olla käytettävissään konkreettisia keinoja vangin motivoimiseksi parempaan käyttöön rangaistusaikana. Erityisesti lähityötä tekevillä tulisi olla suora vaikutusmahdollisuus, Kosovon ehdonalaisen vapautumisen järjestelmän tapaan. Tähän kohtaa joku voisi todeta, että onhan Suomessakin rangaistusajan suunnitelman noudattamisen kautta mahdollisuus vaikuttaa vangin pääsyyn avolaitokseen. Valitettavasti kuitenkin suljetut laitokset ovat käytännössä niin täynnä, että avolaitokseen pääsemisen seula on hyvin harva, eikä siihen tarvitse juurikaan kilvoitella. Mielestämme Suomessa tämänhetkiset tavoitteet ja koevapauteen pääsemisen ehdot tulisi muuttaa siten, että ensiksi punnittaisiin mahdollinen ehdonalainen vapauttaminen. Mikäli vanki täyttäisi harkinnanvaraisen ehdonalaisen vapauden kriteerit, hän vapautuisikin ensiksi koevapauteen. Koevapaus olisi tukitoimi ja vähittäinen vapautuminen moninkertaisille rikoksen uusijoille ja niille vangeille, jotka ovat olleet suhteellisen pitkän ajan suljetussa vankilassa. Tämä järjestelmä sopisi mielestämme vangeille, jotka eivät ole menestyneet niin hyvin, että olisivat päässeet suorittamaan loppurangaistustaan avolaitokseen ja jotka tulevat vapautumaan suljetusta laitoksesta.

Kannatamme järjestelmää, joka edesauttaa rikoksen läpikäymistä rangaistusaikana ja oman syyllisyyden havaitsemista ja myöntämistä. Emme myöskään pidä huonona sovittelun läsnäoloa tuomioistuimen antaman rangaistuksen rinnalla. Siten uhrin asema tulee otetuksi paremmin huomioon kuin esimerkiksi tämänhetkisessä suomalaisessa järjestelmässä. Vanki ja hänen perheensä joutuvat työstämään rikosta ja sen seurauksia aivan toisella tasolla, kuin mihin Suomessa on totuttu. Uskomme myös siihen, että vangilla tulee olla mahdollisuus osoittaa katumusta ja hyvittää vääräksi kokemansa teko. Tämä on mahdollista sovittelun ja harkintaan perustuvan ehdonalaisen vapautumisen järjestelmän kautta.

Harkinnanvaraiseen ehdonlaiseen vapauttamiseen liittyy muitakin hyötynäkökohtia verrattuna automaattiseen ehdonlaiseen vapautumiseen. Mikäli henkilökunnan tulee arvioida vangin menestymistä ja olla kiinteässä vuorovaikutussuhteessa sekä vangin, että mahdollisesti myös vangin lähiomaisten kanssa, tämä luo lähityötä tekevälle henkilökunnalle uuden työkalun vangin motivoimiseen ja tukemiseen.

Suomessa käytössä oleva ehdonalainen vapautuminen on saanut nykyisen automaattisen luonteensa vuosikymmenien kuluessa. Vankeinhoito-osaston määräys (9/011/95) vankisti ehdonalaisen vapautumisen automaattista myöntämistä edelleen. 2000 - luvulla ehdonalaisen vapautumisen lykkäämiset ovat olleet harvinaisia ja tapahtuneet vangin pyynnöstä. Mielestämme nykyisen automaatiokäytännön takia olisi järkevämpää tehdä päätökset ainoastaan niissä tapauksissa, joissa ehdonalaista vapauttamista lykätään. Tällöin jäisi turha automaattinen päätöksenteko pois. Tämä olisi suotavaa, mikäli Suomen ehdonalainen vapauttaminen ei muutu harkinnanvaraiseksi.

Euroopan neuvosto on antanut vuonna 2003 ehdonalaista vapauttamista koskevan suosituksen. Suosituksen mukaan ehdonalainen vapauttaminen on yksi tehokkaimmista keinoista ehkäistä uusintarikollisuutta ja tukea vapautteen paluuta, kun vangilla on suunniteltu, tuettu ja valvottu yhteiskuntaan sijoittuminen. Vapautumisen tulee tapahtua ottaen huomioon yksilön tarpeet ja sen tulee täyttää oikeudelliset ja tasapuolisuuden kriteerit. Ehdonalaisen vapauttamisen tulee tukea vankia siirtymään vankilasta takaisin yhteiskuntaan viettämään lainkuuliaista elämää, tämän tulee tapahtua valvonnan alla siten, että valvonta myötävaikuttaa yhteiskunnan turvallisuuteen sekä vähentää rikollisuutta (Euroopan neuvoston suositus (2003)22). Kun edellä mainittuja Euroopan neuvoston suosituksia lukee ja vertaa niitä Suomen tapaan vapauttaa vanki ehdonalaisesti, väistämättä huomaa, ettei Suomen tämän hetkinen käytäntö kaikilta osin vastaa suosituksia. Aivan viime aikoina rikosoikeuden asiantuntijatkin ovat julkisesti maininneet, ettei Suomessa ole toimivaa valvontajärjestelmää. Samalla he ovat todenneet, että maailmalla on toimivia ehdonalaisen vapauttamisen valvontajärjestelmiä käytössä, joista voitaisiin ottaa mallia jos niin haluttaisiin.

LYHENTEET

UNMIK, United Nations Mission in Kosovo
NATO, North Atlantic Treaty Organisation
KFOR, Kosovo Force
UNHCR, United Nations High Commission for Refugees
SPU, Special Police Unit
EU, European Union
EUPT, European Union Planning Team
UDI, Unilateral Declaration of Independency
EULEX, European Union Rule of Law Mission in Kosovo
ESDP, European Security and Defence Policy
CSDP, Common Security and Defence Policy (replaced ESDP 01/2010)
ICRC, International Committee of the Red Cross
RTA, Rangaistusten täytäntöönpano asetus
OSCE, Organisation for Security and Cooperation in Europe
SRSG, Special Representative of the Secretary General
LEPS, Law on Execution of Penal Sanctions
PMS, Penal Management Section
PMD, Penal Management Division

LÄHTEET

Andrews, D.A. & Bonta, James 1994: *The Psychology of Criminal Conduct*. Anderson Publishing Co., Cincinnati.

Anttila, Inkeri 1954: *Vankeinhoidon perusteet*. Tammi, Helsinki.

Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX Kosovo.

Euroopan neuvosto suositus (2003) 22.

Hale, C. Hayward, K. Wahidin, A. Wincup, E. *Criminology* 2005. Oxford University Press.

Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.

Heikkinen, Hannu L.T & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti 1999: *Siinä tutkija missä tekijä*. WSOY, Juva.

Hollin, Clive R 1992: *Criminal Behaviour: A Psychological Approach to Explanation and Prevention*. The Falmer Press, London & Washington DC.

Hypen, Kimmo 2004: *Vankilasta Vuosina 1993-2004 Vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet*. Rikosseuraamusvirasto, Helsinki.

Elyse Clawson, Brad Bogue, Lore Joplin 2005: "Using an Integrated Model to Implement Evidence-Based). *Practices in Corrections*. Crime and Justice Institute/National Institute of Corrections.

Euroopan vankisäännöt osa 8.

Järvenpää, Raija & Kempas, Marjaana 2003: *What Works*. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Vantaa.

Karsikas Vuokko, Valvottu koevapaus osaksi vapauttamisprosessia, *Haaste* 2/2007.

Kivivuori, Janne 2008: *Rikollisuuden syyt*. Nemo, Helsinki.

Kosovo Correctional Service 2005: *Regimes for sentenced prisoners*.

Kosovo Correctional Service 2006: Sentence planning policy.

Kosovo probation service, 2008 Bulletin.

Kontula, Osmo 1996: Poikkeusolojen rikollisuus. Rikoksentorjunnan neuvottelukunnan julkaisu 4. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 132. Helsinki.

Laine, Matti 2007: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Tietosanoma, Helsinki.

Lappi-Seppälä, Tapio 2007: Rangaistuskäytännön hinta. Hakapaino Oy, Helsinki.

Law on executive of penal sanctions 1977.

Law on executive of penal sanctions 2004.

Mackenzie, Doris Layton 2000: Evidence-Based Corrections: Identifying What Works.

Martinson, Robert 1974: "What Works? - Questions and Answers About Prison Reform," The Public Interest.

Mäkipää, Leena 2010: Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249.

Pajuoja, Jussi 1986. Katsaus rangaistuksen historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskus 3/1986. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Pellinen, Tarja 1992: Ehdonalaisen vapauden kehitys Suomessa. Yliopistopaino, Helsinki.

PMD/KCS commissioner's directive interim policy on conditional release for sentenced persons 24.9.2002.

Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004

UNMIK/CRP/2008/1, directives governing the work of the conditional release panel

UNMIK regulation 1999/ 24.

UNMIK regulation 2004/ 36.

Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509.

Sähköiset lähteet:

www.eulex-kosovo.eu.

www.inprol.org/ Rule of Law Lessons Learned from the UN Mission in Kosovo (UNMIK).

www.rikosseuraamus.fi.

http://crjustice.org/cji/NICCJI_Project_ICCA.pdf.